

UTVÄRDERING AV FÖRSÖKSVERKSAMHETEN

MED

3-årig

YRKESINRIKTAD UTBILDNING I GYMNASIESKOLAN

UGY

RAPPORT 2

1990:75

U
G
Y

Statens offentliga utredningar

1990:75

Utbildningsdepartementet

Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkes- inriktad utbildning i gymnasieskolan

Andra året

Beänkande av utredningen angående utvärdering av försöks-
verksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymna-
sieskolan

Stockholm 1990

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malmtorgsgatan 5, Stockholm.

REGERINGSKANSLIETS
OFFSETCENTRAL
Stockholm 1990

ISBN 91-38-10640-X
ISSN 0375-250X

Förord

Detta betänkande är det andra av tre som kommittén för utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan (U 1988:16) enligt direktiven skall avge. Arbetet påbörjades 1 januari 1989. Kommittén antog namnet Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan, förkortat UGY. Den första rapporten (SOU 1989:90) överlämnades hösten 1989. Utöver denna har en specialstudie publicerats - *Sextusen platser och tiotusen platser för försök i gymnasieskolan. Hur, var och varför?* (SOU 1989:106).

I årets rapport redovisas erfarenheter och resultat efter två års försöksverksamhet. Liksom föregående års betänkande skall årets redovisning betraktas som en lägesrapport. Visserligen har försöksverksamheten och utvärderingen pågått tillräckligt länge för att vissa mönster skall framträda. Men trots att kommittén sålunda har ett avsevärt mer omfattande underlag för bedömning än för ett år sedan, präglas försöksverksamheten av omstöpningar, vilket gör definitiva slutsatser omöjliga. Till det kommer - vilket är viktigare - att det tredje året av försöksverksamhet återstår, d.v.s. det år då en av de centrala delarna i den reformerade utbildningen för första gången provas i full skala - den arbetsplatsförlagda utbildningen.

Liksom föregående års rapport ser vi denna lägesrapport som ett underlag för diskussioner med alla dem som berörs av verksamheten. Försöksverksamhetens och därmed uppdragets komplexitet förutsätter att utvärderingens resultat hela tiden kan diskuteras och att synpunkter och ny information kan komma arbetet till del.

Stockholm den 27 augusti 1990

Claes Elmstedt

Ulf P Lundgren/
Kerstin Mattsson

Innehåll

Förord

Kapitel 1. FÖRSÖKSVERKSAMHETEN OCH UTVÄRDERINGSUPPDRAGET	9
Rapportens innehåll	11
Utvärderingens förutsättningar - försöksverksamhetens omfattning	12
De speciella planeringsförutsättningarna	17
Utvärderingen av försöksverksamheten	18
Kapitel 2. FÖRSÖKSVERKSAMHETEN. NÅGRA ALLMÄNNA ERFARENHETER	23
Inledning	23
Försöksverksamhetens mottagande	24
Eleverna på olika linjer	38
Försöksverksamheten utifrån olika perspektiv	49
Kapitel 3. DEN ARBETSPLATSFÖRLAGDA UTBILDNINGEN	55
Inledning	55
Omfattning och innehåll	56
Handledartillgång och handledarutbildning	69
Skola-arbetslivskontakter	74
Avtalen	78
En sammanfattning	80
Kapitel 4. KOSTNADER FÖR VERKSAMHETEN	83
Inledning	83
Den allmänna kostnadsbilden och de kostnadsdrivande posterna	87
Lokaler och utrustning	89
Lärofortbildning	96
Handledarutbildning och handledning	97
Samordning, planering, ledning	98
Kostnader för modernisering eller för en reform?	99
Kapitel 5. SAMMANFATTNING, DISKUSSION OCH FÖRSLAG	103
Inledande summering	103
Den arbetsplatsförlagda utbildningen	105
Kostnaderna för försöksverksamheten	105
Påpekanden och förslag	107
Slutord	111
Förteckning över tabeller och figurer	113

Bilagor:

Bilaga 1. Intagningsplatser m.m., hela riket

Bilaga 2. Försök med treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning i några kommuner
- en första redovisning

Bilaga 3. Handledarfrågan vid omvårdnadslinjen, läsåret 1989/90

Bilaga 4. Direktiv och personal

FÖRKORTNINGAR

APU	arbetsplatsförlagd utbildning
vt	veckotimmar
åk	årskurs

Länsbeteckningar:

AB	Stockholms län
C	Uppsala län
D	Södermanlands län
E	Östergötlands län
F	Jönköpings län
G	Kronobergs län
H	Kalmar län
I	Gotlands län
K	Blekinge län
L	Kristianstads län
M	Malmöhus län
N	Hallands län
O	Göteborgs och Bohus län
P	Älvsborgs län
R	Skaraborgs län
S	Värmlands län
T	Örebro län
U	Västmanlands län
W	Kopparbergs län
X	Gävleborgs län
Y	Västernorrlands län
Z	Jämtlands län
AC	Västerbottens län
BD	Norrbottens län

Treåriga yrkesinriktade linjer, beteckningar:

Studiekod	Studievägens namn	åk
BY	BYGG- OCH ANLÄGGNINGSTEKNISK LINJE	1
BYBT	GREN BETONGTEKNIK	2
BYGA	GREN GATU- VÄG OCH LEDNINGSTEKNIK	2
BYMR	GREN MURARE	2
BYTG	GREN BYGGNADSTRÄTEKNIK	2
ELEI	EL GREN ELEKTRIKER	1+2
ELIA	EL GREN INDUSTRIELL AUTOMATION	1+2
ELIE	EL GREN INDUSTRIELL ELEKTRONIK	1+2
FT	FORDONS- OCH TRANSPORTTEKNISK LINJE	1
FTBK	GREN BILTEKNIK	2
FTML	GREN MASKIN OCH LASTBILSTEKNIK	2
FTTS	GREN TRANSPORTTEKNIK	2
HA	HANDELSLINJE	1+2
IN	INDUSTRIELL TEKNISK LINJE	1
INBE	GREN BEARBETNINGSTEKNIK	2
INEM	GREN ELMEKANIK	2
INUH	GREN UNDERHÅLLSTEKNIK	2
NB	NATURBRUKSLINJE	1
NBJS	GREN JORDBRUK KOMBINERAT MED SKOGSBRUK	2
NBSB	GREN SKOGSBRUK	2
NBTD	GREN TRÄDGÅRD	2
OM	OMVÅRDNADSLINJE	1+2
TB	TEXTIL- OCH BEKLÄDNADSTEKNISK LINJE	1
TBKF	GREN KONFEKTIONSTEKNIK	2
TBSN	GREN SKINNTEKNIK	2
TBTK	GREN TRIKÅTEKNIK	2
TBTX	GREN TEXTILTEKNIK	2
VLBU	VL GREN OMSORGER BARN OCH UNGDOM	1+2
VT	VVS-TEKNISK LINJE	1+2
HT	HANTVERKSTEKNISK LINJE	1
RE	RESTAURANGLINJE	1
LT	LIVSMEDELSTEKNISK LINJE	1
MT	MÅLERITEKNISK LINJE	1
BV	BYGGNADSPÅL- O VENTILATIONSTEKN LINJE	1
TÄ	TRÄTEKNISK LINJE	1
PT	PROCESSTEKNISK LINJE	1

Tvååriga yrkesinriktade linjer, beteckningar:

Studiekod	Studievägens namn
Be	BEKLÄDNADSTEKNISK LINJE
Ba	BYGG- OCH ANLÄGGNINGSTEKNISK LINJE
Dk	DISTRIBUTIONS- OCH KONTORSLINJE
Du	DRIFT- OCH UNDERHÅLLSTEKNISK LINJE
Ek	EKONOMISK LINJE
Ep	ESTETISK-PRAKTISK LINJE
Et	EL-TELETEKNISK LINJE
Fo	FORDONSTEKNISK LINJE
Hk	HANDELS- OCH KONTORSLINJE
Jo	JORDBRUKSLINJE
Ko	KONSUMTIONSLINJE
Li	LIVSMEDELSTEKNISK LINJE
Mu	MUSIKLINJE
Pr	PROCESSTEKNISK LINJE
Sb	SKOGSBRUKSLINJE
So	SOCIAL LINJE
Ss	SOCIAL SERVICELINJE
Te	TEKNISK LINJE
Td	TRÄDGÅRDSLINJE
Tr	TRÄTEKNISK LINJE
Ve	VERKSTADSTEKNISK LINJE
Vd	VÅRDLINJE

Försöksverksamheten och utvärderingsuppdraget

- en orientering

Reformeringen av gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar är ett synnerligen ambitiöst och komplicerat åtagande. Den förändrade utbildningen, som försöksverksamheten skall utpröva, innebär förändring på många plan. Den traditionella tvååriga utbildningen har i försöksverksamheten blivit treårig. Läroplanerna har fått nytt innehåll och yrkesämnena har strukturerats i s.k. moduler. En betydande del av utbildningen skall genomföras som arbetsplatsförlagd utbildning. Inslaget av allmänna ämnen har förstärkts och utvidgats.

Försöksutbildningarna är som tidigare utbildningar ordnade linjevis (tabell 1). Var och en av utbildningarna rymmer emellertid grenar och varianter (figur 2). Olika modeller för gren- och variantuppdelning finns. Endast el-blocket är grendelat från årskurs 1. Övriga är grendelade från årskurs 2 eller 3. Antalet grenar och varianter varierar mellan linjer, men det stora antalet utgångar - totalt sett - medför att inga skolor/kommuner kan erbjuda hela utbudet av utgångar.

Förändringarna kräver fortbildningsinsatser och nya uppgifter för skolans personal. De ställer nya krav på arbetsgivare och yrkesråd. De riktlinjer och anvisningar som gäller för försöksverksamheten skall förverkligas i utbildningar av mycket olika slag och i ett arbetsliv, som inte enkelt låter sig beskrivas i termer av krav på kompetens och kvalifikation.

De yrkesinriktade utbildningarna skall vara så utformade att de svarar mot generella utbildningspolitiska mål. Kraven på likvärdighet och på anpassning till alla elever - en gymnasieskola för alla - är uttalade, liksom kraven att befrämja medborgerlig fostran och personlig utveckling.

Den kanske tydligast markerade gemensamma uppgiften för de yrkesinriktade utbildningarna är att bibringa eleverna de kunskaper och färdigheter som gör dem väl skickade att ägna sig åt olika uppgifter i arbetslivet. De behöver yrkeskvalifikationer som är sådana att de inte bara passar in i ett nuvarande arbetsliv, utan också i ett framtida.

Frågan om vilka kvalifikationer som det nuvarande arbetslivet kräver är svår nog att besvara. Kraven är synnerligen olikartade vid olika arbetsplatser. Att finna svar på frågan om hur en yrkesutbildning för framtiden skall utformas, ter sig än svårare. Teknisk utveckling och nya former för arbetsorganisation, internationalisering och konkurrens ställer krav på modernisering och kvalitativa förändringar av yrkesutbildningarnas innehåll och pedagogik.

Ingen förändring är heller totalt genomgripande. Under överskådlig tid kommer det att finnas både mindre kvalificerade arbeten och arbeten som kräver goda yrkeskvalifikationer i både traditionell och förnyad betydelse.

Utbildning är i sina huvuddrag återskapande, i bemärkelsen att den bygger på den givna och systematiserade kunskapen. Att föra in ny kunskap, nya moment i läroplaner, innebär oftast att ta bort tidigare kunskap - kunskap som människor investerat i och som uppfattas som en del av en tradition. En säker slutsats av utbildningsforskningen är, att förändring av utbildning mindre är en fråga om att få ny kunskap erkänd, än en fråga om att erkänna att behovet av en tidigare etablerad kunskap inte längre finns. Utbildning är så utformad att den passar det nuvarande eller det redan passerade. En förändringsprocess kräver dels att förändringen kan tillvarata tidigare traditioner och dels att förändringarna har tydliga motiv och förklaringar. I detta perspektiv är försöksverksamhet inte bara att förstå som ett utprövande av alternativ utan också just som en förändringsprocess, där nya frågor kan ställas, krav kan formuleras och alternativ utprövas.

Utbildningssociologisk och pedagogisk forskning stöder påståendet att yrkesutbildningen främst utformas så att den stämmer överens med uppfattningar om nuet och dess problem. Yrkesutbildningarnas omvärld är en omvärld med många olika och ibland motstridiga krav, med många olika intressenter och med många olika bedömningar av teknisk och ekonomisk förändring. Därmed formuleras kraven på yrkesutbildningen med utgångspunkt i olika uppfattningar och antaganden, vilket medverkar till att önskemålen från olika intressenter ofta blir olikartade och inte alltid förenliga i ett konkret utbildningssammanhang. Detta kan i sin tur leda till att mål och innehåll för att tillgodose olika intressen får alltför abstrakta formuleringar. I detta perspektiv kan försöksverksamheten ses som en arena, där olika intressenter kan uttrycka och också kan tvingas konkretisera önskemål och förväntningar. Och

försöksverksamhet blir en metod för att omforma abstrakta mål till konkreta mål och metoder. För att förstå gränserna för och möjligheterna till att dra slutsatser från en utvärdering av försöksverksamheten är detta perspektiv viktigt att hålla i minne.

Medan de generella utbildningspolitiska målen förväntas genomsyra all utbildning och ange de grundläggande målen och riktlinjerna, tar kraven på att ge specifika yrkeskvalifikationer gestalt i de enskilda målen för de olika utbildningslinjerna. Även om vi i allmän mening kan tala om yrkesinriktade utbildningar, döljer sig bakom beteckningen yrkesutbildning en mångfald olika utbildningar. De är olika vad gäller pedagogiska traditioner, yrkestraditioner och relationer till yrkesliv och arbetsmarknad. Varje linje har sin särprägel, även om yrkesutbildningen i stort är uppbyggd efter samma mall.

Rapportens innehåll

UGY-kommittén har arbetat sedan våren 1989 och betydande information om den pågående försöksverksamheten har införskaffats. Försöksverksamheten är ännu långt ifrån avslutad. Det är därför nödvändigt att betrakta denna rapport mer som en redovisning av en pågående process än en värdering av resultat. I rapporten ges en lägesbeskrivning av försöksverksamheten.

Rapporten är strukturerad i fem kapitel.

- I detta första kapitel ges en presentation av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning och dess omfattning under två år. Därefter beskrivs kommitténs uppdrag och uppläggningsen av arbetet.
- Därefter följer tre kapitel, i vilka försöksverksamheten och erfarenheterna från denna beskrivs. De tre kapitlen är dels redovisande, dels resonande d.v.s. värderande till sin karaktär. En strävan har funnits att beskriva mönster, tendenser och problem, snarare än att ge detaljrapporter. I tabeller och figurer ges uppgifter om samtliga försöksutbildningar, men i den åtföljande texten har urval gjorts. Detta för att konkretisera och för att förtydliga vissa mönster. Inom varje kapitel finns korta sammanfattningar.
- I det avslutande, femte kapitlet, lyfts de viktigaste erfarenheterna fram. Dessutom diskuteras tänkbara konsekvenser inför ett framtida beslut om gymnasieskolan.
- I rapportens bilagedel redovisas dels vissa statistiska uppgifter om försöksverksamheten i sin helhet, dels rapporter från försöksverksamheten i

Värmland, Vilhelmina/Lycksele och Stockholm. De senare redovisningarna bygger på fallstudier, d.v.s. på intensivstudier. Dessutom redovisas här en studie av handledarsituationen inom omvårdnadsutbildningen. Att dessa rapporter lagts som bilagor betyder inte att de är mindre viktiga än den mer övergripande texten. Även om viss information från dessa bilagda rapporter har fogats in i huvudtexten, kan de med fördel läsas separat, då de ger en mer sammanhängande och detaljerad kunskap än den, med nödvändighet, mer översiktliga i kapitel 2-5.

Utvärderingens förutsättningar - försöksverksamhetens omfattning

Inom försöksverksamheten med en treårig yrkesinriktad utbildning ryms i det närmaste alla utbildningsinriktningar som sedan 1971 funnits inom gymnasieskolans ram. Inför läsåret 1988/89 fattade riksdagen beslut om utläggning av 6.000 försöksplatser. Regeringen hade förslagit 5.000. Det andra året utökades intagningsplatserna i försöksverksamheten till 10.000 och enligt beslut i riksdagen våren 1990 sker inför 1990/91 en ytterligare utökning till 11.200 platser. Utvecklingen av försöksverksamheten kan beskrivas i följande sammanställning:

	åk 1	åk 2	åk 3
1988/89	6.000		
1989/90	10.000	6.000	
1990/91	11.200	10.000	6.000

Mer än hälften av landets kommuner deltar i försöksverksamheten. Under innevarande läsår har 145 kommuner och 23 landstingskommuner någon form av försök. När och i vilken omfattning olika försökslinjer har inrättats framgår av tabell 1:

Tabell 1: Inrättade försökslinjer och tilldelade intagningsplatser 1988/89-89/90¹

LINJE	INTAGNINGSPLATSER			
	88/89		89/90	
	antal	%	antal	%
BY	296	4.7	408	4.1
ELEI	80	1.3	80	0.8
ELIA	224	3.6	304	3.1
ELIE	224	3.6	272	2.8
FT	752	12.1	992	10.1
HA	210	3.4	660	6.7
IN	1536	24.6	1856	18.8
NB	352	5.6	640	6.5
OM	2106	33.8	2946	30.0
TB	136	2.2	208	2.1
VLBU	256	4.1	390	4.0
VT	64	1.0	72	0.7
HT			32	0.3
RE			336	3.4
LT			224	2.3
MT			56	0.6
BV			56	0.6
TÅ			144	1.5
PT			176	1.8
Summa:	6236		9852	

Tabellen visar inte bara på försöksverksamhetens omfattning utan illustrerar också dess mångfald och komplexitet. Trots att samtliga linjer kan kallas yrkesinriktade utbildningar är olikheten mellan till exempel omvårdnadslinje, naturbrukslinje, hantverksteknisk linje och industriteknisk linje stor.

Naturbrukslinjen och hantverkslinjen är dessutom exempel på linjer som var och en i sig rymmer branscher och traditioner av olika slag.

Hantverkslinjen kan illustrera detta. Även om det första året för hantverkseleverna är gemensamt, måste det andra och tredje året utformas individuellt för olika yrken, som till exempel: båtbyggare, dekormålare, keramiker, låssmed, sadelmakare, stenhuggare, tapetserare och urmakare. Naturbrukslinjen visar på en närmast liknande variation med utbildning för skogsbruk, lantbruk, trädgård, fiske och vattenbruk, djurvård och hästhållning. Inom dessa grenar finns olika varianter.

På samma sätt som tidigare två-åriga utbildningar rekryterar de tre-åriga linjerna och inriktningarna olika typer av elever och de vänder sig till branscher av olika slag. Var och en av linjerna, grenarna och varianterna har sin egen

¹ Samtliga försökslinjer med linjebeteckningar har förtecknats i början av denna skrift.

historia, har vuxit fram på olika sätt, med olika motiv och svarande mot olika behov. Därmed framträder också olika specifika problem.

Reformverksamhet inom utbildningsområdet inrymmer alltid dimensionen centralt - lokalt. De centrala aktörerna skiljer sig från de lokala i sättet att betrakta de frågor som följer av försöksverksamheten. Centralt diskuteras gärna den yrkesinriktade utbildningen i termer av organisation, allmänna krav, tendenser och strategier. Lokalt handlar diskussionen mer om hur man skall genomföra en mycket konkret och specifik verksamhet - med de elever, lärare, lokaler och andra resurser man faktiskt har. Lokalt handlar det mindre om modeller och system, och mer om anpassning till tillgängliga resurser.

Mångfald och lokal anpassning snarare än enhetlighet präglar därmed också bilden av försöksverksamheten. Även om det är nödvändigt att söka mönster i denna mångfald, kan frågan om "hur det ser ut" aldrig ges ett svar.

Liksom det finns stora variationer mellan linjer, grenar och varianter varierar förutsättningarna för yrkesutbildning mellan olika orter och regioner. Allmänna uttalanden om "morgondagens krav på yrkesutbildningen" äger i sitt konkreta sammanhang begränsad giltighet.

Försöksplatsernas spridning

Försöksverksamheten med en treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan inleddes alltså för snart två år sedan, läsåret 1988/89. Den egentliga försöksperioden omfattar - för denna utvärderings del - treårsperioden från juli 1988 tills dess den första kullen elever lämnar gymnasieskolan i juni 1991. Under denna period har två ytterligare elevkullar tagits in som inte kommer att lämna gymnasieskolan innan försöksperiodens utgång.

Med avseende på utvärderingen av försöksverksamheten och de slutsatser den kan ge är detta olyckligt. De nya intagningsomgångarna omfattar såväl fler elever och fler utbildningsorter som ytterligare försökslinjer. Detta gör att utvärderingen inte kan beakta erfarenheter från genomförd utbildning på alla områden (jfr tab.1). Ett av flera exempel gäller hantverksteknisk linje. Den startade sent och i begränsad omfattning. Den korta utvärderingstiden gör det svårt att samla tillräcklig information med tanke på bl.a. mängden av inbyggda specialiserade utbildningsmöjligheter (se figur 2). Till detta kommer att kursplaner, bidragsregler, överenskommelser m.m. för olika försöksutbildningar reviderats under försöksperioden.

Utläggningen av försöksplatser och deras antal diskuterades redan innan försöksverksamheten igångsattes. En sådan diskussion har också förts under

själva försöksperioden. Antalet försöksplatser och deras fördelning på linjer och orter illustrerar väl yrkesutbildningarnas komplicerade omvärld med olika intressegrupper och olika viljeinriktningar. En försöksverksamhet av detta slag och med denna omfattning har också regionalpolitiska konsekvenser som går utanför specifika intressen knutna enbart till yrkesutbildning i sig.

Utläggningen kan illustreras i följande tabeller.

Tabell 2: Den länsvisa utläggningen av försöksplatser.

LÄN	INTAGNINGSPLATSER	
	88/89	89/90
STOCKHOLMS	522	888
UPPSALA	48	232
SÖDERMANLANDS	266	306
ÖSTERGÖTLANDS	522	638
JÖNKÖPINGS	110	266
KRONOBERGS	94	350
KALMAR	46	92
GOTLANDS		64
BLEKINGE	210	256
KRISTIANSTADS	322	360
MALMÖHUS	260	478
HALLANDS	108	140
GÖTEBORGS OCH BOHUS	464	632
ÄLVSBORGS	198	324
SKARABORGS	46	364
VÄRMLANDS	1194	1288
ÖREBRO	110	494
VÄSTMANLANDS	302	512
KOPPARBERGS	236	284
GÄVLEBORGS	380	460
VÄSTERNORRLANDS	162	258
JÄMTLANDS	176	244
VÄSTERBOTTENS	224	608
NORRBOTTENS	236	314
Summa:	6236	9852

I regeringspropositionen 1987/88:102 förordades en utläggning av försöken som tog hänsyn till behovet av en fullskalig verksamhet i en eller ett par regioner. Värmland kom att tilldelas ett betydande antal försöksplatser. Dock innebar inte detta att Värmland fick fullskaleförsök i sträng mening. Under det första försöksåret var i själva verket endast ca 50 % av intagningsplatserna i årskurs 1 försöksplatser. Det andra försöksåret närmade sig Värmland fullskalighet, genom att drygt 60 % av platserna i årskurs 1 låg inom försöksutbildningar.

Värmlandsplatsernas fördelning på olika linjer under de två försöksåren framgår av tabell 3.²

Tabell 3: Försöksplatser och övriga intagningsplatser (yrkesinriktad utbildning) i Värmland under två försöksår.

FÖRSÖKSVERKSAMHETEN			REGULJÄRA UTBILDNINGEN		
LINJE	PLATSER		LINJE	PLATSER	
	88/89	89/90		88/89	89/90
BY	136	136	Ba	32	0
ELEI	48	48	Et	96	104
ELIA	32	32	Fo	0	0
ELIE	16	16	Hk	390	360
FT	144	152	Dk	0	0
HA	0	30	Ek	0	0
IN	288	280	Ve	0	0
NB	64	64	Jo	0	0
OM	420	420	Sb	0	0
TB	0	0	Td	0	0
VLBU	30	30	Be	16	16
VT	16	24	Ko	75	75
HT	0	0	Vd	0	0
RE	0	0	Ss	150	180
LT	0	0	Te	30	0
MT	0	16	Du	30	30
BV	0	8	Pr	16	16
TÅ	0	32	Tr	40	24
PT	0	0	Li	80	96
Intag försök			88/89 - 1194		
Intag åk 1			89/90 - 1288		
			88/89 - 2149		
			89/90 - 2189		

Tilläggs skall, att Värmland fr.o.m. läsåret 1990/91 tilldelats försöksplatser så att samtliga intagningsplatser inom länet kan ingå i försöksverksamheten. Detta betyder att länet har möjlighet att starta försöksverksamhet också på följande utbildningslinjer:

- Restauranglinje
- Livsmedelsteknisk linje
- Textil- och beklädnadsteknisk linje
- Hantverksteknisk linje
- Processteknisk linje

² I bilaga 2 redovisas en sammanfattning av försöksverksamheten i Värmland.

Utläggningen av försöksplatserna har haft speciella konsekvenser för kommunerna och givit utvärderingen bestämda förutsättningar. Detta kommer att behandlas i ett senare avsnitt. Här skall vi dock kort beröra försöksverksamhetens planeringsförutsättning och dess tänkbara konsekvenser.

De speciella planeringsförutsättningarna

Riksdagens beslut om fullskaleförsök syftade bl.a. till att ge utvärderingen förutsättningar att bedöma effekterna av en treårig yrkesutbildning för en region. Den faktiska utläggningen av försöksplatser innebar att någon sådan möjlighet inte kom till stånd. Hela utläggnings- och planeringsprocessen är av intresse. Den kan ge ökad kunskap om de möjligheter som i realiteten finns för försöksverksamhet och den ger kunskap och viktiga förutsättningar för de faktiskt genomförda försöken.

Undervisningsrådet Britta Ekberg har på kommitténs uppdrag genomfört en studie av beslutsprocessen när försöksverksamheten utformades. Studien har redovisats som ett delbetänkande *Sextusen platser och tiotusen platser för försök i gymnasieskolan. Hur, var och varför?* (SOU 1989:106). Här ges en kort sammanfattning.

Vad studien visat, är hur olika intressen medverkade till den faktiska utläggningen. Länsskolnämnderna gav ett underlag till Skolöverstyrelsen genom att ange vilka kommuner som bedömdes ha goda förutsättningar att bedriva försöksverksamhet, men vid utläggningen togs även hänsyn till dimensioneringen av olika försökslinjer och till möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildningen. Här spelade de olika yrkesnämnderna en viktig roll.

Det saknades information och en mycket stark tidspress kom att känneteckna hela start- och planeringsprocessen.

"Dels medförde de tidsramar som gällde för ställningstaganden på olika nivåer, att det inte fanns reella möjligheter att tillhandahålla den information som kunde behövas vid ett givet tillfälle. Dels medförde den att skolhuvudmännen inte hade möjligheter att överblicka vilka konsekvenser i olika avseenden ett önskemål om deltagande i försöksverksamheten skulle komma att medföra. Tidsbristen medförde också att beslut inte alltid kunde tas på sedvanligt sätt i politiskt sammansatta organ." (a.a. sid 136)

Man hade på lokal nivå inte kunskaper om vilka kursplaner som skulle gälla, om omfattningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen, om statsbidragen, om kraven på fortbildning, om behovet av lokaler och utrustning m.m. Intresseanmälningarna beslutades många gånger på tjänstemannanivå och de

politiska besluten kom i efterhand. Utredningar om möjligheter till arbetsplatsförläggning saknades i allmänhet.

De resultat som Ekbergs studie ger framträder också till dels i intervjuer med skolledare och lärare. Överlag beskrivs en situation, där man haft för kort tid att tänka över försökens konsekvenser och att planera - "det var bara att dra igång". Givetvis har de alldeles speciella planeringsförutsättningarna haft konsekvenser. När besluten om start togs hade eleverna redan gjort sina val till gymnasieskolan. Berörda kommuner fick lösa "omvalet" på bästa tänkbara sätt. Den korta tiden medgav sällan vanliga överväganden om utrustningsbehov och inköp, läsårsplaneringen fick ofta ske efter hand, kursplanerna var inte färdiga i tid. Exempel av detta slag är legio.

I olika avseenden har oklarheter om förutsättningarna bestått. Skolornas planering inför varje läsår har många gånger utgått från osäkra antaganden om kursplaner och ersättningsregler. Osäkerheten om vad som kommer att gälla har givetvis varit pressande för skolpersonalen i en redan ganska turbulent situation. Den korta planeringstiden i inledningsskedet har sålunda uppenbarligen haft effekter på hela prövningen och genomförandet av försöksutbildningarna.

Eftersom dessa problem byggdes in i försöksverksamheten påverkas möjligheterna att bedöma resultatet vid fullt utbyggd verksamhet. I varje försöksverksamhet brukar det dock ske en stabilisering efter hand och lösningar eller sätt att bemästra problem visar sig. Också i försöken med treåriga linjer har uppenbarligen vissa frågor varit lättare att hantera det andra intagningsåret. Det första årets speciella förutsättningar innebar emellertid för många skolledare och lärare ett merarbete och en belastning som de inte räknat med:

"Hade vi vetat vad försöket hade inneburit, om vi fått tid att tänka efter, så hade vi nog inte vågat starta. Så på sätt och vis var det nog bra att det gick så fort. För det har varit bra också."

Utvärderingen av försöksverksamheten

När försöksverksamheten inleddes, byggdes också en omfattande utvärderingsorganisation upp centralt, regionalt och lokalt.

Skolöverstyrelsen fick genom sitt engagemang i kursplanearbetet ansvar för innehållsfrågorna i de nya linjerna. De fick med andra ord det främsta ansvaret för att följa verksamheten i skolorna, de allmänna ämnena och modulsystemets förverkligande. Även länskolnämnderna kom att engageras utifrån samma modeller som gällt den tidigare försöksverksamheten i gymnasieskolan. Försöksverksamheten har under läsåret 89/90 varit ett särskilt

granskningsområde för fem länsskolnämnder. I enlighet med den utvärderingsstrategi som byggts upp för gymnasieskolan, kom redan från början lokala utvärderare att ges viktiga uppgifter i utvärderingsarbetet.

Vid sidan av den centrala skolmyndighetens utvärderingar följs försöksverksamheten nära av arbetsmarknadens parter, Svenska Kommunförbundet och Landstingsförbundet. Inom utbildningsdepartementet har en arbetsgrupp med uppgift att följa försöken tillsatts med företrädare för såväl arbetsmarknadens parter som kommun- och landstingsförbund.

Många är sålunda inblandade i utvärderingen av försöksverksamheten och det finns många avnämare vad gäller resultaten från de olika utvärderingarna. Mängden pågående utvärderingar och det intresse försöksverksamheten röner kan i viss mån leda till problem på enskilda skolor, där besök, enkäter och intervjuer får en omfattning som blir allt för resurskrävande. Omfattande information samlas mer eller mindre systematiskt in, vilket å ena sidan kan ge goda förutsättningar för att ett solitt beslutsunderlag skapas. Å andra sidan kan utvärderingssatsningen innebära en belastning för skolorna och svårigheter att samordna informationsinsamling och -användning. En risk ligger i att skilda ansatser och intressen kan framhålla olika resultat, som kan användas för olika syften. En allt för stor överbefolkning vad gäller utvärdering kan i sig skapa konflikter om hur information skall tolkas och användas. Detta är således den omvärld i vilken detta arbete skall placeras och förstås.

I kommitténs första delbetänkande fokuserades de frågor som specificerades i kommittédirektiven (bilaga 4). Grovt sett rör frågorna två stora grundproblem i försöksverksamheten - den arbetsplatsförlagda utbildningen och kostnaderna för försöksverksamheten. En i detta sammanhang mer avgränsad frågeställning utöver de två större, rör elevrekryteringen till försöksutbildningarna.

Området "den arbetsplatsförlagda utbildningen" (APU) innefattar olika frågor: tillgången på utbildningsplatser och utbildade handledare i företag, beroendet av konjunkturer, näringslivsstruktur, utbildningens kvalitet, avtalsfrågan, samarbetet mellan skola och arbetsliv.

Området "kostnaderna" innefattar kostnader för stat, kommuner och företag.

Även om vissa delfrågor är tämligen precisa, är utvärderingsuppgiften som helhet synnerligen komplex och omfattande. Svårigheter finns att renodla uppdraget gentemot andra utvärderingsinsatser och att inte i onödan belasta skolorna. Tillgänglig statistik är delvis oklar och ger ibland - framför allt när det gäller problemet med höst- respektive vårintagning inom vårdutbildningarna - en felaktig bild. Försöken lades inte ut med tanke på utvärderingen. Den mångfald vi berörde ovan får konsekvenser för möjligheterna att dra generella slutsatser. Det går att finna vissa mönster och vissa återkommande problem, men de stora

skillnaderna mellan linjer/branscher och mängden lokala och regionala förutsättningar tenderar att göra många svar villkorliga, d.v.s. "under förutsättning att". Samtidigt som t.ex. tillgången på utbildade handledare eller utbildningsplatser i företag kan vara ett stort problem generellt sett, kan också vissa utbildningslinjer eller utbildningsorter ha löst frågan utan större svårigheter.

Påpekandena ovan kan synas möjliga att göra även utan en försöksverksamhet. Icke desto mindre är de av avgörande betydelse inför ett framtida beslut om en reformerad gymnasieutbildning. Utvärderingen kan inte inriktas enbart på det generella utan måste också röra variationen och det specifika. Mindre intressant är därmed att kunna konstatera hur "det i genomsnitt fungerar", än att finna mönster, försöka lyfta fram ett antal grundproblem i försöksverksamheten och belysa dem från olika vinklar, utan att för den skull förlora sig i detaljer.

Underlag för redovisningen

Den information som samlats in är omfattande och av skiftande slag. Utvärderingsarbetet och datainsamlingen kan sammanfattningsvis presenteras i ett antal punkter. Försöksverksamheten har följts på följande sätt:

- **Databasen.** Genom att bygga upp en informationsbas kring försöksverksamheten, utifrån tillgänglig statistik, skolbesök m.m. Genom kontakter med centrala myndigheter och arbetsmarknadens organisationer. Genom olika slag av tillgänglig dokumentation. (Andra utvärderingar m.m.)
- **Fallstudier.** Genom att detaljerat kartlägga försöksverksamheten i några regioner (Värmland, Lycksele/Vilhelmina, Blekinge, Stockholm) via bl.a. återkommande skolbesök och enkäter.
- **Kommunstudien.** Genom en enkät till ett 40-tal kommuner, valda så att de kompletterar informationsbasen och fallstudierna. Svar har erhållits från drygt 20 kommuner och enkäten har därför bara delvis utnyttjats i årets rapport.
- **Surveystudier.** Genom en enkät till länsskolnämnderna efter ett års försöksverksamhet.
- **Intervjustudier.** Genom kontakter med förtroendevalda, länsskolnämnder, skolledare och lärare.
- **Specialstudier.** Exempel på avslutade/pågående studier: Beslutsprocesser och planeringsförutsättningar (B. Ekberg), Elevrekrytering till försöksverksamheten (M. Palme), Handledarfrågan inom vårdutbildningen (L.

Hammarberg & I. Heyman), Kompetensfrågor inom vårdområdet (B. Johansson).

Resultaten har kontinuerligt kunnat diskuteras och värderas i den till kommittén knutna parlamentariskt sammansatta referensgruppen. Informationsinsamlingen har med andra ord:

- för det första utgjorts av systematiska studier genom databasuppbyggnaden och genom direkta och återkommande skolkontakter m.m.
- för det andra kompletterats och slutsatser har prövats inom ramen för ett upparbetat kontaktnät med olika berörda och i samband med sammandragningar och konferenser av skilda slag. I samtal med organisationsföreträdare och andra, vid konferenser och seminarier, har vi dels fått hjälp att urskilja viktiga frågor och problem, dels kunnat pröva våra egna iakttagelser.

Inom utvärderingens tidsram kommer en årskull att kunna följas genom försöksutbildningen. Av det skälet kommer naturligtvis en tonvikt i rapporteringen att ligga på det första årets 6 000 platser och erfarenheterna från den första prövningen av försöksmodellen. När synpunkter och erfarenheter samlas in, går det dock inte att skilja den första försöksomgången från de senare. Erfarenheter lagras på varandra. Problem och svårigheter, som funnits i samband med den första intagningsomgången, har ibland funnit sin lösning eller försvunnit av andra orsaker inför den andra eller tredje intagningen. Svårigheter har visat sig som inte var aktuella i samband med den första årskullen elever. Detta har beaktats så långt möjligt är.

Försöksverksamheten. Några allmänna erfarenheter

Inledning

Utvärdering innebär att värdera en verksamhet eller en insats i förhållande till uppsatta mål eller någon form av kriterier. Då utvärderingar innesluter en värdering innebär de alltid en form av kritisk granskning av en verksamhet. Med åter andra ord kan en utvärdering beskrivas som en form av synliggörande av en verksamhet, där verksamheten beskrivs och värderas. Ingen värdering är objektiv i bemärkelsen att alla subjektiva moment kan elimineras. Genom olika metoder och genom olika former för värdering kan givetvis enskilda subjektiva moment kontrolleras. Ändå är det viktigt att klargöra att utvärderingar alltid är beroende av inte bara vilka som utvärderar utan också i vilket syfte utvärderingen sker.

Denna utvärdering sker med bestämda direktiv och som en offentlig utredning. Till kommittén är knuten en parlamentariskt sammansatt referensgrupp. Syftet är att från en utvärdering av den pågående försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade linjer i gymnasieskolan ge ett underlag för beslut om de yrkesinriktade linjernas volym, kostnader och hur balansen mellan arbetsplatsförlagd och skolförlagd utbildning skall utformas. Detta uppdrag innebär en kritisk granskning av den pågående försöksverksamheten. Det är lätt att en sådan granskning tenderar att betona de kritiska delarna av försöksverksamheten just därför att dessa framträder som avgörande för senare ställningstaganden.

Försöksverksamheten måste i sin helhet betecknas som framgångsrik. De treåriga linjerna har gett utrymme för såväl fördjupning som breddning av yrkesutbildningarna. De har inneburit en behövlig fokusering på yrkesutbildningarnas roll i gymnasieskolan. De har inneburit att lärare och skolledare har fått möjligheter att pröva ut idéer, tillämpa tidigare kunskaper och erhålla nya kunskaper av betydelse för en pedagogisk förnyelse av yrkesutbildningarna. De har inneburit en bättre kontaktyta än förr mellan arbetsliv, arbetsmarknad och gymnasieskola genom bland annat en vitalisering av yrkesråden. Inte minst är dessa förändringar av betydelse i det att de har lagt och lägger en grund på vilken möjligheter till en flexibel anpassning av yrkesutbildningarna i framtiden kan ske. I perspektiv av förändrad internationell konkurrens och ökat europeiskt samarbete kan försöksverksamheten ses som ett första steg mot ett mer kontinuerligt reformarbete och en strategi för en uppbyggnad av kunskaper om hur förändringar i produktion, teknik och ekonomi kan tillvaratas i yrkesutbildning.

Inför den fortsatta redovisningen av utvärderingsarbetet, är det inom ramen för en övergripande positiv bedömning som enskilda problem i och frågeställningar kring försöksverksamheten skall förstås.

Denna övergripande bedömning skall vi kort konkretisera för att sedan utifrån direktiven beskriva och bedöma enskilda aspekter på försöksverksamheten.

Försöksverksamhetens mottagande

Bland dem som på ett eller annat sätt medverkar i den pågående försöksverksamheten dominerar en mycket positiv hållning till förändringarna av de olika utbildningarna. Synpunkterna som framförs skiftar naturligtvis; den påbörjade reformeringen betyder olika saker på skilda nivåer och bland olika intressegrupper.

Den positiva hållningen framträdde redan inför starten av försöksverksamheten. Det utbredda stödet för och det uppfattade behovet av en reformering av den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan var påtagligt bland berörda på olika nivåer - inom riksdagen, bland arbetsmarknadsorganisationer, bland skolhuvudmän, bland lärare. Generellt förefaller den positiva grunduppfattningen och engagemanget ha hållit i sig under de två årens försöksverksamhet.

Bland arbetsmarknadens organisationer betonas vikten av modernisering och nivåhöjning av yrkesutbildningarna. Inte minst har SAF centralt men även dess branschorganisationer framhållit behovet av en förbättrad yrkesutbildning och

härvid sammankopplat den med den pågående orienteringen mot Europa och EG. Företrädare för SAF menar att teknikutveckling, internationalisering och andra länders satsningar på yrkesutbildning leder till en konkurrenssituation som kräver betydande satsningar från Sveriges sida. Kritiken från SAF har gällt återhållsamheten i utbyggnaden av försöksverksamheten; något som man menar kan bidra till att "luften går ur försöksverksamheten" och till minskad trovärdighet för svensk utbildning.

Också LO och dess olika förbund har med kraft betonat vikten av modernisering och långtgående satsningar. Från arbetstagersidan trycks dock hårdare på de generella utbildningspolitiska kraven - allas rätt till en bred och likvärdig utbildning - och på att de yrkesinriktade utbildningarna skall utformas så att de traditionella hierarkierna inom gymnasieskolan bryts ned. Även om SAF med dess branschförbund och LO med dess medlemsförbund inte alltid förordar samma lösningar, och även om det är lätt att konstatera olika tyngdpunkter i deras argument, tycks dock enigheten vara stor. Detta framgår om inte annat av den gemensamma linje de två parterna driver i många yrkesnämnder.

De nya utbildningarna behövs. Via Arbetsmarknadens yrkesråd och de branschspecifika yrkesnämnderna har arbetsmarknadens parter engagerat sig i bland annat utbildningarnas utformning, informationsspridning och fortbildning och har sökt initiera en effektivare anskaffning av utbildningsplatser i sina medlemsföretag.

I exemplen ovan nämns endast två av aktörerna på den centrala nivån, övriga arbetsmarknadsorganisationer har också varit engagerade. Samtalen med deras representanter ger samma allmänna bild. Kravet på och stödet för en förändring av den yrkesinriktade utbildningen i linje med den nu pågående försöksverksamheten är kraftigt och tydligt från Landstingsförbundet - som är både utbildningsanordnare och arbetsgivare - Svenska Kommunförbundet, Småföretagarnas Riksorganisation, TCO och SACO. Även om dessa organisationer ger argumenten olika tonvikt och har krav på olika modifieringar, så finns ett starkt stöd för och ett stort intresse av en reformering av yrkesutbildningen.

Också närmare verksamheten framträder liknande uttryck för stöd för den pågående försöksverksamheten. Många kommuner har visat en benägenhet att satsa på en förändrad utbildning. Såväl skolstyrelser som kommunstyrelser har i många fall visat ett mycket aktivt engagemang i uppbyggnaden. Inte minst viktigt är att just kommunstyrelser aktivt gått in för att driva och följa verksamheten och givit den ekonomiska förutsättningar. Skolfrågor har i flera kommuner fått en hög prioritet och satts in i ett bredare ekonomiskt-politiskt

sammanhang. Givetvis varierar intresset, men generellt finns, enligt vår bedömning, klart stöd för påståendet att försöksverksamheten har bedömts som viktig och i många fall blivit en viktig del av den kommunala politikens utformande.

Bland dem som haft och har att genomföra förändringarna - lärare och skolledare - har vi över lag mött en mycket positiv hållning. Uppenbarligen har satsningarna på de yrkesinriktade utbildningarna betytt mycket för de direkt ansvariga. Här betonas framför allt den stimulans för arbetet som försöken inneburit och det intresse för utbildningarna som visats inte minst från politiker och företrädare för det lokala näringslivet.

"Som helhet; ett lyft och en förnyelse av såväl undervisning, utrustning som lokaler"

"Försöksverksamheten har som helhet stor betydelse för skolan"

"Försöken har haft stor betydelse för intresset för PT-linjen bland elever och har inneburit stor stimulans för lärare. Försöken har också haft positiv betydelse för övriga lärare som indirekt fått kunskap om försökens intentioner"

"Försöksverksamheten är positiv i flera betydelser: 1) Gynnar samarbete karaktärsämne-allmänna ämnen, 2) Gynnar samarbete skola-näringsliv, 3) Förbereder eleverna bättre inför yrkeslivet, 4) Höjer statusen på yrkeslinjer"

Naturligtvis framförs också mer precisa synpunkter på vad försöken inneburit i olika avseenden och vilka svårigheter som funnits. Kommunenkäten ger exempel på uppfattningar om vilka möjligheter försöksverksamheten inneburit för eleverna:

- Bredare utbildning
- Vidgade möjligheter efter studier
- "Bredare grund för hela det gröna området" (NB)
- Eleverna får möjlighet att visa företagen vad de går för
- Ger högre kompetens
- Mer självständigt arbete
- Bättre föreberedelse för yrkeslivet
- Eleven kan överblicka sin studiegång

Många lärare och skolledare framhåller att de nya företagskontakterna har varit positiva inslag för skolans personal och att en förbättrad och moderniserad utbildning i sig ger en stor tillfredsställelse. Betydelsen av lärarfortbildningen framhålls ofta. Att arbetsmarknadens parter får insyn och medansvar uppfattas också som bra. Att det finns stora svårigheter och problem förtar inte intrycket av en generellt mycket positiv grundhållning till en reformering av de

yrkesinriktade utbildningarna under den inledande planerings- och försöksperioden.

Linjestrukturen och synpunkter på denna

Försöksverksamheten föregicks av en intensiv diskussion på en rad punkter. Två mer omfattande delar av den diskussionen gällde både strukturen, d.v.s. linjeindelningen, modulindelning och -innehåll.

Linjestrukturen var på många sätt ett svårlöst problem redan från början. De nya utbildningarna skulle ersätta inte bara ett antal linjer utan också en mängd olika specialkurser. Det system som skulle ersättas, kan i någon mån illustreras på följande sätt:

Figur 1: De yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan; struktur före och parallellt med försöksverksamheten. (Källa: SÖ Röda boken R 87:56)

SEKTORER:

- A = Vård-, social- och konsumtionssektor
- B = Ekonomisk- merkantil sektor
- C = Teknisk- naturvetenskaplig sektor
- D = Teknisk-industriell sektor
- E = Jordbruks- och skogsbrukssektor

SEKTOR	LINJER	GRENAR	VARIANTER	GRUNDSK. ANK. SPECIALKURSER	ÖVRIGT
A	3	7		15	29
B	3	4		4	13
C	2	6	2	1	2
D	8	41	1	37	52
E	3			5	40
Specialkurser ej när- liggande någon linje				33	30

Med "Övrigt" avses påbyggnadsutbildningar samt ej grundskoleanknutna specialkurser.

Som framgår av figur 1 är det yrkesutbildningssystem som byggts upp sedan 1970-talets början en tämligen komplicerad organisation genom linjemängden, grendelningarna och alla specialkurserna. Självklart kan det vara svårt för t.ex. elever att genomskåda hela detta utbildningsutbud. Det är också ett svåradministrerat - och i vissa fall ett kostsamt - system. Den försöksverksamhet som startat är i bestämda avseenden enklare. Den är uppbyggd med färre och bredare ingångar genom viss blockläggning. Om däremot gren och variantsystemet beaktas (figur 2), framträder en likartad komplexitet som i figur 1 ovan.

Den strävan som funnits att åstadkomma en enklare struktur har delvis motverkats av olika branschers krav på specialisering. Vad gäller uppbyggnad är skillnaderna stora mellan olika utbildningslinjer. Detta framgår tydligt i figur 2. Grendelning sker i antingen åk 1, 2 eller 3 och antalet grenar varierar. Antalet utgångar inom respektive linje ligger mellan 2 och 12. De allmänna erfarenheterna av det antagna systemet skiftar med de olika linjerna.

De många utgångarna, d.v.s. de sammantaget många grenarna och varianterna, är kostnadsdrivande. På många orter blir elevgrupperna små och effekterna av studieavbrott blir ekonomiskt kännbara för kommunerna. Även om elevintresset för en variant eller gren är litet, måste kommunerna ha en beredskap, i form av utrustning och lokaler, för att ge undervisning.

Ingen skola kan erbjuda alla grenar och varianter. Många elever kommer därför att under de tre åren byta skola; i vissa fall kommer elever att gå i tre olika skolor under sin gymnasietid. Elever i en skola kan vidare slås ut av elever från andra kommuner i samband med valet; vissa elever kan med andra ord tvingas byta skola, trots att de valt en gren eller variant som finns på hemorten och den skola de gått ett eller två år. Denna senare konsekvens uppfattas som absurd. Dessutom har viss oro för möjliga elevsociala problem uttryckts från lärare eftersom skolbyte ofta leder till inackordering på annan ort och eftersom yrkeslärarnas traditionella roll som fostrare blir mindre uttalad.

Många har pekat på att gren- och variantindelningen kan medverka till feldimensionering, särskilt på mindre orter. Varje gren eller variant kräver i princip minst 8 elever. Många skolor, som har enparallell utbildning kan därför erbjuda bara en gren. En konsekvens, som har framhållits, är att man därmed "tvingas" utbilda alltför många elever med viss inriktning i förhållande till arbetskraftsbehovet i kommunen. Eftersom gymnasieskolan i mindre kommuner ofta ses som ett mycket viktigt medel att behålla ungdomar i kommunen, anses det viktigt att utbildningen är så utformad att den knyts till de lokala behoven. Våra studier tyder på behov av större flexibilitet än den som

den fasta gren- och variantindelningen ger, även om detta inte ger möjlighet till samma långtgående specialisering.

Många har också påpekat att gren- och variantindelningen inklusive dimensioneringen av dessa bygger på antagandet att elever söker och får anställning inom de yrkesområden för vilka de utbildats. Såväl våra som tidigare studier stöder uppfattningen att ungdomar ganska sällan har stabila och långsiktiga yrkesintressen. Tidigare erfarenhet visar dessutom att en mycket stor andel söker sig andra banor, direkt efter utbildningen eller efter kort tid i yrket.

Elevsociala, ekonomiska och administrativa skäl talar sålunda för en minskning av antalet grenar och varianter. Mot en sådan lösning står arbetslivets krav på yrkesspecialisering.

Figur 2: De nya försökslinjerna med grenar och varianter.

BYGG- OCH ANLÄGGNINGSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Betongteknik	
	Byggnadstråteknik	
	Murare	
	Gatu-, väg- och ledningsteknik	

VÄRME-, VENTILATIONS- OCH SANITETSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Linjen har ingen grenindelning		

BYGGNADSPLÅT- OCH VENTILATIONSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för byggnadspåttteknik	
	Gren för ventilationsteknik	
	Gren för isoleringsteknik	

FORDONS- OCH TRANSPORTTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Bilteknisk gren	Bilteknisk gren
		Variant fordonssystemteknik
	Maskin och last- bilsteknisk gren	Variant fordonsskarosseriteknik
		Variant reservdelsteknik
	Flygteknisk gren	Maskin- o lastbilstekn. gren
	Transportteknisk gren	Flygteknisk gren
BY-linje gren Anläggnings- o vägbyggnadsteknik, åk 2		Transportteknisk gren
		Variant anläggningsmaskintekn.

EL- TELETEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gren för elektriker		
Gren för industriell automation	Variant tillverkning	
	Variant process	
Gren för industriell elektronik	Variant datakommunikation	
	Variant datorservice	
	Variant elektronisk kommunikation	
	Variant dataservice och mikroelektronik	

TRÅTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för båtbyggeri	
	Gren för snickeri- och möbelteknik	
	Gren för stoppmöbelteknik	
	Gren för sågverksteknik	
	Gren för modellteknik	

Figur 2, forts.

PROCESSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för papper och pappersmasse	Gren för produktionsteknik

INDUSTRIELL TEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Elmekanisk gren	Underhållsteknisk gren
	Bearbetningsteknisk gren	Verktygsteknisk gren

NATURBRUKSLINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för skogsbruk	Variant för odling
	Gren för trädgård	Variant för markbyggnad
	Gren för fiske och vattenbruk	Variant för odling
		Variant för fiske
	Gren för jordbruk i kombination med skogsbruk	Variant för odling
		Variant för djurskötsel
		Variant för skogsbruk
		Variant för kombinationsföretagande
	Gren för djurvård (fr o m lå 91/92)	Variant för djurparks- och sällskapsdjur
		Variant för djursjukvård
	Gren för hästhållning (fr o m lå 91/92)	

HANDELSLINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam		Specialisering mot administrativ eller kommersiell service

OMVÅRDADSLINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam		Gren för omvårdnad
		Gren för social service
		Gren för hälso- och sjukvård
		Gren för psykiatri
		Gren för omsorger om psykiskt utvecklingsstörda

VÅRD LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gren för omsorger om barn och ungdom		Variant teoretisk komplettering
		Variant omvårdnad av nyfödda barn och sjuka barn

Figur 2, forts.

MÄLERITEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för byggnadsmålare	
	Gren för lackerare	

TEXTIL- OCH BEKLÄDNADSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för textilteknik	
	Gren för trikåteknik	
	Gren för konfektionsteknik	
	Gren för skinnsteknik	
	Alternativkurser i årskurs 3: Mönsterkonstruktion med datateknik Beklädnadsmerkantil utbildning Skrädderiteknik	

HANTVERKSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Individuella uppläggningar inom olika hantverksyrken	
Exempel på hantverksyrken som linjen kan ge grundläggande yrkesutbildning för:		
BÅTBYGGARE	JUVELFÄTTARE	LÅSSMED
DEKORMÅLARE	KERAMIKER	PREPARATÖR
FÖRGYLLARE	KORNGÅKARE	RAMMAKARE
GRAVÖR	KRUKMAKARE	SADELMÅKARE
GULDSMED	LISTMAKARE	SEGELMAKARE
		STENHUGGARE
		SILVERSMED
		SKOMÅKARE
		TAPETSERARE
		TRÄSLÖJDARE
		URMAKARE

RESTAURANGLINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för restaurang	
	Gren för servering	
	Gren för storhushåll	
	Gren för sjiintendentur	

LIVSMEDELSTEKNISK LINJE

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för bageri/konditori	
	Gren för kött/charkuteri	
	Gren för livsmedelsproduktion	

GRAFISK LINJE (fr o m lå 90/91)

Årskurs 1	Årskurs 2	Årskurs 3
Gemensam	Gren för tryckmediaframställning	
	Gren för tryckning	
	Gren för bokbinderiteknik	

Försöksplatsernas fördelning

I tabell 1, 2 och 3 presenterades intagningsplatsernas fördelning på olika linjer och olika län under två år. Dessa uppgifter måste emellertid kompletteras.

Försöksverksamhet med 3-åriga linjer och yrkesinriktad 2-årig utbildning löper parallellt. Av landets 284 kommuner har 193 gymnasieskola med yrkesinriktad utbildning. I nuläget har endast 5 kommuner enbart försöksutbildningar medan 140 har både 3-årig och 2-årig yrkesutbildning. Det betyder att 48 kommuner inte har några försök alls. Som framgår nedan (tabell 4) har försökslinjerna en omfattning, som i förhållande till det totala antalet elevplatser i gymnasial yrkesutbildning fortfarande är relativt blygsam även om omfattningen mellan kommuner varierar. Som försöksverksamhet betraktad är emellertid omfattningen stor.

Tabell 4: Procentuell andel elever i försöksverksamheten i förhållande till antal elever inom respektive utbildningsområde, den 15/9 1988 respektive 15/9 1989. (Källa: SÖ, R 89:3, R 89:47)

REG. LINJE	FÖRSÖKS- LINJE	% ANDEL 88/89	REG. LINJE	FÖRSÖKS- LINJE	% ANDEL 89/90
Ba	BY	6	Ba	BY, MT, BV, VT	11
Et	ELEI ELIA ELIE	9	Et	ELEI ELIA ELIE	11
Fo	FT	17	Fo	FT	23
Dk, Hk	HA	2	Dk, Hk	HA	7
Ve	IN	25	Ve	IN	33
Jo, Sb, Td	NB	16	Jo, Sb, Td	NB	31
Vd, Ss	OM, VLBU	14	Vd, Ss	OM, VLBU	22
Be	TB	15	Be	TB	24
			Li	RE, LT	15
			Tr	TÄ	15
			Pr	PT	31

Anm. Konsumtionslinjen tas ej med i jämförelsen då den saknar motsvarighet inom försöksverksamheten. Hantverksteknisk linje kan tvärtom ej relateras till någon linje inom den reguljära verksamheten.

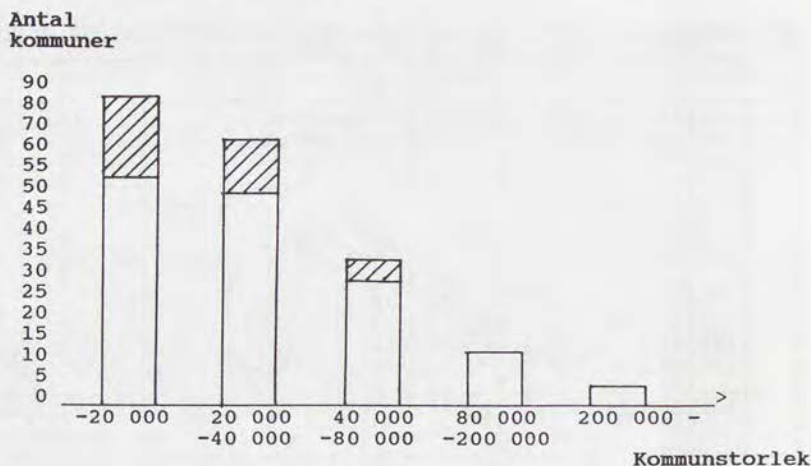
I tabell 1 redovisades försöksplatsernas fördelning över olika län. I tabell 5 nedan visas dessutom att flertalet försökslinjer är relativt jämnt utspridda i landet, men också att vissa koncentrationer har skett. Bland de större försöksutbildningarna gäller detta främst BY- linjen, där försöksverksamheten är koncentrerad till 4 län.

Tabell 5: Antal intagningsplatser läsåret 89/90 på olika utbildningar inom försöksverksamheten i olika län

LINJE:															VL				
LÄN	BY	EL	FT	HA	IN	NB	OM	TB	BU	VT	HT	RE	LT	MT	BV	TÄ	PT		
AB		80	32	240	64	16	270	16	90			80							
C			16	30	48	16	90						32						
D			48		80	32	76	16	30	8								16	
E		48		60	64	96	240		90					24				16	
F			16		48	64	106										32		
G		16	16	60	72		138										16	32	
H					16		60										16		
I			32			32													
K			72		64		90		30										
L		48	112		48		106	16	30										
M		16		90	48		150	32	30			64	48						
N					16	48	46		30										
O		16		30	48	16	346	16				64	80					16	
P		56	16		80		60	80			16							16	
R	112	16			32	64	124											16	
S	136	96	152	30	280	64	420		30	24				16	8	32			
T		16	48		80	80	94	16		16		80	32		16			16	
U	120	48	64	60	96	16	60				16			16	16				
W		32			112	64	60	16											
X		96	104		192		60			8									
Y			24		96		106											32	
Z	40	16	56		24	32	76												
AC		40	88	60	168		92					48	32		16	48	16		
BD		16	96		80		76		30	16									

I figur 3 nedan illustreras försöksplatsernas utläggning på olika typer av kommuner. Som framgår är förekomsten av försöksverksamhet vanligare på större gymnasieorter än på mindre.

Figur 3: Kommuner med yrkesinriktad utbildning på gymnasieskola. Fördelning över storlek samt antal kommuner med försök läsåret 89/90. (Den undre delen av stapeln anger kommuner som har försök.)

Försökens utläggning kan vidare illustreras genom tabell 6 nedan. Här har valts i stort sett samma regionindelning som Skolöverstyrelsen tillämpat under ett antal år med regionala samordnare för utvärderingen av försöksverksamhet i gymnasieskolan (FS-verksamheten).

Tabell 6: Försöksverksamhetens utläggning i olika regioner.

Region	Län	Antal försöksplatser		Andel (%) av intagningsplatser	
		88/89	89/90	88/89	89/90
Södra	G, H K, L M, N F	1150	1942	7.6	12.9
Östra	AB, I	522	952	5.9	11.0
Västra	O, P R, S	1902	2608	16.2	23.1
Mellan-Sverige	T, U W, X C, D E	1864	2926	12.3	20.0
Södra Norrland	Y, Z	338	502	11.0	16.5
Norra Norrland	AC, BD	460	922	11.1	23.3

Som framgår är försöken relativt ojämnt fördelade mellan de olika regionerna. Industritäta områden i Mellansverige har fått förhållandevis fler försök, vilket bland annat kan avspegla IN-linjens stora omfattning i försöksverksamheten. Det stora antalet intagningsplatser i Värmland där omfattningen av försöken närmar sig fullskaleförsök, slår också igenom. Värmland fick drygt 60 % av intagningsplatserna i regionen 1988/89 respektive ca hälften av platserna 1989/90.

Synpunkter på utläggningen av intagningsplatserna har under de två åren varit många och varierande. I kommitténs första betänkande berördes vissa konsekvenser av att inget regionalt fullskaleförsök tillkom redan första året. Samtidigt som missträknigen över detta var tämligen tydlig bland många länsföreträdare, framhölls ett visst missnöje i motsatt riktning från andra län över den relativt generösa tilldelningen till Värmland på bekostnad av andra områden. Från utvärderingssynpunkt framstår det fortfarande som ett problem att så många skolor har en mycket begränsad försöksverksamhet.

På skolnivå, bland skolledare och lärare, har kritik mot begränsningar av intagningsplatserna varit mer sparsam. Många har betonat att "det var tur att vi fick starta i liten skala". Det krav som med tiden vuxit fram tydligast på alla nivåer gäller inte den ursprungliga utläggningen, utan försökets fortsättning. Även om man på skolnivån fortfarande ofta anser att småskaligheten är fullt tillräcklig under försökstiden, uttrycker nu olika skolledare och branschföreträdare starka förhoppningar om fortsatt utbyggnad av

försöksverksamheten. Framför allt har arbetsgivar- och branschföreträdare, som sagts, uttryckt en oro för att "luften kan gå ur verksamheten" om inte försöksverksamheten expanderar.

Eleverna på olika linjer

Av de 6 000 respektive 10 000 platser som avsattes för försöksverksamhet, fördelade Skolöverstyrelsen som framgick ovan 6 236 respektive 9 852 platser på olika linjer och kommuner. Den tidigare beskrivningen måste preciseras ytterligare för att ge en korrekt uppfattning om försöksverksamhetens omfattning. Om tabell 1 kompletteras med uppgifter om hur många elever som faktiskt påbörjade studier inom de olika försökslinjerna, får vi följande bild:

Tabell 7: Antal försöksplatser och antal elever i åk 1 åren 88/89 respektive 89/90 på olika linjer

LINJE	ANTAL PLATSER 88/89	ANTAL ELEVER 15/9-88	ANTAL TOMMA PLATSER	ANTAL PLATSER 89/90	ANTAL ELEVER 15/9-89	ANTAL TOMMA PLATSER
BY	296	287	9	408	404	4
ELEI	80	80	0	80	80	0
ELIA	224	218	6	304	295	9
ELIE	224	225	-1	272	263	9
FT	752	725	27	992	965	27
HA	210	207	3	660	643	17
IN	1536	1383	153	1856	1644	212
NB	352	328	24	640	588	52
OM	2106	1789	317	2946	2440	506
TB	136	132	4	208	163	45
VLBU	256	226	30	390	389	1
VT	64	65	-1	72	73	-1
HT				32	31	1
RE				336	335	1
LT				224	205	19
MT				56	54	2
BV				56	51	5
TÅ				144	130	14
PT				176	147	29
SUMMA:	6236	5665	571	9852	8900	952

Under de två åren varierade elevernas intresse för de olika linjerna vilket framgår av tabellen. Mönstret är i stort sett det samma som för den tvååriga utbildningen, d.v.s. på samma sätt som verkstadsteknisk utbildning under en följd av år haft rekryteringsproblem, uppvisar IN-linjen samma svårigheter att fylla tillgängliga platser. OM-linjen är ett annat exempel där rekryteringsproblemen tycks vara de samma som tidigare.

Om dessa två utbildningsalternativ jämförs med motsvarande alternativ året före försöksverksamhetens start ser vi emellertid en svag tendens i det att antalet tomma platser - även om det fortfarande är förhållandevis stort - minskat vad gäller industrisektorn men ökat för vårdsektorn (tabell 8).

Tabell 8: Procentuell andel registrerade elever i åk 1 av tillgängliga utbildningsplatser inom industriell utbildning och omvårdnadsområdet den 15 september 1987 respektive 1988 och 1989.

UTBILDNINGSGRUPP VÅRDUtbILDNING (Vd+Ss resp OM+VLBU)	TIDPUNKT		
	15/9-87	15/9-88	15/9-89
Vd + Ss	93	93	94
OM + VLBU		85	85
Differens	-	+ 8	+ 9
INDUSTRIELL UTBILDNING (Ve resp IN)			
VE	85	80	78
IN		90	89
Differens	-	-10	-11

I Värmland har t.ex. rekryteringen till vårdutbildningarna stadigt minskat i så måtto att antalet förstahandssökande till vårdutbildning i länet har gått ned under perioden (tabell 9). De lokala och regionala avvikelserna från totalbilden är emellertid påfallande.

Tabell 9: Förstahandssökande och antagna till vårdutbildningarna (VDHS/OM) i Värmlands län 1987-90 (andel av tillgängliga utbildningsplatser, %)³

	1987/88	1988/89	1989/90	1990/91
% 1:a hands- sökande	123	127	91	53
% antagna	100	100	97	72

En förklaring kan vara förändringar inom de områden för vilka utbildningen ger kompetens. De treåriga linjerna ger en mer begränsad kompetens än de tvååriga. Detta har lett till en omfattande kritik från de studerande vilket också tagit sig uttryck i strejker. I Värmland har protesterna mot bristande information och logik vid jämförelse mellan två- och treåriga linjer varit starka. Det minskade intresset för att söka den treåriga omvårdnadslinjen kan till en del ha påverkats av detta.

I sin tur illustrerar denna problematik ett genomgående drag i försöksverksamheten: den korta planeringsprocessen, bristen på information och avsaknad av och/eller brister i kursplaner. Problem som i sista hand drabbat eleverna och som tar sig uttryck i bristande intresse för de nya utbildningarna.

På andra orter är läget än mer bekymmersamt. I Stockholm har det till exempel endast funnits sökande till 2 klasser på omvårdnadslinjen inför läsåret 1990/91, samtidigt som utrymme funnits för 8 klasser.

I viss mån är det också möjligt att se hur elevernas intresse har påverkats av förändringarna under försöksåren genom att jämföra intagningen till försökslinjerna och intagningen till motsvarande reguljära linjer under försöksåren (Tabell 10).

³ Uppgifterna bygger på en sammanställning som gjorts inom länsskolnämnden i Värmland.

Tabell 10: Andel förstahandssökande och andel lediga intagningsplatser (%) i september 1988 respektive 1989 på reguljära och försökslinjer.

LINJE	% SÖKANDE		% LEDIGA INTAGNINGSPLATSER		
	88/89	89/90	88/89	89/90	Diff.
BY	*	155	8.4	2.2	-6.2
EL	*	137	2.1	3.2	+1.1
FT	*	97	3.7	3.6	-0.1
HA	*	85	1.4	2.7	+1.3
IN	*	40	9.1	14.0	+4.9
NB	*	50	11.9	8.9	-3.0
OM	*	76	3.2	2.8	-0.4
TB	*	72	11.0	21.6	+10.6
VLBU	*	203	1.2	1.5	+0.3
VT	*	82	0	0	
HT		*		3.1	
RE		*		0.3	
LT		*		8.5	
MT		*		3.6	
BV		*		14.3	
TÅ		*		10.4	
PT		*		17.0	
Ba	164	177	3.2	3.1	-1.1
Et	150	131	3.2	4.2	+1.0
Fo	137	118	7.0	7.6	+1.6
Hk	81	83	7.2	8.0	+0.8
Dk	153	225	12.7	11.6	-1.1
Ve	59	53	14.9	17.8	+2.9
Jo	198	97	9.1	13.4	+4.3
Sb	94	84	19.0	24.1	+5.1
Td	72	62	28.0	26.7	-1.3
Vd	159	140	1.4	2.6	+1.2
Ss	70	51	20.5	16.8	-3.7
Ko	46	49	19.7	17.8	-1.9
Be	152	129	10.9	10.4	-0.5
Li	161	168	3.6	4.0	+0.4
Tr	87	110	11.5	7.9	-3.6
Pr	62	92	11.4	14.4	+3.0
Du	64	61	12.6	13.8	+1.2

* Beslut om försöksverksamhetens omfattning fattades efter ansökningstidens utgång - varför sökande till dessa utbildningar inte redovisas i sökandestatistiken.

Flera utbildningslinjer fyller sina tilldelade utbildningsplatser väl. Detta gäller såväl de tvååriga utbildningarna som försökslinjerna. De har många förstahandssökande och få lediga platser vid höstterminens början. Som framgår av tabellen finns dock betydande avvikelser från detta mönster. Uppgifterna visar att andelen förstahandssökande till många yrkesutbildningar i själva verket är liten. Så har också andelen lediga platser vid höstterminens början ökat på

många tvååriga och treåriga linjer. Ökningen av andelen tomma platser är dock ungefär densamma för de tvååriga som de treåriga linjerna.

Den största ökningen av tomma platser på de treåriga linjerna finner vi på textil- och beklädnadsteknisk linje och den största minskningen av tomma platser på bygg- och anläggningsteknisk linje. En förändring som väl kan relateras till de bedömningar eleverna sannolikt gjort av utvecklingen på arbetsmarknaden och inte minst löneutvecklingen. Största andelen tomma platser (över 10%) finns förutom på textil och beklädnadsteknisk linje (21.6%) på

- industriell teknisk (14.0%),
- byggnadsplåt- och ventilationsteknisk (14.3 %),
- träteknisk (10.4%) och
- processteknisk (17.0%) linje.

Den största ökningen av tomma platser på tvååriga linjer finner vi på skogsbrukslinjen (5.1%). Över hälften av linjerna har vidare mer än 10% av platserna tomma. Det är:

- trädgård (26,7%),
- skogsbruk (24,1%),
- verkstadsteknisk (17,8%),
- konsumtionsteknisk (17,80%),
- social service (16,8%),
- processteknisk (14,4%),
- drift- och underhållsteknisk (13,8%),
- jordbruk (13,4%),
- distribution- och kontor (11,6%) och
- beklädnad (10,4%).

Bilden av elevernas intresse för vissa linjer och bristande intresse för andra består om vi ser vad som hänt under utbildningsgången. De totalt 5.665 elever som var registrerade inom försökslinjer den 15 september 1988 hade minskat med 243 vid elevräkningen den 15 januari 1989. När den första elevkullen började årskurs 2 hade fler slutat. Av de 5.665 elever som påbörjade någon försöksutbildning återstod efter ett år sålunda 4.911 elever eller ca 87%. Motsvarande siffra för de reguljära yrkesutbildningarna var ca 84%.

Tabell 11: Procentuell andel studieavbrott inom försöksverksamheten. (Se också bilaga 1)

LINJE	88 ÅRS INTAGNING				89 ÅRS INTAGNING			
	AVBROTT		AVBROTT		AVBROTT		AVBROTT	
	SEPT-JAN		SEPT-SEPT		SEPT-JAN		SEPT-JAN	
	ABS	%	ABS	%	ABS	%	ABS	%
BY	3	1.05	12	4.18	8	1.98		
ELEI	3	3.75	8	10.00	5	6.25		
ELIA	2	0.92	12	5.50	5	1.69		
ELIE	-10	-4.44	14	6.20	2	0.76		
FT	24	3.31	83	11.45	47	4.87		
HA	6	2.90	21	10.14	13	2.02		
IN	96	6.94	260	18.80	98	5.96		
NB	8	2.44	39	11.89	23	3.91		
OM	92	5.14	255	14.25	145	5.94		
TB	9	6.82	23	17.42	10	6.13		
VLBU	8	3.54	21	9.29	14	3.60		
VT	2	3.08	6	9.23	2	2.74		
HT					2	6.45		
RE					15	4.48		
LT					12	5.85		
MT					-1	-1.85		
BV					6	11.76		
TÅ					7	5.38		
PT					9	6.12		
Total	243	4.30	754	13.31	422	4.74		

Anm. På ELIE skedde en ökning av elever mellan de två mätillfällena lå 88/89, detta gäller även MT lå 89/90. De förhållandevis få elever som tagits in genom vårintag på OM- och VLBU-linjerna är ej medräknade.

Det bör framhållas att det bakom dessa siffror döljer sig studieavbrott och linjebyten, som är betydligt mer omfattande. Uppgifterna är inte individbaserade och studieavbrytare har ofta kunnat ersättas med reserver och linjebytare. Ett exempel kan hämtas från försöksverksamheten i Blekinge. Här rapporteras om en FT-klass i vilken ca 1/3 av de intagna eleverna lämnat linjen men ersatts av andra. Studiestatistiken ger med andra ord en bild av stabilitet som inte har sin motsvarighet i själva verksamheten.

Uppgifterna i tabell 10 och 11 gäller landet i sin helhet. Stora skillnader finns mellan kommuner/skolor, när det gäller intagningsmönster. I huvudsak tycks dock mönstren vara de samma över landet. Tidigare attraktiva utbildningar har behållit sin tätposition och treårigheten i sig har över lag inte visat sig påverka rekryteringen nämnvärt. Utbildningar som tidigare haft svårigheter att rekrytera

ungdomar har fortfarande rekryteringssvårigheter och vissa utbildningar har ibland fått ökade rekryteringsproblem (t.ex. TB).

Några mer specifika uppgifter kan här vara på sin plats att notera. De första gäller vad som tidigare påpekades om rekryteringen till omvårdnadslinjen. Oklarheterna kring kompetensfrågor ("behörigheten"), brister i informationen till elever m.m. har under året givit upphov till konflikter och offentlig debatt. Inte minst har detta varit tydligt i Värmland. Eleverna har haft svårt att förstå att en treårig utbildning ger en snävare yrkesbehörighet än den reguljära tvååriga. Tilltron till den treåriga utbildningen har därmed uppenbarligen kommit att svikta och detta kan sannolikt, som tidigare sagts, förklara den minskande andelen förstahandssökande (tabell 10).

Det finns, för det andra, indikationer på att elever, som har möjlighet att fortfarande välja mellan tvåårig och treårig utbildning, ibland väljer den traditionella tvååriga. Elever som har tillgång till båda alternativen genom att två närliggande kommuner erbjuder olika utbud, väljer med andra ord ibland den skola som ligger utanför hemkommunen eftersom den erbjuder en kortare utbildning. Även om mönstret inte är entydigt kan vi notera att så sker.

När det gäller frågan om vilka elever som sökt sig till försöksutbildningarna tycks de traditionella mönstren inte heller ha förändrats. Häri ligger givetvis en rad osäkerhetsmoment invävda. Det första årets intag präglades av sena beslut och omval. Kommunerna valde olika och ibland extraordinära strategier för att rekrytera elever till de treåriga linjerna.

Inom försöksverksamheten ser åldersfördelningen bland eleverna i åk 1 (15 jan 1990) ut på följande sätt (tabell 12):

Tabell 12: Elevernas åldersfördelning (i procent).

	16år	17år	18år	19år	20år	21år
BY	82	17	1	0	0	0
ELEI	89	11	0	0	0	0
ELIA	88	11	1	0	0	0
ELIE	78.5	18	3	0.5	0	0
FT	87	11	1.5	0.1	0	0.4
HA	90	9	1	0	0	0
IN	87	11	1.3	0.4	0	0.3
NB	84.4	11	2.1	0	0.4	2.1
OM	88	7	1.4	0	0.2	3.4
TB	76.5	7.8	3.3	1.3	1.3	9.8
VLBU	69.6	17.9	3.7	1.3	0.5	7
VT	88.7	9.9	1.4	0	0	0
HT	48.3	6.9	6.9	0	0	37.9
RE	79.4	15.3	3.7	1	0.3	0.3
LT	87	12	0.5	0.5	0	0
MT	73	22	5	0	0	0
BV	71	29	0	0	0	0
TÅ	88.6	9.8	0	0	0.8	0.8
PT	79.5	16.5	0.5	0	0	3.5

I riktlinjerna för försöksverksamheten betonades vikten av att könsfördelningen på försökslinjerna blev jämnare än vad som var fallet på de reguljära. För att starta försök skulle minst 20 % av intagna elever tillhöra underrepresenterat kön. I den faktiska försöksverksamhet som pågått hittills, har denna norm inte kunnat upprätthållas. Försökslinjerna domineras på samma sätt som sina föregångare av antingen flickor eller pojkar. Könsfördelningen på linjer ser sålunda ut på följande sätt (tabell 13):

Tabell 13 : Könsfördelningen på försökslinjernas åk 1 vid två mättillfällen för respektive intagningsår (siffrorna anger % flickor)

Linje	1988/89		1989/90	
	15 sept	15 jan	15 sept	15 jan
BY	0.3		0.5	0.5
ELEI	1.2		3.7	2.7
ELIA	1.8		5.8	5.9
ELIE	4.4		7.6	7.7
FT	4.8		2.8	2.2
HA	65.7		67.8	67.3
IN	9.5		6.0	5.0
NB	33.5		32.0	31.7
OM	86.8		86.2	86.8
TB	94.7		97.5	97.4
VLBU	93.4		92.8	92.5
VT	0		0	0
HT			71.0	72.4
RE			63.6	63.1
LT			55.1	54.4
MT			7.4	7.3
BV			0	0
TÅ			6.1	6.5
PT			15.0	15.9

Som framgår av tabellen har det traditionellt kvinnliga omvårdnadsområdet kunnat rekrytera fler pojkar än vad de traditionellt manliga utbildningarna (som t.ex. bygg och anläggning) har kunnat rekrytera flickor. Dock har linjerna det gemensamt att ingen har uppnått normen 20 % av underrepresenterat kön. Tabellen visar att ojämnheten förstärks genom att studieavbrotten och linjebytena bland de få flickorna på mansdominerade utbildningar är vanliga. På många utbildningsorter har man under de två försöksåren fått erfara att de flickor som börjat efter intensifierade syoinsatser, bytt linje redan under det första året.

En studie av rekryteringen till gymnasieskolans treåriga yrkesförberedande försökslinjer har gjorts⁴. Men studien täcker även gymnasielinjerna i riket som helhet. Studien visar att ca 20% av alla elever på de treåriga försökslinjerna hade ett genomsnittligt avgångsbetyg från grundskolan under 2,5 och ca 2% hade ett betygs-genomsnitt på över 4,5. Detta kan jämföras med ett genomsnitt på 0,2% respektive ca 30% för samma betygskategorier på de treåriga studieförberedande linjerna.

⁴ En slutlig version av rekryteringsstudien beräknas vara klar under bå 90/91.

Studien visar vidare klara skillnader vad gäller social och könsmässig rekrytering till olika linjer. De mönster som påvisats överensstämmer i hög grad med våra övriga observationer - försökslinjernas rekryteringsmönster avviker inte i några väsentliga avseenden från mönstren i de tvååriga linjerna.

Rekryteringsstudien bekräftas av de synpunkter som framförts från enskilda skolor. Efter nästan två års försöksverksamhet och intagning av två årskullar framför flertalet lärare och skolledare att man undervisar i stort sett samma elever som tidigare. Variation och undantag finns. Det tycks som om bl.a. FT-linjen har mötts av större intresse på många håll, jämfört med den 2-åriga Fo-linjen. Inom EI-blocket, där grendelningen finns redan i årskurs 1, har möjligen differentieringen mellan de svagare och de starkare eleverna blivit mer uttalad. På flera orter rapporterar OM-linjens lärare att man har fått mer studiemotiverade elever, samtidigt som andra inte kunnat iaktta sådana förändringar.

"Intagningspoängen har höjts. Möjligen så att när val finns mellan 2- och 3-åriga utbildningar väljer de mer studiemotiverade den 3-åriga. Det skulle i så fall vara en tillfällig förändring som försvinner samtidigt med den 2-åriga utbildningen."

Samtidigt framhåller många att den "försvagning" i rekryteringsmönstret till vårdutbildning som började redan innan försöksperioden, inte har brutits:

"Elevgrupperna skiljer sig inte från de som går 2-årig linje. Intagningspoängen är mycket varierande. Eleverna känner osäkerhet inför den 3-åriga utbildningen".

"Genomgående låga medelbetyg började redan i gamla vårdlinjen. Samma tendens tycks förstärkas. Socialt omogna och okoncentrerade elever är vanligt."

"Elevgruppen är mycket heterogen med blandning av studiemotiverade elever, olika sociala och kulturella bakgrunder och hos de flesta elever ett enormt behov av vuxenstöd och vuxenkontakt".

När det gäller IN-linjen rapporterar en del lärare att elevgruppen har blivit mer studiemotiverad jämfört med tidigare elevgrupper på Ve-linjen. Betydligt vanligare är dock rapporterna om oförändrade elevgrupper:

"Eleverna är mer motiverade. Det är ett positivt urval till IN-linjen jämfört med Ve-linjen. Det finns en risk för att det inte blir samma situation om den 2-åriga utbildningen upphör."

"Vi har dom som av tradition sökt 2-årig utbildning och vad vi nu kan se kommer även nästa årskull som sökt IN-utbildning att ha svaga studieresultat."

"500-försökets elever hög ambitionsnivå. 6.000-försökets likvärdiga med gamla 2-åriga Ve-mek."

"Nivån är lika låg som tidigare. Om ändring ska ske till det bättre måste verkstadsindustrin omvärderas av människorna i vårt samhälle."

Inom Bygg- och anläggningsteknisk linje beskrivs de elever som togs in det första året som mer studiemotiverade än tidigare. Som framgick av tabell 10 har också antalet förstahandssökande varit stort. Lärare och branschföreträdare menar dock att det positiva rekryteringsmönstret inte bara - eller kanske ens främst - hänger samman med förändringen av utbildningen. Elevernas intresse för den 2-åriga byggutbildningen är ju också stort. Byggbranschen är konjunkturkänslig; förändringar i omvärlden, politiska signaler m.m. avsätter sig förhållandevis mycket snabbt i branschens aktivitet, vilket återspeglas i intresset för utbildningen.

"Antalet förstahandsökande har fördubblats. Konjunkturerna har pressat upp lönenivån och möjligheterna till arbete. Det beror inte bara på förändrad utbildning."

"Eleverna bedöms vara mer jämna nu om det beror på kursplan eller rådande konjunkturläge låter vi vara osagt."

"Högonkonjunkturer inom branschen har gjort utbildningen eftersökt. Elevunderlaget blir mycket gott".

Samma konjunkturberoende men med ett rekryteringsmönster som går i motsatt riktning rapporteras från flera försök inom naturbruksområdet.

"Elevgruppen skiljer sig men frågan är om inte den jordbrukspolitiska diskussionen ändå skulle ha medfört att mönstret skulle ha blivit detsamma även med den tvååriga jordbruksutbildningen"

Här blir dock bilden mer splittrad genom NB-blockets bredd. Även om rekryteringssvårigheter finns på grund av t.ex. jordbrukets osäkra framtid, menar många skolor att nya elevgrupper tillkommer, med intresse för djurvård, miljöfrågor och liknande.

"En breddad elevgrupp söker NB. Dels de som tidigare sökt 2-årig Jo, Sb, Td, Va. Framöver även de som tidigare sökt Hä och Dv. Dessutom tror vi att ungdomar med allmänt natur- och miljöintresse kan finna att NB är en lämplig studieväg. Möjligheterna som de nya teoretiska kompletteringskurserna NT och HSE ger, borde bidra till intresset hos ungdomar, föräldrar och syor"

Vad som sägs i citatet ovan har framhållits av företrädare för olika branschorganisationer inte bara som en positiv förändring utan också som en risk. Företrädare för lantbruks- och skogbruksnäringarna har uttryckt oro för framtida svårigheter att täcka arbetskraftsbehovet genom rekryteringen av allt större grupper av elever, vilkas främsta intressen inte inkluderar arbete inom dessa basnäringar. Här måste dock framhållas att uppfattningarna om utvecklingen går isär. Från skolornas sida tycks farhågorna för ett förändrat rekryteringsmönster ofta vara mindre uttalat än bland branschföreträdarna. Bland skolornas personal framhålls oftare det positiva i att elever med bättre

grundskolebetyg, elever som är mer studiemotiverade och - inte minst - fler elever än de senaste åren söker sig till NB-linjen.

Inga definitiva slutsatser om rekryteringsmönster och konsekvenser av de förändringar som vidtagits (främst treårigheten) är emellertid möjliga att dra. Det är med andra ord omöjligt att, utifrån de uppgifter som finns om eleverna i försöksverksamheten, förutsäga rekryteringsmönster i en mer omfattande och reguljär utbildning, i vilken den två-åriga utbildningen helt försvunnit.

Svårigheterna kan sammanfattas i följande punkter:

- intagningsrutinerna inför första året var speciella
- elever har i många fall haft närhet till skolor med tvåårig utbildning och tecken finns på "positiva urval" till försökslinjerna
- säker och klar information har inte alltid kunnat ges, vilket blivit särskilt tydligt inom OM-linjen, där kompetensfrågorna skapat oro och irritation bland eleverna
- i många kommuner har särskilda satsningar gjorts på just försöksverksamheten.

Dessa faktorer har sannolikt inverkat i olika riktningar - och påverkat olika elever på olika sätt. En slutsats som försiktigtvis kan dras - innan det tredje året ens är påbörjat är att treårigheten i sig inte mötts av några starkare reaktioner och förändringar i rekryteringsmönster. På grundval av tidigare erfarenheter kan därför antas att en treårig yrkesutbildning relativt snabbt kommer att bli accepterad som "det naturliga" bland eleverna men att inget säger att förändringen i sig påverkar rekryteringsmönster. Det rimligaste antagandet är att rekryteringsmönstret inom de yrkesinriktade utbildningarna snarare påverkas av uppfattningar om framtida arbetsmarknad, yrkesinnehåll, arbetsvillkor och om de konkreta arbetsplatserna.

Försöksverksamheten utifrån olika perspektiv

Försöksverksamhetens betydelse värderas olika bland olika berörda. Från kommunenkäten kan information av sammanfattande karaktär hämtas, vilken ger en introduktion till de frågor som behandlas i de följande kapitlen.

Beskrivningen kan också användas som en överblick över hela försöksverksamheten. Skolorna har på ett begränsat utrymme fått ange vilka nya möjligheter och vilka nya problem inom respektive försökslinje som funnits för elever, lärare, skolledare, skolhuvudmän, avnämare, för samverkan skola-arbetsliv och för undervisningen.

I sammanställningen på närmast följande sidor redovisas olika synpunkter som framförts. Även om redovisningen måste bli summarisk bekräftar den observationer som gjorts i samband med skolbesök och vid konferenser kring försöksverksamheten. Som framgår är bedömningarna mycket skiftande; snart sagt varje argument för eller emot försöksmodellen är möjligt att finna stöd för.

**DE NYA MÖJLIGHETERNA
FÖR ELEVERNA**

Bred utbildning o kompetens
Fler yrkesvalsmöjligheter
Allmän högskolebehörighet
APU ger självförtroende
Bättre allmänbildning
Kvalitets- o nivåhöjning
Nya arbetsformer
Delaktiga i försöksverksamhet
Får visa vad de går för
Kan överblicka studiegången
Tillgång till modern teknik
Självständigt arbete
Ökad mognad vid utträde
Bättre samarbete genom nya
betyg
Moduler=sammanhang, ej upp-
splittring
Målinriktad APU
Tränar medinfytande
Individuell studietakt
Möjlighet till intressefördjupn.
Bred ingång
Möjlighet till teoretisk kompl.
Bra elever kan lära mer
APU motivationsskapande

**DE NYA MÖJLIGHETERNA
FÖR YRKESLÄRARNNA**

Förändrad yrkesroll
Lärlarlag
Breddad kompetens
Ökade arbetslivskontakter
Flexibelt schema
Fortbildning
Utveckla innehåll och
arbetsformer
Följa teknisk utveckling
Stimulans
Modern utbildning
Möjlighet till specialisering
Sammanhängande undervisning

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Splittrad utbildning
Osäkerhet om yrk.komp.
Gren- o variantvalet -
önskemålen, konkurrens
Dubbla betygssystem
Teoretiskt svårt
Anpassning till före-
tagets tider o regler
Ytterligare ett år
Nivåbedömning av modul
Val av moduler
Ett nytt arbetssätt
Ej sammanhållna klasser
Ta igen missade moduler
Kort framförhållning
Informationsproblem
Jämf m 2åriga utbildn
Läromedel
Den allmänna behörig-
heten räcker inte
Längre dagar
Modulstress
Ny teknik i yrkesämne
svårt för svagare
De allmänna ämnena
Modulsystemet
Långa resor för APU

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Förändrad yrkesroll
Bredare kompetens
Avtalet för landstings-
lärare
Ojämna arbetsbelastning
Sämre lärlarlagsfunktion
Svaga elever, spridning
Otillräcklig utrustning
Nettotimtiden
Fortbildning på kort
tid
Tiden för tillsyn
Tidskrävande samarbete
med handledare
Lokalbrist
Ökad arbetsbörda
Betygsättning-bedömning

DE NYA MÖJLIGHETERNA

FÖR LÄRARN A I ALLMÄNNA ÄMNE N

Integration allm.ämnen-
yrkesämnen, samarbete
Ändrad yrkesroll
Lärlarlag
Flexibelt schema
Statushöj n allm ämnen
belastning

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Avtalet för landstings-
lärlare
Ändrad yrkesroll
Större spridning bland
elever
Ojämn
p g a APU
Koncentrationsläsning
Ny kategori elever
Den obligat.engelskan
Timfördelning över åk
Läromedel
Lärlarlag
Ryckigt schema
Samarbetet mellan ämnen

DE NYA MÖJLIGHETERNA

FÖR SKOLLEDARNA

Pedagogisk utveckling
Stimulans
Personalutveckling
Bättre utbildning
Mer deleg. t. lärlarlag
3-årig utbildning
Samverkan med arbetslivet
Större gemenskap i skolan
Nytänkande

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Ökad arbetsbelastning
Plan. för lärlarlag +
jämn sysselsättning
Sammanhållning
Nytt tänkesätt
Sen information från SÖ
Nettotimid
Uppföljningen
Yrkesråden tidskrävande
Schemaläggning
Dåligt samvete för
övriga utbildningar
Extra pappersarbete
Ekonomiska problem
Betygsättningen

DE NYA MÖJLIGHETERNA

FÖR SKOLHUVUDMÄNNE N

Pos. inställning till skolan
från arbetslivet
Betydelsefullare
Allmänna behörigheten
Bättre utbildning
Kan styra mer
Ökat engagemang
Bättre marknadsföring
Gy:s höjda status
Ev. fler sökande

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Ökade kostnader
Oklarare planer
Kostnadsramarna
Sätta sig in i vad
det innebär arbets-
mässigt, ekon o adm.
Informationen
Sena resursbeslut
Två olika ekonomier
system i landsting
o kommun

DE NYA MÖJLIGHETERNA
FÖR AVNÄMARNAS

Medverkar i elevernas utbildning o utveckling
Vuxenförebilder
Bättre samarbete
Bredare utbildning
Äldre elever
Ungdomarna får bättre grepp om yrkets krav
Bättre utbildning
Bättre kontakt med blivande arbetstagare
Inflytande
Mer yrkesanpassad utbildning
Välja personal
Rekryteringsmöjligheterna

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Krav på engagemang och uppföring
Delaktiga i alla elevers utbildning, även de mindre lättanvändliga
Antalet som ska ut i APU
Nya informationsbehov
För många utbildningar som leder till samma yrke
Klara av kursplanestyrd utbildning
Omställning från praktik till utbildning
Störningar i produktion
Kostnader

DE NYA MÖJLIGHETERNA
FÖR SAMVERKAN SKOLA-ARBETSLIV

Utbildningen kan bli väl anpassad till arbetslivet
Ökat utbyte av erfarenheter
APU
Handledarutbildning
Konkret påverkan
Ökad förståelse för skolans problem

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Yrkesråden får stor uppgift
YR-ledamöternas kompetens
APU
Svårt för skolor som ej har direktkontakt
Informationsproblem
Resursproblem
Ökat antal konferenser
Få till stånd fungerande kommunala kanaler
Samordningsproblem
Revirtänkande
Facket lägger hinder

DE NYA MÖJLIGHETERNA
FÖR UNDERVISNINGEN

Slippa betygshets
Kan arbeta projektinriktat
Mer problemlöslös
Mer individualiserat
Bättre helhetsbild
Motiverade elever
Direktare kontakt med näringslivets krav
Nya ämnen
Tydliggör innehåll
Tillgång till företagets utrustning
Större frihet
Ger en kick

DE NYA SVÄRIGHETERNA

Nivå för kompetensbevis i moduler
Individualisering
Alltför splittrat i åk1
Nytt
Fler ämnen - splittring
Heterogena grupper
Ta igen missade moduler
Mycket arbete m modul-innehåll o -indelning
Fortbildning får ej gå ut över undervisningen
Att få tiden att räcka

I kommunenkäten fick skolans personal också framföra mer allmänna synpunkter på försöksverksamheten. Synpunkter som inte täckts av de mer områdesspecifika frågorna. Några exempel på dessa synpunkter ger följande citat:

"Läroplan: Grundtankarna med moduler är bra. Man har dock överfört den gamla läroplanen i den nya t.ex. 51 tim Farmakologi. Det är bättre att målformulera modulerna. Matematik: skall vara obligatoriskt. Tillval: som t.ex. Drama, Musik, Bild bör tillkomma. Detta är viktigt för personlighetsutvecklingen. Kompetensbevis: Blanketterna är dåligt utformade". (OM)

"Behovet av handledarutbildning kommer att vara så stort att man behöver ha en lärare som samordnar denna verksamhet i framtiden". (OM)

"Problem främst med den yttre organisationen. Beträffande det inre arbetet har skolan en lång "förändringstradition". Härvidlag har försöksverksamheten inte medfört något märkbart nytt" (VLBU)

"Det vore bättre att bygga på den fungerande utbildningen med ett tredje år. Högskolemöjligheten utnyttjas av få elever. Skärpta krav i de teoretiska ämnena utesluter svaga elever. Ökat tryck på uppföljningen." (FT)

"Ökade svårigheter för den samvetsgranne yrkesläraren att bedöma om godtagbart yrkeskunnande är uppnått. Detsamma gäller betygssättningen vid arbetsplatsförlagd utbildning. Handledarna vill ha mycket hjälp med detta" (IN).

"För att NB-linjens intentioner skall kunna genomföras till fullo, måste varje skola som bedriver NB-utbildning i sitt läroplan ha representanter för jord, skog, trädgård och vattenbruk. Om någon av dessa grenar saknas helt eller delvis på NB-skolorna blir informationen om grenarna ofullständig och eleverna väljer kanske inte till den gren där de egentligen borde finna ett bra framtidsarbete"

"Det är viktigt att försöket får fortsätta med successivt ökande antal intagningsplatser. Intresset - åtminstone för fullskaleförsök var måttligt i början på våra JT-skolor. Förståeligt nog med så stora förändringar som NB innebar. Nu har mognad och beredskap vuxit fram på våra skolor, både hos oss som har försökslinje och de som ännu ej har den. Ett stillastående eller avtrappning i antalet intagningsplatser skulle kännas som ett bakslag och det engagemang som vuxit fram tyna bort".

Den arbetsplatsförlagda utbildningen.

Erfarenheter av två års försöksverksamhet

Inledning

Försöken med de yrkesinriktade utbildningarna har inneburit förändring av utbildningsstruktur, av utbildningarnas längd och innehåll, av sättet att utforma och organisera undervisningen. Med försöksverksamheten introducerades också ett för gymnasieskolan nytt sätt att strukturera innehåll och undervisning; i stället för moment är läroplanerna indelade i moduler.

"Modul"-begreppet är med andra ord ett centralt inslag i de nya utbildningarna och berör både den del i utbildningen som sker i skolan och den som är förlagd till arbetsplatser. Eftersom modulfrågan ligger utanför kommitténs egentliga uppdrag, har den inte i detalj studerats. Dock är det nödvändigt att i anslutning till andra, för kommittén centrala frågor diskutera dess innebörd och betydelse.

En av hörnstenarna - ja, kanske till och med ordet grundbult kan användas - i hela försöksverksamheten är den arbetsplatsförlagda utbildningen. I de nya linjerna skall en avsevärd del av utbildningen genomföras utanför skolan. De generella riktvärdena är att minst 10% av undervisningen i årskurserna 1 och 2 och 60% av tiden i årskurs 3 skall genomföras som arbetsplatsförlagd utbildning (APU⁵). Omvandlat till veckotid skall alltså ca 4 + 4 + 22 veckor⁶ läggas ut som APU.

⁵ I den fortsatta texten används ofta förkortningen APU för arbetsplatsförlagd utbildning. I andra sammanhang används ibland förkortningen AFU för samma verksamhet.

Skolorna skall använda de omgivande arbetsplatserna som en resurs. De har fortfarande ansvar för utbildningen, men utläggningen skall möjliggöra en bättre utbildning och verklighetsanknytning. Och skolorna skall inte genom denna anordning behöva införskaffa all den utrustning som en moderniserad utbildning kräver. På arbetsplatserna skall finnas utbildade handledare. APU är inte praktik i traditionell mening, utan företagen åtar sig en utbildningsuppgift. Vanlig yrkespraktik handlar om introduktion och tillämpning av moment som behandlas i skolans undervisning. APU förväntas innebära möjligheter att helt förlägga utbildningsmoment, alltså moduler, utanför skolan. Den arbetsplatsförlagda utbildningen skall därför, i likhet med den skolförlagda utbildningen, bedömas och betygsättas. Eleverna ges betyget "godkänd" i de moduler - skolförlagda och arbetsplatsförlagda - när de bedöms ha uppnått en godtagbar kunskapsnivå. I de helt skolförlagda, allmänna ämnena har dock den vanliga 5-gradiga betygsskalan bibehållits.

Genom introduktionen av arbetsplatsförlagd utbildning skall två "världar" sammanfogas; två världar som är organiserade efter olika principer, styrs på olika sätt, har olika traditioner och har olika huvudmål. Detta ställer stora krav på skolans företrädare, men också stora krav på arbetsplatserna och dem som verkar där. Och när det gäller den arbetsplatsförlagda utbildningen återstår fortfarande det stora provet - det tredje året.

Omfattning och innehåll

Under de två första försöksåren har APU arrangerats i varierande omfattning. Informationen pekar i olika riktningar men skillnaderna mellan olika branscher och mellan olika kommuner är tydlig.

Rapporter pekar ofta på svårigheter att skaffa bra utbildningsplatser i företagen. Denna bedömning, som framför allt skolläda-re och lärare gör, blir särskild uttalad inför utsikten om en fullt utbyggd utbildning.

Även när man lyckats finna tillräckligt antal utbildningsplatser, framhåller lärare och skolläda-re ofta att det är en synnerligen tidskrävande uppgift.

När det gäller enstaka linjer har olika intressen formulerat långtgående krav när det gäller omfattningen av APU. Ett par exempel kan ges. Elektrikerutbildning har av framför allt SAF:s branschrepresentanter bedömts olämplig för utbildning i form av APU; man vill att det tredje året skall vara helt skolförlagt. Byggnadsindustrins yrkesnämnd har haft en högre ambitionsnivå än

⁶ Beräkningen utgår från 36 effektiva läsveckor (178 dagar). Med t.ex. 34 läsveckor som grund förändras veckotalen för APU något och de angivna veckotalen skall mot bakgrund av att olika beräkningsgrunder tillämpas i olika sammanhang uppfattas som ungefärliga.

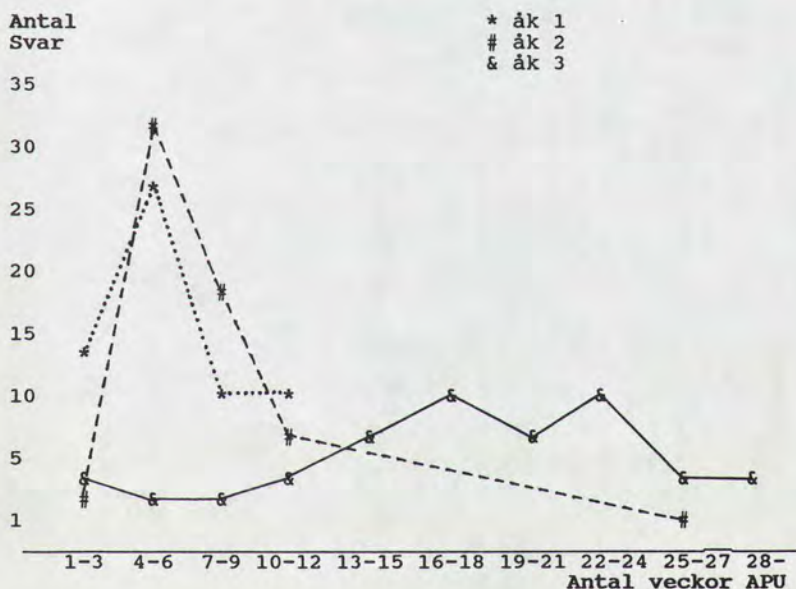
andra bransch- eller utbildningsföreträdare vad gäller den arbetsplatsförlagda utbildningens omfattning för BY-linjen och fått gehör för sina krav.

Regionalt och kommunalt har ibland betydande insatser gjorts från såväl skolans som arbetsmarknadsorganisationernas sida för att mobilisera företagen. Inte minst i Värmland har insatser från läns skolnämnden och de olika skolorna samt från SAF, Småföretagarnas Riksorganisation, LO och olika branschorganisationer varit tämligen framgångsrika. Trots detta har det varit svårt att på alla försökslinjer och i samtliga kommuner klara "normen".

En lång rad exempel finns där enskilda lärare, skolledare eller organisationsrepresentanter har lyckats väl med att engagera de närliggande företagen. Det är emellertid fortfarande alltför tidigt att säga om dessa insatser gör tillgången tillfredsställande under det tredje året eller om det visar sig möjligt att rutinisera de i nuläget ofta extraordinära insatserna.

Bilden av möjligheterna att arrangera APU i den omfattning som avsetts är alltså splittrad. På basis av skolornas egna uppgifter i kommunenkäten kan variationen illustreras (fig. 4).

Figur 4: Antal veckor i APU. Förväntat utrymme för APU i årskurserna 1, 2 och 3 under läsåret 1990/91 (alla försökslinjer).

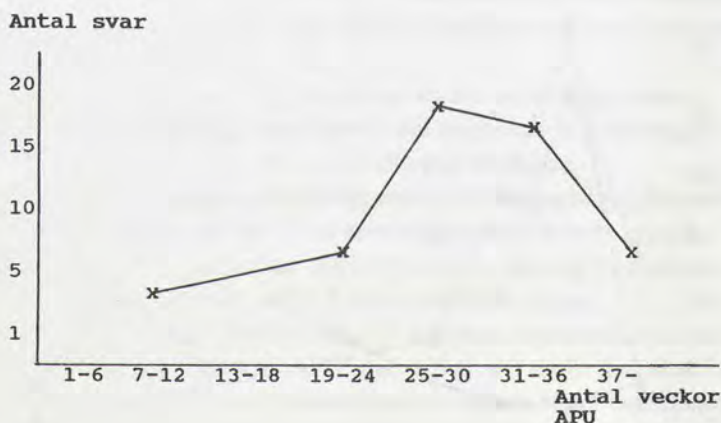

Uppgifterna anger det planerade antalet veckor i åk 3 läsåret 1990/91. När det gäller årskurserna 1 och 2 finns även uppgifter för faktiskt genomförd APU under de två första försöksåren. Det planerade utrymmet för APU uttrycker dock i jämförelse med de två första årens verksamhet ett något mer stabiliserat läge. Noteras kan att avvikelserna mellan hittills genomförd APU och planerad APU, när det gäller åk 1 och 2, är relativt blygsamma.

Som framgår av tabellen finns redan i årskurserna 1 och 2 avvikelser från "normen". Avvikelseerna går i många fall i väntad riktning; normen för åk 1 och 2 anger ju minivärden. Dock förekommer avvikelser nedåt. När bilden kompletteras med det ännu oprövade tredje året förstärks bilden av stor spännvidd. Med utgångspunkt i de uppgifter som nu är tillgängliga, kan sålunda slutsatsen dras att de ursprungliga riktvärdena (för fördelningen av APU) endast i begränsad utsträckning har kunnat styra den arbetsplatsförlagda utbildningens omfattning och fördelning över årskurser.

Avvikelseerna beror delvis på omfördelning av APU mellan årskurserna. Om istället totalramen för APU under de tre årskurserna betraktas (figur 5), framgår dock att även det totala antal veckor, som eleverna kommer att erbjudas APU under sin utbildning, visar en stor variation.

Figur 5: Antal planerade veckor i APU totalt för tre årskurser under läsåret 1990/91.

Skillnaderna mellan olika linjer är betydande, liksom skillnaderna mellan olika försöksorter. I tabell 15 nedan illustreras detta för några försökslinjer med utgångspunkt i kommunenkätens svar.

Tabell 15: APU inom olika utbildningar; antal veckor lå 90/91 för olika årskurser enligt skolornas planer.

Linje	åk 1 lägst-högst	åk 2 lägst-högst	åk 3 lägst-högst	totalt lägst-högst
BY	3 - 4	4 - 26	24 - 34	31 - 56
EL	2 - 4	2 - 4	0 - 3	4 - 10
FT	3 - 4	4 - 4	20 - 34	27 - 40
HA	3 - 4	4 - 4		
IN	1 - 4	3 - 9	15 - 34	23 - 40
NB	4 - 6	4 - 12	10 - 20	26 - 29
OM	7 - 12	7 - 12	15 - 20	31 - 39
VLBU	6 - 10	6 - 9	4 - 14	22 - 30

Uppgifterna för EL gäller samtliga grenar.

Som framgår finns betydande variation mellan linjer och inom linjer. De skolor som har försök med BY-linjen har till exempel angett mellan 4 och 26 veckors APU i årskurs 2. För EL-blocket ligger, som framgår, APU:ns totala omfattning avsevärt lägre än för övriga linjer. Elever som går på försökslinjerna kommer sålunda att efter avslutad utbildning ha fått en arbetsplatsförlagd utbildning av mycket skiftande omfattning.

Här skall emellertid betonas att den splittrade bilden kan uttrycka att det är fråga om en verksamhet under uppbyggnad och i rörelse. Många skolledare har pekat på den korta planeringstiden, att man prövar sig fram, försöker bygga upp kontaktnät o.s.v. En mer stabil bild kan kanske inte förväntas förrän utbildningarna bedrivits under längre tid och när verksamheten expanderat. Huruvida denna också blir mer enhetlig är ännu oklart.

Många skolor pekar även i sina kommentarer på förhållanden som leder till en stor variation i förläggningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Antalet tillgängliga platser skiftar betydligt från år till år. Det finns en tveksamhet inför årskurs 3 och ofta en oro inför möjligheterna att få tillgång till arbetsförlagd utbildning vid en fullt utbyggd verksamhet. Denna oro finns även om tillgången på arbetsplatsförlagd utbildning de två första åren varit tillfredsställande.

På frågan om tillgången på utbildningsplatser i förhållande till behovet uttrycker en mycket klar majoritet en osäkerhet inför framtiden; man kan ännu inte överblicka, men befarar framtida problem och tillgången är beroende av en rad förutsättningar. Färre än 1/3 av de lärare och skolledare som vågat göra en bedömning anser att den framtida tillgången på utbildningsplatser blir god. Några kommentarer:

"Många företag anger högkonjunktur eller lågkonjunktur som anledning till att ej kunna ställa APU-platser till förfogande. Vi har nästan löst 10 % i åk 1 och 2 men vet ej hur det blir i åk 3. Läroplan är ej utgiven än. Det blir svårt när andra linjer också ska ut på APU." (EL)

"Ny rekrytering av handledare pågår för att klara efterfrågan när åk 1 och 3 är ute samtidigt. På sikt kan det bli svårt att fylla behoven av handledare." (NB)

"Inom hemtjänst och långvård är det tillfredsställande. Svårare inom medicin och kirurgi. Mycket svårt inom psykiatri, beroende vård etc." (OM)

"Många olika elevkategorier måste "samsas" om befintliga elevplatser. Många handledare utnyttjas kontinuerligt pga att tillgången på elevplatser är högt utnyttjade...Elevplatsbehovet ökar på sikt. Kommer det att finnas elevplatser i tillräcklig omfattning?" (OM)

"I dagsläget tillfredsställande. På sikt svårt att bedöma då antalet anställda i måleri och lackeringsföretag kan variera kraftigt." (MT)

"Det är god tillgång på elevplatser inom barnomsorg såväl som på utbildade handledare." (VLBU)

"Många elevkategorier önskar praktikplatser inom kommunens verksamhet, vilket inneburit att det varit ont om platser. Behovet av platser kommer att öka i framtiden..Tillgången till elevplatser kan vissa perioder vara ansträngd men har hittills lösts på tillfredsställande sätt." (VLBU)

"Behovet är väl täckt nu. Elevplatserna räcker nästa år (åk 1 och 2). När åk 3 tillkommer uppstår problem för åk 1 och 2. Platserna kommer ej att räcka. Konkurrensen om elevplatserna med grannkommunen kommer att öka. Företagens standard t.ex. beträffande arbetsmiljö kan vara mycket varierande" (FT)

"Tillgången på elevplatser är i dagsläget helt otillräcklig" (IN)

Informationen från enkäten stämmer väl överens med observationer i samband med skolbesök och kontakter med företrädare för länsskolnämnder och branschorganisationer. Variationen vad gäller den arbetsplatsförlagda utbildningens omfattning hänger alltså delvis samman med att det på olika håll varit svårt att ordna elevplatser. I några fall pekar man på att det som framför allt är svårt, är anskaffningen av platser som är av tillräckligt god kvalitet. Över lag framhålls att erfarenheterna hittills talar för att den arbetsplatsförlagda utbildningen som helhet bidrar till att ge utbildningen god kvalitet, även om det inom vissa områden har varit problem med kvaliteten. Här, liksom på många andra punkter, är dock många osäkra inför den utökning det tredje året innebär.

Delvis kan vi säkerligen utgå från att en del av svårigheterna hänger samman med att verksamheten är ny. Många pekar ju också på att kontaktarbetet är tidskrävande. Möjligheterna att finna lösningar har också påverkats av att de lokala yrkesråden ofta haft svårt att snabbt anpassa sig till sin förstärkta roll som förbindelselänk mellan skola och arbetsliv. På stora orter är det också svårt för en företrädare från näringslivet att överblicka alla de företag som finns, de resurser och de möjligheter de har.

Det är emellertid, enligt vår bedömning, långt ifrån säkert att svårigheterna enbart är uttryck för "barnsjukdomar". En "barnsjukdom" har dock varit svårigheter att få avtal. En rad olika "händelser" och förutsättningar - konjunkturer, omorganisationer i företagen, personalomsättning m.m. - ger verksamheten ett drag av instabilitet och oförutsägbarhet. Erfarenheterna från vissa orter, där ett - med tanke på orternas storlek - avsevärt antal företag gått i konkurs under året ger konkreta exempel på dessa svårigheter. Arbetsgivarrepresentanter har också pekat på svårigheten att erbjuda platser i företagen p.g.a. högkonjunktur och som en följd därav, hög arbetstakt och fullt resursutnyttjande. Den arbetsplatsförlagda utbildningen är för företagen resurskrävande. Flera har dock framhållit att effekten av en lågkonjunktur inte självklart är en lättare platsanskaffning:

"Under en högkonjunktur har man råd att ta elever men inte tid. Under en lågkonjunktur har man tid att ta hand om elever, men har kanske inte råd."

Den lokala näringslivsstrukturen och branschspecifika drag inverkar givetvis också. Svårigheten att finna utbildningsplatser i små företag är nödvändig att understryka. Ett mindre familjeföretag, ett företag med en eller två anställda har små möjligheter att ställa de resurser till förfogande som utbildningen kräver. Skolbesök, kontakter med branschföreträdare och kommunenkät talar här samma språk, även om skolor rapporterar att man har APU-platser också i små företag. Detta framgår också av kommunenkäten.

Antalet företag som skolorna engagerat för en försökslinje varierar mellan 1 och 40. Vanligast är emellertid att antalet företag ligger under 10 och de få skolor som måste ha kontakt med över 30 företag är i allmänhet naturbruksskolor.

Trots att sålunda småföretag redan nu är engagerade i försöksverksamhet, framhålls ofta problemen. För de mindre företagen blir inte bara deltagandet i handledarutbildningen ett problem, att avsätta en person för handledaruppgifter är ett kännbart åtagande. Detta är ett generellt mönster. Större företag har ofta sedan tidigare olika slag av utbildningsaktiviteter och många har länge haft synliga utbildningskostnader, som nu kan jämföras med dem som

försöksverksamheten förorsakar. Även om företagens kostnader är svåra att skatta har, när så kunnat ske, det visat sig att kostnaderna för den arbetsplatsförlagda utbildningen understiger kostnaderna för en egen ordnad utbildning inom företaget. Ett större industriföretag har t.ex. räknat med att utbildningskostnaden för en elev vid företagsskola är ca 200.000 kronor medan företagets kostnader enligt den pågående försöksmodellen blir ca 35.000 kronor. När omfattningen av utbildningsverksamhet enligt APU-modellen vid ett företag växer, stiger dock kostnaderna.

"Mitt företag har en omfattande utbildningsverksamhet eftersom vi behöver en välutbildad arbetskraft. Det händer så mycket. Vi har byggt upp ett nätverk med mindre företag i regionen för legoproduktion. Dom är helt beroende av oss och vi är helt beroende av dom. Därför är vi naturligtvis angelägna om att också arbetskraften i småföretagen har goda kvalifikationer. Men vi tror inte att dom har råd att ordna så mycket själva. Dom kommer inte att ha råd att lägga ned en massa på att ta hand om elever. Så vi räknar nog med att få bära ett ganska tungt lass inte bara för oss själva utan i regionen. Och det blir mycket dyrt. Så den frågan måste lösas."

I samtal med såväl skol- som branschföreträdare har också framhållits att större företag generellt har ett mer uttalat behov än små företag av den relativt breda kompetens som försöksutbildningarna ger via karaktärsämnen och allmänna ämnen. Små företag är ofta påtagligt specialiserade eller kräver yrkeskvalifikationer av traditionellt slag.

Särskilt när det gäller en utbyggd utbildning framhålls ofta svårigheterna att få platser i små företag som ett växande problem; behovet av platser kommer då att vara så stort att man inte kan lita till ett eller ett par företag i regionen utan måste utnyttja allt som står till buds. Detta även om det givetvis är enklare att upparbeta och upprätthålla kontakterna med ett eller ett par företag än många olika.

Slutsatsen, när det gäller sambandet mellan företagsstorlek och tillgång till utbildningsplatser, måste emellertid modifieras. Även om ett generellt mönster kan iakttas i den pågående försöksverksamheten, finns exempel som talar ett motsatt språk. De större företagens uppbyggnad och hierarkiska struktur kan ibland motverka det allmänna intresset för att ta emot elever eller att göra informationsspridningen inom företaget till ett problem. På orter där redan etablerade, personliga kontakter finns med de små företagen har man uppenbarligen ofta lyckats lägga ut APU. Men även här har kontaktverksamheten varit synnerligen tidskrävande. Exempel finns inom alla försöksutbildningar.

- Olika EL-lärare inom framför allt fallstudierna anser att man borde pröva APU-modellen då det, enligt deras uppfattning, finns förutsättningar att hitta vissa lösningar. Detta hänger samman med tidigare upparbetade kontaktytor.

Yrkeslärarna känner sedan gammalt branschens folk och har redan före försöken goda personkontakter.

• Mest påfallande hittills har detta gällt delar av NB-utbildningen.

Arbetsplatsförläggningen inom lantbruk förutsätter i stora delar av landet engagemang av en- eller fåmansföretag. Bilden är fortfarande något splittrad men observationerna tyder på att skolorna lyckats väl med att ordna APU:n. Olika skäl har framkommit: företagarnas intresse för den framtida rekryteringen till yrket, APU:n som en kontaktmöjlighet i ett ensamt arbete, vanan sedan tidigare att ta emot praktikanter men inte minst de sedan tidigare etablerade personkontakterna.

Ett annat skäl till variationen vad gäller APU:s omfattning och tillgången till platser är, enligt tillgänglig information, att olika skolor har olika ambitionsnivå när det gäller APU. Under de två första åren har uppenbarligen många accepterat APU:n som en form av bättre förberedd miljöpraktik medan andra har haft en mer uttalad strävan att följa utbildningstanken.

Skolorna har mycket ofta - oberoende av ambitionsnivå - haft svårt att lägga ut hela utbildningsavsnitt/moduler. I stället har företagen åtagit sig ansvar för delar av moduler. Detta kan knappast betraktas som ett problem i sig, men uppenbarligen ökar tiden för planering och uppföljning för skolans lärare - liksom naturligtvis behovet av komplettering och introduktion.

Häri ligger också en principiell problematik. Moduluppbyggnaden av utbildningen är en läroplanskonstruktion, d.v.s. ett sätt att organisera kunskap och klargöra utbildningskrav som hör skolan till. Samtidigt som innehållet i APU:n skall kunna beskrivas i modulertermer, är självfallet inte verksamheten i företag uppbyggd efter denna läroplansprincip. Detta innebär dels ett översättnings-, dels ett kommunikationsproblem. Utgångspunkten för kommunikationen mellan skola och företag och därmed för översättningen har ofta varit läroplanen med dess moduler. Detta är förståeligt, eftersom initiativen till kontakt allra oftast kommit från skolan.

Samtidigt ligger här sannolikt en del av svårigheterna med att finna lämpliga utbildningsplatser och följa reglerna för den arbetsplatsförlagda utbildningens innehåll och omfattning. Den inledningsvis så korta planeringstiden medverkade uppenbarligen också till att tid sällan kunnat avsättas för en granskning av det lokala näringslivet, dess konkreta verksamheter och dess utrustningar. När så har skett har den kunskap som skapats blivit en mer naturlig och konkret utgångspunkt för kommunikation mellan skola och arbetsplatser än modulerna. Frågan "Vad gör företaget och vilken utrustning har det?" hade troligen varit en enklare utgångspunkt för diskussioner om APU än frågan "Vilka moduler kan

detta företag ta?" I många fall har yrkeslärare givetvis kunnat utgå från en mycket god kunskap om de olika företagen, men i stora drag har moduler blivit ett kommunikationsinstrument och inte enbart ett sätt att organisera kunskap för lärande. Många företag har uppenbarligen haft svårt att se på vilket sätt de kunnat bidra och ofta har resultatet blivit "delar av moduler".

Utbildningarnas mål och innehåll har ibland anförts som en orsak till svårigheterna att lägga ut APU i tänkt omfattning. Inom elektrikerutbildningen och ibland också inom övriga grenar i EL-blocket har branschföreträdare och ibland lärare framhållit att få företag kan erbjuda en utbildning som är av samma höga kvalitet som den skolan ger. Samma signaler har givits även från företag, men vi har också exempel på att företag inom branschen på olika orter har varit villiga att pröva och att ta ansvar för utbildningsavsnitt.

I årskurserna 1 och 2 har eleverna visserligen varit ute i APU även om normen "minst 10 %" inte alltid uppnåtts. Problemet blir emellertid särskilt tydligt inför årskurs 3 (se vidare tabell 15).

De olika utbildningslinjernas traditioner medverkar också till variationen i omfattning och kvalitet av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Särskilt tydligt framträder detta inom vårdutbildningarna. Återigen framstår sålunda omvårdnadsområdet som särpräglad; här rapporterar man sällan svårigheter att erhålla tillräckligt antal platser och man har av naturliga skäl oftast bara en eller två arbetsgivare att samordna verksamheten med. I fallstudier, kommunenkät och kommitténs specialstudie av handledarssituationen framgår att man uppenbarligen varit mer framgångsrik än inom andra utbildningar med att lägga ut hela moduler. Man har en mycket lång erfarenhet av praktik och handledning utanför skolan. När problem finns med just platsanskaffningen, handlar det framför allt om konkurrensen mellan olika utbildningar. Antalet elevkategorier som behöver någon form av praktik i vården är stort.

"Det är trångt med elever inom sjukvården. Utbudet av utbildning på olika nivåer och personalgleshet gör att problem säkert uppstår i framtiden med att lösa APU inom akutsjukvård i åk 2 och 3. Inom social service tror vi att behovet av både platser och handledare ska räcka till"

"Många olika elevkategorier måste "samsas" om befintliga elevplatser. Många handledare utnyttjas kontinuerligt p.g.a. att tillgången på elevplatser är högt utnyttjad. Många är elevtrötta, men handledarna gör ett mycket bra arbete. Elevplatsbehovet ökar på sikt. Kommer det att finnas elevplatser i tillräcklig omfattning?"

Traditionernas betydelse när det gäller utläggningen av APU och möjligheten att erbjuda sådan i önskad omfattning, har visat sig även inom byggområdet. Arbetsmarknadens parter har, som nämndes tidigare, tämligen framgångsrikt drivit kravet på en mer omfattande utläggning än normen anger. Detta går

givetvis tillbaka på den tidigare byggutbildningens omfattande arbetsplats- och branschkontakter. Inom den pågående försöksverksamheten följer olika skolor inte alltid den modell som branschens yrkesnämnd har utformat, vilket lett till vissa konflikter, men trots detta har utbildningsområdets traditioner gjort det möjligt att i stort förverkliga den arbetsplatsförlagda utbildningen.

Naturbruksområdet präglas också av sina traditioner. Försöksutbildningarna är hittills - med ett undantag - förlagda i landstingskommunala skolor, som tidigare var lantbruks-, skogsbruks- eller trädgårdsskolor. Tillgången till t.ex. skolorbruk och PU-gårdar har alltid erbjudit möjligheter till tillämpning och praktik inom skolans ram för elever i lantbruksutbildning. Med introduktionen av APU ställs krav på att finna utbildningsplatser utanför dessa praktikställen. I flertalet fall innebär detta kontakter med en mängd enmans- och fåmansföretag, vilket berördes ovan. Och även om utläggningen av APU hittills tycks ha lyckats relativt väl, så kommer fortfarande t.ex. skolorbruken att utgöra en stabil och viktig resurs när det gäller den arbetsplatsförlagda utbildningen.

Utöver den stabilitet som skolorbruken skänker, framhålls ytterligare ett skäl till användningen av dessa. Från skolans sida är av bl.a. säkerhetsskäl det inte möjligt att skicka helt oerfarna elever direkt ut i jordbruksföretag. Skolorbruken ger introduktion och vissa basfärdigheter under produktionsliknande former, men är ändå i vissa avseenden tillrättalagda och anpassade för undervisning. Säkerhetsproblemen inom jordbruksutbildningen gäller lika mycket, om inte än mer, också skogsutbildningen.

Det förda resonemanget liknar även den argumentation för s.k. elevobjekt⁷ som lärare och skolledare vid några skolor med BY-försök fört. Vid Nobelgymnasiet i Karlstad har framhållits att delvis tillrättalagda elevobjekt fungerar som en nödvändig övergång mellan den helt tillrättalagda verksamheten i skolan och den helt produktionsinriktade verksamheten i företag. Företrädarna för användningen av elevobjekt har framhållit de produktionsliknande formerna, men menar att det inte är fråga om arbetsplatsförlagd utbildning⁸. Under hand har lärare vid andra skolor med elevobjekt framhållit att dessa kommer att bli en nödvändig resurs om verksamheten i byggbranschen dämpas.

⁷ Med elevobjekt, eller basobjekt som det ibland kallas, avses ett byggobjekt där skolans lärare haft visst inflytande över produktionen och att vissa anpassningar till elevernas utbildning skett. I en mening är det alltså fråga om elevproducerade objekt, snarare än objekt som produceras oberoende av om det finns elever eller ej. Väsentligt är också att skolans lärare fungerar som handledare.

⁸ Oenigheten mellan lärare och branchföreträdare har här varit stor. Man har gjort olika tolkningar av gällande anvisningar. Branchföreträdarna har fått visst stöd för sin tolkning från Skolöverstyrelsen. Skolans företrädare menar dock att man utöver elevobjekten erbjuder APU i en omfattning som tillfredsställer "riksnormen". Oenigheten mellan skola och branchföreträdare gäller dock flera frågor.

"För en fullt utbyggd utbildning krävs mycket omfattande planering och tillgång till basobjekt".

Man ser med andra ord den av skolan kontrollerade men produktionsliknande verksamheten som en garanti för att någon form av produktionsinriktad, verklighetstrogen utbildning ges eleverna.

När det gäller NB-utbildningen finns ytterligare komplikationer. Jämfört med grenen för jord- och skogsbruk, tycks grenen för skogsbruk stå inför svårare problem när det gäller utläggningen av APU. Trots att tillgången till större företag är god, kan uppenbarligen de speciella ägarförhållandena vad gäller maskiner ställa till svårigheter. Särskilt i de norra länen ägs en betydande del av skogsmaskinerna av de anställda. Beräkningar har gjorts, som visar att mer än 20 % av skogsbolagens maskiner är s.k. arbetstagar(AT)ägda - i norra Sverige är siffrorna avsevärt högre. Varje maskin ägs sålunda av en eller ett par anställda. För att uppnå lönsamhet, ställs stora krav på maskinutnyttjande och intresset för att ta hand om elever och deras utbildning kan därigenom påverkas - även om företagsledningarna i princip är positiva. Utöver AT-ägda maskiner förekommer entreprenörsägda. Också i dessa fall kan naturligtvis svårigheter uppstå vid utläggningen av APU.

Oberoende av ägarförhållandena finns dock generella problem vid själva utläggningen av APU. Maskinerna är dyra och komplicerade och möjligheterna att ta emot oerfarna elever kan därför bli begränsade, samtidigt som skolornas möjligheter att kompensera med egen utrustning är liten. Säkerhetsfrågorna synes, som tidigare sagts, särskilt framträdande inom skogsutbildningarna. Från arbetsgivarorganisationen har man, för att lösa problemen, föreslagit uppbyggnad av en form av resursskolor, vid vilka alla elever i landet under kortare perioder får sin grundutbildning och introduktion i de maskinkrävande avsnitten. Redan nu finns exempel på att företag köper arbetsplatsförlagd utbildning av skolan.

Att det finns svårigheter att erbjuda APU i den omfattning och med den ambitionsnivå som önskats på grund av produktions- och effektivitetskrav, har också påtalats när det gäller det industritekniska utbildningsområdet. Högkonjunkturen spelar här in, men över lag är den utrustning som utbildningen behöver så kostnadskrävande att oerfarna elever inte kan erbjudas introduktion, nyinlärnning och alltför lång träning. Maskinerna får inte stå stilla.

Informationen när det gäller utläggningen av arbetsplatsförlagd utbildning och dess omfattning illustrerar i hög grad de svårigheter som inledningsvis påpekades: att APU förutsätter att två "världar" länkas samman trots att deras förutsättningar, villkor och mål är olika. Erfarenheterna hittills visar att det otvivelaktigt kommer vara möjligt att arbetsplatsförlägga delar av utbildningen

och att intresse från båda parter finns, men också att utläggningen är villkorlig. Konjunkturerna kan spela in, även om det nu är för tidigt att veta på vilket sätt. Det är dock rimligt att anta att konjunkturerna påverkar dels direkt genom företagens "vilja" att ta emot elever, dels indirekt genom rationaliseringsinsatser och omstruktureringar. Under försöksperioden har det varit möjligt att se hur dessa förändringar direkt påverkar APU-utläggningen trots den generella högkonjunkturen. Tidigare etablerade traditioner och kontaktytor, som är både branschbundna och geografiskt bestämda, spelar också in.

Bakom dessa nämnda villkor ligger emellertid den viktigaste förutsättningen, som präglar de konkreta arbetsplatsernas möjligheter att ta ansvar för delar av utbildningen - kravet på lönsamhet. Detta krav kan ibland leda till ett mycket stort intresse för att ta hand om utbildningen av elever och ibland till stora svårigheter. Häri ligger, enligt vår bedömning, det främsta skälet till villkorligheten, när det gäller möjligheterna att i en utbyggd utbildning garantera arbetsplatsförläggningen.

Detta senare har också blivit tydligt i utbildningen och utnyttjandet av handledare. Avslutningsvis ges därför olika synpunkter från skolorna, som rör såväl tillgången till utbildningsplatser som handledarfrågan mer allmänt:

"Det är ett stort arbete att rekrytera handledare. En förutsättning är personlig kontakt, engagemang, uppföljning på arbetsplatserna, ett ömsidigt förtroende mellan utbildande företag och skolans kontaktperson." (NB)

"De som fullföljt utbildningen tar också emot elever. Övriga anser att de inte har tid eller att ersättningen är för låg. Många anser inte att de behöver handledarutbildning och har då ej heller utnyttjats som handledare". (NB)

"Det finns en tradition inom hälso- och sjukvård samt social service att ta emot elever från vårdutbildning och detta gäller också eleverna från OM. Möjligen kan man se ett ökat intresse från kommunerna att få elever från OM jämfört med VdHs eftersom dessa elever har större förutsättningar att bli presumtiv arbetskraft" (OM)

"Inga problem att ta emot elever inom vårdsektorn. Lång tradition på området finns ju. Förståelsen för handledarutbildningen är sämre - intresse finns - men stupar på personalbrist" (OM)

"Mycket stort intresse. Arbetsgivarna kommun/landsting betraktar det att sända personalen till handledarutbildning som ett led i personalens fortbildning. Problemet kan vara att ordna vikarier". (OM)

"Arbetsplatserna har tagit på sig kostnaderna och visat stort intresse". (OM)

"Inga problem att få arbetsplatserna att ta emot elever. Inom området finns lång tradition. Svårigheter att få deltagare i handledarutbildning från fritidshemmen, troligen beroende på olycklig förläggning i tiden". (VLBU)

"Mekaniska verkstadsföretag är svåra att engagera i försöksverksamheten. Vi har haft kontakt med ett 20-tal företag men bara lyckats värva 3 st till en modul = "Mekaniskt arbete 1". Företagen har fått ingen eller dålig information från de centrala organisationerna. De flesta är positiva till försöket "men kan ej just nu". De som

deltar gör det för att få tag i arbetskraft senare, säger dom". (ELIA, ELIE)

"Intresset för att ta emot elever har varit stort hos alla företag. Mindre företag har haft svårt att skicka handledare till utbildning p.g.a. bland annat produktionsbortfall". (ELEI, ELIA)

"Relativt svagt intresse, men man är dock villiga att delta i handledarutbildningen då handledare väl utsetts. Dåliga signaler från SAF bl.a. Många småföretag har svårt att skjuta till resurser". (ELIA, ELIE)

"Intresset för att ta emot elever är bra. Deltagandet i handledarutbildning varierar beroende på storleken på företagen och arbetsbeläggningen". (IN)

"Stort intresse från kommunens dominerande företag. Inga andra företag är aktuella p.g.a. produktionsinriktningen". (IN)

"Från pappersindustrin finns det intresse av att acceptera kostnader för handledare". (PT)

"Intresset varierar och det är inte företagets storlek som avgör intaget av elever. Volvo t.ex. vill inte ta emot p.g.a. ackordsarbete. På små företag är det svårt att få tiden att räcka till för handledning. Att det inte varit mer deltagande i handledarutbildningen beror ej på dålig ekonomisk ersättning, utan på brist på tid". (FT)

"FT inga problem. Hos många företag upplevs förekomsten av ungdomar positivt. På någon arbetsplats var man i början fixerad vid att "specialdestinerade" pengar skulle utgå till den som åtog sig handledarskapet. F.ö. tycks man vara medveten om sin nya roll i utbildningen och nödvändigheten att hjälpa till om den tänkta utbildningen skall fungera. Den person som skall ordna elevplatser till APU bör nog även besöka mekanikerna ute på verkstadsgolvet". (FT)

"Intresset är stort för att ta emot elever. Ingen större variation mellan olika företag. Dessa ser framåt på möjligheterna att rekrytera god arbetskraft". (BY)

"I allmänhet stort intresse från alla företag, men möjligheterna varierar beroende på byggarbetsplatsernas varierande storlek samt konkurrens om platser från andra skolor - gäller särskilt betong och murare(åk 1)". (BY)

"Intresse finns nog men tiden verkar saknas i många företag. Ytterligare information om APU till arbetslagen måste till. Det råder stor okunnighet om vad kursplanestyrd utbildning innebär". (BY)

"Intresset varierar hos olika arbetsgivare och arbetstagare. För små företag kan det uppfattas som ett hinder i produktionen och allt för tidskrävande". (TB)

"Intensivt arbete från skolan och delvis yrkesrådet har väckt intresse hos företagen för HA-linjen. Arbetstagarorganisation och arbetsgivarorganisation har ej fört ut budskapet tillräckligt till sina medlemmar. VF-föreningen ej nämnt i cirkulär 89:41. Stora företag har större intresse. Företagen jämför fortfarande HA med Hk. Det försvårar förståelsen för att det är fråga om AFU istället för Hk-praktik". (HA)

Handledartillgång och handledarutbildning

Den fråga som generellt sett har börjat framträda som svårbesvarad och svårbemästrad rör tillgången på handledare och utbildningen av handledare. De företag som åtar sig arbetsplatsförlagd utbildning skall också tillhandahålla utbildade handledare. De anställda som utses till handledare skall genomgå en utbildning som totalt omfattar 7 dagar. Följande större problem har efter två års försöksverksamhet framträtt:

- Den höga personalomsättningen i många företag och branscher gör det svårt eller omöjligt att bygga upp en stabil kår av handledare.
- Möjligheten att delta i handledarutbildning och anslå ett utrymme i verksamheten för en person för att fungera som handledare påverkas påtagligt av företagets storlek. Små företag tycks generellt ha svårare att sända anställda till handledarutbildning och anslå tid för handledning.
- Flertalet handledare vill ha endast en eller två elever. Om detta visar sig vara ett stabilt mönster, betyder det att fler handledare behöver utbildas än vad som antogs när försöksverksamheten inleddes.
- Från olika håll rapporteras risker för en framtida "praktikantrötthet" i företag hos handledare.
- Handledarsituationen inom vårdområdet är uppenbarligen i flera avseenden bättre än inom andra områden. Goda kontakter mellan skola och arbetsplatser är sedan länge upparbetade. Det är jämförelsevis mycket lätt att skaffa utbildningsplatser och handledare. Rekryteringen till handledarutbildningen har varit god. Samtidigt bidrar mer generella problem inom vårdområdet till att svårigheter ändå uppstår på många orter. Personalbristen i vården gör det ibland svårt att ordna vikariefrågan i samband med handledarutbildning. Personalomsättningen är mycket stor på många håll. Den ovan nämnda "praktikantröttheten" tycks speciell påtaglig inom vårdområdet. Huruvida dessa svårigheter kommer att öka eller vilken betydelse de långsiktigt får, är ännu svårt att bedöma.

Under de två år som gått av försöksverksamhet har handledarutbildning startat och genomförts i försökskommunerna. Omfattningen varierar påtagligt, både vad gäller utbildningens längd och uppläggning och antalet deltagare. I svaren på kommunenkäten framkommer att huvuddelen av försöksskolorna genomfört handledarutbildning. Flertalet har dock inte genomfört alla 7 dagarna än, men kommer att göra det under nästa läsår. Enligt de uppgifter som skolorna har givit, har skolor/försöksutbildningar hittills utbildat mellan 0 och 170

handledare. Medianvärdet är 25 utbildade handledare. Detta betyder också att förhållandet mellan antal elever och antal utbildade handledare skiftar, men medianvärdet är 1.6 elever/handledare.

I vår särskilda studie av handledarsituationen inom vårdområdet (bilaga 3) visas att ett mycket stort antal handledare erhållit utbildning; ungefär lika många handledare som antal elever har enligt skolornas rapporter utbildats. De något uppseendeväckande uppgifterna kan förklaras på olika sätt. Från Landstingsförbundet har framförts att handledarutbildningen inte bara gäller OM-linjen, utan riktas till handledare för andra elevkategorier. Vi måste också ta i beaktande att handledarutbildningen kan "ligga före" elevintagningen och att man inte kan uttala sig om antalet handledare i förhållande till utbildningsvolymen förrän efter en längre tid.

Vid skolbesök, i kommunenkät och vid övriga skolkontakter framkommer direkt och indirekt tre andra orsaker till det stora antalet utbildade. För det första inverkar personalomsättningen, för det andra specialiseringen inom vården och för det tredje de två APU-områdena inom OM-linjen (vård och social service). På många orter är personalomsättningen inom vården hög eller mycket hög. Förutsättningarna för att bygga upp en stabil handledarkår bedöms därför som liten men däremot framhålls behovet av kontinuerlig handledarutbildning.

Även om intresset från såväl arbetsgivare som personal uppges vara över lag mycket stort, framhålls också andra svårigheter på grund av personalsituationen - man har ibland svårt att delta i handledarutbildningen genom svårigheterna att klara vikariatsbehovet. Variationerna är givetvis stora men den skiftande bedömningen rör framför allt handledarsituationen inom hemvården. Här rapporteras ibland en påfallande stabilitet, ibland stor personalomsättning. Specialiseringen inom vården innebär att olika handledare behövs på olika kliniker.

Situationen för OM-linjen är sålunda tämligen unik. Som framkom i avsnittet ovan har man mycket sällan svårigheter att erhålla utbildningsplatser, men genom olika villkor inom vården finns problem på handledarsidan. Över lag uppges att landsting och kommuner har varit intresserade av både APU och handledarutbildning, men att detta intresse motverkas av vårdens mer allmänna problem och förutsättningar. I sammanhanget betonas också risken för "praktikanttrötthet" och konkurrens. Inom vårdsektorn skall många elevkategorier rymmas.

"Vi behöver utbilda handledare kontinuerligt. Det finns ett kolossalt behov av handledare. Det finns också stort intresse bland personal för handledarutbildning. Omsättningen bland personalen är stor."

"Ej svårt att få ut eleverna till arbetsplatserna. Men omsättningen av handledare är stor."

"Behovet att utbilda handledare är mycket stort. Utbildningen har fått gott rykte - många står i kö för utbildning. Personalomsättningen gör att man måste räkna med att en hel del slutar eller byter arbetsplats. Behovet av handledarutbildning är stort även i framtiden."

"Inga problem. Handledarna fungerar mycket bra och känner ansvar för att eleverna får en bra arbetsplatsförlagd utbildning"

"Vi utbildar fortfarande handledare för att täcka behoven. Personalflyttningar gör att vi aldrig kan garantera att handledartillgången blir mättad. OM-linjen bör ha handledarutbildning inbyggd."

"Antalet handledare täcker behovet just nu men p.g.a. att de anlitas så ofta och kontinuerligt märks tydligt en starkt tilltagande "elevtröthet" som säkert kommer att ge ännu större problem på sikt."

"Behovet av handledarutbildning kommer att vara så stort att man behöver ha en lärare som samordnar denna verksamhet i framtiden"

Från övriga försökslinjer rapporteras svårigheter som är mer direkt kopplade till svårigheter att erhålla utbildningsplatser. Till detta kommer också ibland svårigheter som är en följd av personalomsättningen i arbetslivet. Även om personalomsättningen är ett påfallande problem vid framför allt storstadsområdenas sjukhus, är villkoren tämligen likartade i andra delar av arbetslivet; personalomsättningen är stor också inom andra branscher och koncentrerad till vissa orter. Här har givetvis högkonjunktur och efterfrågan på arbetskraft spelat in. Men inom t.ex. byggområdet sker stora omflyttningar, vilket gör uppbyggnaden av en stabil handledarkår svår.

Variation i bedömningarna finns givetvis. Inom FT-området bedöms ofta möjligheterna att bygga upp en stabil grupp handledare som relativt goda, medan bedömningarna skiftar i övrigt. Bland dem som besvarat kommunenkäten bedömer dock totalt drygt 60 % att omsättningen bland handledare kommer att bli betydande.

Även om man under de två första åren klarat platsanskaffning och handledarbehovet rätt bra, är lärare och skolledare över lag oroade eller osäkra om framtiden. Endast inom de utbildningar som vänder sig till ett lokalt arbetsliv, som kännetecknas av låg personalomsättning, stabilitet och stort intresse från företagens sida att ta hand om elever, bedömer skolans företrädare att det finns goda förutsättningar. Ett utbildningsområde, som ofta tycks kännetecknas av framtidstro är NB-linjen. Dock finns även här villkor.

"Tillgång till handledare och elevplatser är god om handledarna erbjuds rimliga ekonomiska villkor. För handledarrekruteringen krävs stora aktiva insatser och engagemang, personuppsökande verksamhet. Ej många svar på annonsering o.dyl." (NB)

"Skogspraktiken bedrivs i huvudsak hos de stora skogsföretagen. Företagen medverkar till att det antal handledare som behövs kan delta i handledarutbildning." (NB)

I uppgifterna om handledarsituationen återkommer ofta de mindre företagens svårigheter att delta. Som framgår av citaten, är emellertid bedömningarna skiftande. Dock framträder den osäkerhet som än så länge finns.

"Mindre företag kan ej avvara en man till handledarutbildning eller som handledare...Ett företag har 4 st utmärkta APU-platser men kan ej få fram lämpliga handledare." (EL)

"Antalet handledare räcker ej i dagsläget, varför fler behöver utbildas. Svårt att få hit blivande handledare på utbildning. På sikt - brist på handledare." (EL)

"Tillgång på handledare hittills bra. Förmodligen behövs ej så många handledare eftersom åk 3 blir skolförlagd." (EL)

"Intresset från industrin har hela tiden varit stort och vi har haft god tillgång på handledare. Ser f.n. ingen anledning till ändring på sikt." (TÅ)

"För vår del tror vi oss klara handledarfrågan." (PT)

"På sikt måste alla byggare ha handledarutbildning. Kanske bör utbildningen ske redan under gymnasieåren för att de efter några år i yrkeslivet ska bli behöriga att handleda elever. Vi har haft stora svårigheter med utbildningen av handledare i byggbranschen." (BY)

"Utbildade handledare flyttar till andra orter, varför ständig utbildning krävs inom branschen." (BY)

"Antalet handledare måste ökas och viss kompletteringsutbildning ske för att kompensera "avhopp"" (IN)

"Intresset från industrin är stort och tillgången på handledare god nu och på sikt." (IN)

"Ännu är ej tillgången på handledare tillfredsställd, men återkommande utbildning kommer att täcka behovet. Intresset för handledarutbildningen är positivt. Särskilt gäller det större företag och man är mest intresserad av att ta emot åk 3-elever." (HA)

Ofta framhålls just handledarutbildningen som en stötesten. Medan, enligt skolornas uppgifter, handledarutbildning i anslutning till de två linjerna OM och VLBU har mötts av mycket stort intresse, inte minst från vårdpersonalens sida - "man står i kö" - så innehåller få rapporter från andra linjer liknande kommentarer. Snarast får detta uppfattas så att rekryteringen till handledarutbildningen hittills - allmänt sett - är ett olöst problem.

"Mindre företag har svårt att avvara personal för utbildning. Statliga företag liksom Domus anser sig ha utbildade handledare". (HA)

"Intresset positivt men det är problem att skolan inte kan ge kostnadstäckande ersättning i samband med handledarutbildningen". (VLBU)

"Intresse finns men det finns problem genom den höga produktionstakten i företagen. Företagen är dåligt informerade om utbildningen. Små företag har svårt att avvara personal". (IN)

"Mycket stort intresse för handledarutbildningen men också svårigheter - där ackord finns kan handledarutbildningen vara störande, speciellt gäller detta bilverkstäderna". (FT)

"Intresset har varit obefintligt bland byggföretagen för våra lokala utbildningsdagar, beroende på den regionala utbildningen som erbjuds. Vi har inget grepp om hur många som utbildats i regionen." (BY)

"Intresset för handledarutbildningen har varit mycket lågt. Man förstår troligen inte att alla företag behöver hjälpa till med AFU. Man har svårt att undvara arbetskraft. De "stora" vill ej dra hela lasset ensamt. Företagen är troligen inte fullt informerade om ÖGY-ansvaret. SAF och skolan arbetar vidare med företagsinformation". (EL)

Även om skolornas och de olika utbildningslinjernas erfarenheter av intresset för handledarutbildning hittills måste bedömas som mycket skiftande, är det möjligt att se vissa allmänna problemmönster och tendenser:

- Små företag har svårt att avvara en eller ett par anställda.
- Man har inte alltid hittat ett lämpligt avvägt innehåll.
- Utbildningen tycks också ibland uppfattas som för lång eller fel placerad i tiden.
- Åsikterna går isär när det gäller fördelningen av de sammanlagt 7 dagarna.
- Många deltagare kommer inte alla dagar.
- Vissa handledare kommer in i olika kurser, vilket gjort att de ibland visserligen deltagit flera utbildningsdagar men fått undervisning på samma moment.
- Man har inte alltid hittat former för att registrera deltagandet och vilka delar som olika handledare erhållit utan utgått från att en grupp handledare utgjort en "kurs" som skulle följas åt genom handledarutbildningen.

Många svårigheter måste givetvis uppfattas som "försöksproblem" och som ett pågående utvecklingsarbete, där skolor och företag stegvis finner bättre lösningar. Det svåra och primära problemet, som inte lika lätt finner sin lösning, tycks vara företagets möjligheter att avdela en person att delta i utbildning och fungera som handledare; ett problem som är mest uttalat när det gäller mindre företag och som uppenbarligen påverkar möjligheterna att arbetsplatsförlägga även när intresse för att ta emot elever finns. Personalomsättningen och andra förhållanden i företagen som medverkar till en hög handledaromsättning gör att många lärare och skolledare framhåller behovet av en kontinuerligt pågående handledarutbildning.

Skola-arbetslivskontakter

Lärarnas kontakter med arbetsplatser

Tidigare har vi nämnt att skapandet av ett intensifierat kontaktnät mellan skolans personal och det lokala arbetslivet varit en av de förändringar som uppskattats mycket - inte minst av yrkeslärarna. Kontakterna har inspirerat och stimulerat. De har också för många lärare och skolledare inneburit en betydande arbetsbelastning. Kontakterna har föranletts av olika behov av framför allt platsanskaffning och utläggningen av utbildningsavsnitt, tillsyn under elevernas APU samt handledarstöd och betygsg Diskussioner.

Olika skolor och linjer har sedan gammalt etablerade samverkansrutiner medan andra börjat bygga upp kontaktnät. Över lag ges en tämligen positiv bild av samarbetet med det lokala näringslivet.

"Vi har tät kontakt mellan skolan och arbetsplatserna under perioderna med APU och omedelbart före" (VLBU)

"Bra kontakt med socialförvaltningen på alla nivåer. Byter praktikplatser och erfarenheter mellan kommun och landsting. Studierektor och lärare ute och informerar på olika träffar med personalen" (OM)

"Samverkansgrupper finns mellan skolan och hälso- och sjukvårdsdistriktet och mellan skolan och socialförvaltningen. Skolans praktikplatsplanerare håller kontakten med motsvarande inom de olika verksamheterna" (OM)

"Vi har en heltidsanställd projektledare vilket ger bra kontakter med arbetslivet" (EL)

"Samverkan har ökat genom försöksverksamheten. Det fungerar hittills bra" (IN)

"Vi har ett mångårigt nära samarbete avseende miljöpraktik." (MT)

"Bra samarbete. Skolans direkta samverkan med näringen sker genom t.ex. kurser, sammanträden osv." (NB)

När det gäller platsanskaffningen rapporterar många skolor att det har varit en synnerligen tidskrävande uppgift. Även om den "grova" platsinventeringen sköts centralt i kommunen, bedöms skolpersonalens eget engagemang som nödvändigt eftersom APU:n är ett utbildningsinslag. Många skolor har under perioden haft särskild personal härför, genom att en lärare eller skolledare har haft detta som sin huvuduppgift. Platsanskaffningen har innefattat etablering av kontakter, diskussioner kring vad företagen kan åta sig, diskussioner kring villkoren och de allmänna förutsättningarna m.m. Genom den instabilitet som präglat APU:n på många orter, har platsanskaffningen uppenbarligen varit en tämligen kontinuerlig verksamhet. Att så har varit fallet är knappast förvånande, med

tanke på att verksamheten till nu har varit i ett uppbyggnadsskede. Samtidigt framhålls - direkt och indirekt - med stor skärpa från flertalet skolor, att man betvivlar dess karaktär av "inkörningsuppgift". Man bedömer att de frågor som i vid mening tillhör platsanskaffningen kommer att kvarstå. Och att man därmed måste räkna med att resurser behövs.

På samma sätt bedöms tillsynen under APU:n som viktig. Den ger läraren möjlighet att avgöra vad arbetsplatserna faktiskt erbjuder och därmed ett underlag för uppföljning inom den skolförlagda delen av utbildningen. Tillsynen ger också en möjlighet till fördjupade kontakter mellan skola och företag. I många rapporter pekas på detta och vi har i olika sammanhang kunnat notera att man från företag framhållit betydelsen av den direkta kontakten mellan lärare och handledare. Man menar att lärarna fungerar som en form av handledare till handledarna och att därmed APU:ns kvalitet kan höjas. Många handledare känner sig, enligt rapporterna, osäkra på vad som förväntas, på hur man undervisar osv. En fråga som i sammanhanget ofta har framhållits gäller bedömningen av elever. I vår kommunenkät påpekas ofta att betygsättningen av elevernas APU är svår och att osäkerheten bland handledarna är stor när det gäller att bedöma "vad som är godkänt".

När det gäller schablonresursen 2 vt för tillsyn bedöms den över lag som för liten. Informationen hittills talar för att den för övrigt inte används som en schablonresurs, som fördelas efter behov. Detta kan vara en följd av att stor osäkerhet ännu finns om behovet inom olika klasser, men beror självklart också på att så många kommuner ännu har få försöksklasser. Resursbehovet och lärarnas behov av tidsutrymme för tillsyn varierar emellertid mycket mellan olika klasser och orter. En rad faktorer kan här urskiljas:

- antal engagerade företag med arbetsplatsförlagd utbildning och därmed antal elever/företag
- avstånden mellan företag
- avstånden mellan skola och företag
- handledarkårens stabilitet
- handledarnas kompetens
- typ av utbildningsavsnitt som lagts på företagen
- klasstorlek
- elevgruppens sammansättning

Generellt är sålunda tillsynsproblematiken svårare att klara i glesbygd med många små företag än i större tätorter med ett eller fler stora företag.

Till detta kommer att lärare under elevernas APU inte endast skall utöva tillsyn. I försöket har förutsatts att en stor del av lärarnas egen fortbildning skall

ske under denna tid. Detta förutsätter - om inte betydande vikariatsresurser skall utgå - att eleverna kan göra sin arbetsplatsförlagda utbildning samtidigt. I kommunenkäten har också en majoritet angett att så varit möjligt hittills (ca 70%). Dock uttrycker många lärare viss tvekan inför framtiden en tvekan som betingas av deras bedömningar av den framtida tillgången på utbildningsplatser i företag.

När det gäller själva fortbildningen under de två första åren har uppenbarligen många lärare fått den fortbildning som hunnits med. Fortbildningsbehovet har betonats i kommunenkäten, men också i samband med skolbesök. Många lärare framhåller dock svårigheten att hinna med både tillsyn och egen fortbildning under APU-perioderna.

"Korta kurser och enstaka fortbildningsdagar leder knappast till kompetenshöjning, men väl till aktualisering och avstämning mot andra lärare/skolor och detta är angeläget och nödvändigt. Vissa större kompetenshöjande och -breddande insatser är angelägna, men det är svårt att få fb-medel att räcka till mer än enstaka större satsningar" (NB)

"Eftersom så mycket nytt stoff tillkommit i utbildningen har lärarna specialiserat sig på vissa tekniker. Även fortbildningen styrs då av vilken specialitet man valt. Ingen lärare kan idag greppa över hela modulinnehållet" (EL)

"Vi har nog faktiskt fått all den fortbildning vi velat ha. Problemet har nog snarare varit att man inte hinner med så mycket eller orkar ta till sig hur mycket som helst under en kort period. Om man är borta för mycket så störs ju undervisningen. Så här är det nog ingen som velat ha mer." (FT)

Samverkan mellan arbetsliv och skola

Försöksutbildningarna har under de två åren ställt stora krav på skolans lärare och skolledare när det gäller att ta initiativ till kontakter med det lokala arbetslivet. Emellertid har också kraven på arbetsmarknadens parter och på de redan existerande samverkansorganen ökat. I försöksverksamheten har de lokala yrkesrådets roll kommit att bli föremål för intresse från både skolans och intressegruppernas sida. Formerna för samverkan skiftar liksom hur samarbetet fungerar.

"Former för samverkan: samrådsmöten (skolhuvudmän, skolor, kommuner, HSN), samarbete med praktikplatssamordnare inom HSN. samarbete med utbildningsansvariga inom kommuner och med företrädare för praktikplatser. Yrkesråden är informerade men deltar inte aktivt. Vi upplever att skolan alltför ensidigt måste ta initiativ till samarbete". (OM)

"Bra kontakt med socialförvaltningen på alla nivåer. Vi byter praktikplatser och erfarenheter mellan kommun och landsting. Studierektor och lärare informerar på olika träffar med personalen. Yrkesråd för länet behandlar det som gäller alla skolor i

länets. Det finns yrkesråd även i kommunen." (OM)

"Det är tät kontakt mellan skolan och arbetsplatserna under perioderna med APU och omedelbart före. Yrkesråd är under uppbyggnad och beräknas starta vt-90". (VLBU)

"NB:s yrkesråd tar ställning till olika synpunkter och förslag. Vi har en grupp för att få fram utbildande företag och handledare". (NB)

"En heltidsanställd projektledare gör att det finns bra kontakter med arbetslivet.. Bra samarbete med SSA-sekreterare och yrkesråd samt hjälp av VF lokalt." (ELIA, ELIE)

"Yrkesråden har en formell roll. Det verkliga samarbetet sker i direkt kontakt med företagen". (IN)

"Ringa intresse, bristande information från företagarorganisation till respektive företag". (IN) "

Samarbetet skola-arbetsliv fungerar hittills bra. Det behövs en god samverkan mellan yrkeslärare, handledare och företag. Men det är ogenomförbart med 2 timmars uppföljningsstöd genom stora avstånd mellan arbetsplatser och stor spridning av moduler. Yrkesrådet spelar en viktig roll." (BY)

"Det finns en direktkontakt mellan handledare och lärare. Yrkesrådet spelar mindre roll men bör engageras mer för att ta fram arbetsplatser. Handledarutbildningen ger god kontakt" (BY)

Över lag är skolornas rapporter om samarbetet mellan arbetsliv och skola tämligen positiva. Samtidigt är deras bedömning av de lokala yrkesråden och hur väl de fungerar skiftande. Rapporterna från t.ex. vårdområdet talar för att yrkesråden har givit försöksverksamheten ett starkt stöd och att yrkesråden varit djupt engagerade i denna. Det generella mönstret är emellertid inte lika uppmuntrande. Många lärare och skolledare uttrycker ett visst missmod när det gäller de lokala yrkesråden:

- yrkesråden träffas för sällan
- yrkesrådets roll och status är oklar
- representationen är inte alltid den bästa
- många ledamöter representerar sitt företag, snarare än branschen eller sin intressegrupp
- yrkesråden domineras av skolans företrädare
- alla ärenden är redan förberedda av skolans företrädare och besluten blir en formalitet.

En liknande bild ger preliminärredovisningarna från en större studie som Arbetsmarknadens Yrkesråd genomfört våren 1990. I rapporten från dess förstudie skrivs:

"Sammanträdesfrekvensen är 1-7 sammanträden per år - genomsnittligt mellan 3 och 4. Sammanträdenas dagordningar är magra och fördokumentation ej vanlig. Även dokumentationen under sammanträdena är tunn. Ledamöter har även framhållit att protokollen är intetsägande för den som ej deltagit i sammanträde. Även om

deltagandet varit högt så kan en tunn dagordning medföra att man väljer annan verksamhet istället för yrkesrådssammanträdet"⁹

Även om förstudien är begränsad och resultaten från huvudstudien ännu ej publicerats, bekräftas den information som erhållits vid skolbesök och i kommunenkäten. Generellt betonas de lokala yrkesrådets principiellt viktiga roll i uppbyggnaden av en ny yrkesinriktad utbildning, men fortfarande har långt ifrån alla yrkesråd faktiskt erhållit denna centrala roll. Tillgänglig information visar emellertid att systematiska insatser görs för att skapa fungerande yrkesråd. Det har också varit möjligt att se, att det i de fall då ett lokalt yrkesråd fungerat bra varit påtagligt lättare att hantera de problem som berörts ovan kring anskaffning av utbildningsplatser i företag och att få en fungerande handledarutbildning. Också utrustnings- och lokalfrågor har lättare kunnat hanteras.

Avtalen

I kommittédirektiven ingår frågan om avtalen mellan berörda parter. Frågan kommer att behandlas mer utförligt i kommitténs slutrapport. Här görs endast några korta kommentarer.

Enligt uppgifter som erhållits i samband med skolbesök och i kommunenkäten, har flertalet skolor slutit de erforderliga avtalen med de arbetsplatser som åtagit sig utbildningsuppgifter. I de fall avtal inte slutits i mars 1990 anges i allmänhet att "avtal är på gång". Mycket få skolor rapporterar vidare att problem förekommit detta läsår. Huvudproblemet var de centrala avtalen och tidsförskjutningen och konsekvensproblemen föregående läsår.

Detta betyder inte att fullständig klarhet råder eller att avtalsfrågan är oproblematisht. Svårigheterna rör emellertid främst de centrala avtalen kring ersättningsfrågor.

Många lärare framhåller det olyckliga i att avtalen för olika branscher ser olika ut vad gäller ersättningsfrågorna.

"Det är svårt att förklara för våra företag att byggarna får mer för att delta i handledarutbildningen. Det är många som är sura för att det blir olika."

Ersättningsfrågorna med anledning av handledarutbildning och arbetsplatsförlagd utbildning har över lag varit ett återkommande tema i diskussionerna kring försöksutbildningarna. Såsom framgått tidigare sammankopplas ibland svårigheten att engagera mindre företag i den nya

⁹ Arbetsmarknadens yrkesråd: *Rapport från en förstudie*, november 1989 - januari 1990.

utbildningen och ersättningsfrågan. Från olika skolor och arbetsgivare framhålls att de små företagen inte har råd att låta anställda delta i handledarutbildning med tanke på den ersättning som ges. Skolans företrädare har också pekat på att möjligheterna att bygga upp en stabil handledarkår är beroende av att "ersättningen blir rimlig". Tydligt har detta framträtt inom TB-utbildningen. I Stockholm deltog mindre företagare i handledarutbildningen i en omfattning, som var över förväntan stor. När de fick klarhet om ersättningen för att ta emot elever visade det sig, att denna enligt deras bedömning, var alltför liten för att de skulle kunna åta sig att vara handledare. "De hade svårt att inse varför ersättningen var mindre än för att ta emot lärlingar."

För större företag, som tar emot många elever vilka senare kommer att söka sig till andra företag, torde ersättningsnivån kunna bli viktig. För de mindre företagen hänger dock svårigheten att ta emot elever inte alltid samman med ersättningen. Det förhållande att man är ensamföretagare eller att man har så få anställda, gör att tiden som är möjlig att avsätta är knapp. Det är med andra ord inte givet att högre ersättning skulle leda till fler utbildningsplatser i små företag.

"Inte är det på ersättningen det hänger. Jag ser det som ett stimulansbidrag. Det är klart att det är bra och viktigt att få det. Men det är inte ersättningen som avgör om jag tar elever eller ej."

Här skall dock framhållas att bedömningarna går isär.

Frågan om ersättningens nivå - för handledarutbildning och APU - är uppenbarligen problematisk. Alla företag har inte krävt ersättning för deltagande i handledarutbildning. Alla kommuner har inte heller använt det statliga bidraget för handledarutbildning till att betala ersättning till företagen. Medan ersättningsfrågorna tillhör huvudpunkterna på den centrala förhandlingsnivån, skiftar uppfattningarna lokalt. Medan lokala krav ibland har stängt arbetsplatser för APU, så har överenskommelser om hur kostnaderna skall fördelas i andra sammanhang kunnat göras utan svårighet. Medan ersättningsfrågan ibland också lokalt varit en framträdande diskussionspunkt, har i andra sammanhang både de små och stora företagens företrädare haft uppfattningen att "det är bara nålpengar. Om vi kan vara med hänger på annat". Ersättningsfrågan måste således följas upp under en längre period - några mer stabila mönster har ännu ej kunnat urskiljas.

En sammanfattning

Under varje avsnitt har korta summeringar gjorts. Här skall därför endast några punktvisa noteringar göras om den arbetsplatsförlagda utbildningens fördelar och problem. Det skall framhållas att dessa punkter blir en form av lägesbestämning men att punkterna sinsemellan inte skall uppfattas som rangordnade.

Några fördelar med den förändrade yrkesutbildningen och APU

- Den har starkt stöd hos arbetsmarknadens parter och uppenbarligen bland lärare och elever.
- Den gör avnämarna - i princip - delansvariga för yrkesutbildningen och markerar att en god, modern yrkesutbildning inte bara är ett ansvar och åliggande för stat och kommuner.
- Den ger elever möjlighet till träning i "riktiga" situationer, höjer ofta elevernas motivation, tydliggör yrkesområdet.
- Den ger yrkeslärare naturliga kontakter med arbetslivet och därmed stimulans.
- Den kan ge tydliga signaler om utbildningens kvalitet till lärare, skolledare och övriga ansvariga för utbildningen.
- Den kan ge minskade kostnader för stat och kommuner genom tillgång till utrustning osv.

Några svårigheter och risker med den arbetsplatsförlagda utbildningen

- Arbetslivet och verksamheten på arbetsplatser kan inte styras genom politiska beslut; man kan inte besluta om antal utbildningsplatser, antal handledare, antal företag, deras utrustning m.m.
- Arbetslivet är turbulent; företag läggs ned, omorganiserar, rationaliserar, etableras, byter personal.
- Företag måste gå med vinst; det är den princip som ytterst styr verksamheten och i många fall betyder detta kortsiktighet.
- Stora företag har generellt större möjligheter än små att åta sig utbildningsuppgifter; man har redan specialister inklusive utbildningsansvariga, man har redan synliga utbildningskostnader, man har ofta behov av arbetskraft med generell kompetens, personalomsättning och rekryteringssvårigheter orsakar bl.a. stora kostnader. Även om många stora företag är beredda att ta emot elever, kan svårigheter uppstå på grund av en

- alltför ojämn ansvarfördelning. Särskilt torde detta kunna bli fallet om de utbildande företagens insatser inte visar sig förbättra den egna rekryteringen av arbetskraft.
- Förutsättningarna att lägga ut APU varierar mellan branscher och mellan orter. Mycket talar för att skillnaderna mellan orter blir det mest påtagliga i ett längre perspektiv genom beroendet av det lokala arbetslivets struktur och stabilitet.
 - Handledarfrågan är inte löst än. Här ingår frågor om hur stort behovet av handledare är, om vad man förväntar sig av handledarna, vad handledarna behöver för att kunna göra bedömningar av om eleverna är godkända och om hur personalomsättningsproblemet hanteras.
 - Problem kan uppstå om skolornas standard är så låg att de blott får ta ansvar för de enklaste momenten. Detta kan påverka lärarrekryteringen m.m., men också skolans möjligheter att komplettera och följa upp när företagen inte kan åta sig förväntade utbildningsuppgifter.
 - Förväntningarna på att företag kan åta sig utbildningsuppgifter som innebär nyinläring ser inte ut att kunna infrias i så stor utsträckning. Här spelar produktionsvillkoren in: kvalificerad och dyrbar utrustning kan inte ställas till elevernas förfogande för introduktion och träning.
 - Det är mycket svårt att beräkna kostnaderna för APU eftersom den är beroende av så många osäkra faktorer, som kan slå åt lite olika håll: konjunkturer, skillnader mellan orter och regioner, företagens verksamhet.
 - Det finns en risk för att man skapar ett komplicerat administrativt system för penningflöden: bestämmelser om olika slag av bidrag åt olika håll från olika källor. Samtidigt som det för företagets del ofta ändå slutar med, som en del säger, "nålpengar". Totalt kostar det mycket men den enskilda arbetsplatsen får en ganska blygsam summa.

Några generella problem med försöksmodellen

- Man har försökt garantera likvärdighet genom att skapa likhet mellan olika utbildningar och mellan olika orter trots mycket skilda förutsättningar, traditioner m.m.
- Att modulerna är ett läroplansbegrepp och en läroplanskonstruktion och inte ett självklart begrepp för att kommunicera mellan skola och företag tycks inte alltid vara klart.
- Förstärkningen av allmänna ämnen och en generell "teoretisering" av karaktärsämnen leder på många försökslinjer till stor spridning i elevernas

studieresultat. Denna är inbyggd i försöksmodellen och är alltså i sig inget problem. Dock kan den kraftiga nivåhöjningen i många fall även leda till en tilltagande utslagning av elever.

- Försöksutbildningarna är uppbyggda utifrån två delvis kolliderande principer. Den ena principen är årskurslös utbildning ("var och en läser moduler i sin egen takt") och den andra principen är årskursindelning (det förutsätts att eleverna väljer gren respektive variant i samband med läsårsskiftet).
- De allmänna ämnena följer en studietimplan, vilket innebär att veckotimmarna för dessa ämnen fördelas olika mellan olika årskurser i olika kommuner/regioner. När eleverna flyttar mellan skolor p.g.a. gren- och variantval krävs ibland från skolornas sida betydande administrativa och pedagogiska insatser för att "likställa" eleverna.
- Systemet med två bedömningssystem (godkänt i karaktärsämne respektive relativ 5-gradig betygsskala i allmänna ämnen) fungerar uppenbarligen dåligt på många skolor. Framför allt tycks eleverna reagera. Bedömningen "godkänt" uppfattas oftast som ett bra system, samtidigt som många anser systemet otillräckligt och bedömningen svår.

Kostnader för verksamheten.

Erfarenheter av två års försöksverksamhet

Inledning

Kostnaderna för försöksverksamheten med de yrkesinriktade utbildningarna är givetvis av stor betydelse för den fortsatta reformeringen av gymnasieskolan. Samtidigt är frågor som rör kostnaderna de svåraste att redan nu besvara på ett meningsfullt sätt. Anledningarna är flera.

När vi försöker få en bild av kostnaderna för en reformerad yrkesinriktad utbildning, d.v.s. göra en kostnadsbedömning, måste vi för det första utgå från kostnader för den pågående försöksverksamheten. Kostnader för denna kan knappast direkt räknas om, annat än i de avseenden där man på goda grunder kan anta att kostnaderna faktiskt kommer att vara en direkt följd av beslut som fattas, t.ex. lärarkostnader för allmänna ämnen. Vi kan här utgå från att det antal undervisningstimmar som beslutas är de som kommer att förverkligas. Den osäkra relationen mellan kostnader i försöksverksamheten och kostnader i en reformerad yrkesinriktad utbildning har naturligtvis flera, mer eller mindre uppenbara orsaker.

- De speciella förhållandena under planeringsfas och inledningsskede.
- Den successiva omprövningen.
- Oklarheten om den arbetsplatsförlagda utbildningens faktiska omfång och innehåll.
- Oklarheten beträffande kommunernas faktiska utgångslägen inför en reformering.

För det andra krävs vid en kostnadsbedömning lämpliga jämförelsepunkter. En presentation av kostnader ger lätt ett intryck av större fördyring än vad som faktiskt är fallet. Kostnadsuppgifter tenderar ibland att jämföras med avsaknad av kostnader eller kostnader som utgår från ej aktuella villkor. En enkel jämförelse mellan traditionella tvååriga utbildningar och försöksutbildningar ger givetvis en uppfattning om vad en reformerad utbildning kan innebära. Emellertid kan även denna jämförelse bli missvisande eftersom vi på goda grunder kan anta, att vi bygger in en jämförelse mellan inte bara två och treårighet eller andra nya inslag utan också mellan olika ambitionsnivåer. En höjd ambitionsnivå (bland lärare, skolledare och andra) inom de existerande tvååriga utbildningarna torde ha skapat kostnader av det slag som vi nu ser i försöksverksamheten; den nya utbildningen ersätter långt ifrån alltid en utbildning som visserligen uppfattas som för kort och omodern, men som fungerar bra. Förändringar som sker genom direkta beslut av riksdag och regering kan härmed framstå som omotiverat kostsamma.

En tredje svårighet vid kostnadsbedömningarna rör reglerna för statsbidrag. Vi måste utgå från att bidragens utformning och storlek samt anvisningar vad gäller t.ex. utrustning påverkar kostnadsbilden och de satsningar som görs på kommunal nivå. För att göra kostnadsbedömningen meningsfull är det rimligt att försöka se kostnaderna i ljuset av de bidragsregler som kommer att gälla vid ett genomförande av en ny utbildning. De uppgifter vi nu har utgår, i likhet med tidigare kostnadsbedömningar, från ett existerande bidragssystem. Samtidigt remissbehandlas för närvarande ett förslag till ett helt nytt bidragssystem för skolväsendet. Konsekvenserna av detta måste vid en kostnadsbedömning beaktas så långt det är möjligt.

I årets lägesrapport har vi av de skäl som angetts ovan valt att presentera vissa uppgifter vad gäller kostnaderna för försöksverksamheten, i stället för att redan nu söka göra en kostnadsbedömning. Vi har med andra ord inte angett någon form av jämförelsekostnader, trots att detta innebär en risk för att försökskostnaderna kan framstå som orimligt stora och svåra att bära för skolans huvudmän och avnämare. Vi har i denna lägesrapport inte heller annat än i förbigående i tidigare kapitel behandlat kostnaderna för de företag som tagit emot elever för arbetsplatsförlagd utbildning.

Kostnaderna för försöksverksamheten fördelar sig mellan kommunerna, staten och arbetsgivarna. Redan under innevarande år har framför allt de kommunala kostnaderna diskuterats flitigt. Under hösten 1989 gav Utbildningsdepartementet RRV i uppdrag att göra en utredning om kostnaderna för en framtida ny gymnasieskola. Utgångspunkten var det förslag till ny

gymnasieorganisation som Skolöverstyrelsen lagt fram och som under hösten remissbehandlades. Inom ramen för detta uppdrag gjorde RRV också en granskning av kostnaderna för den pågående försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade linjer.

RRV:s studie av kostnaderna för försöken med treårig yrkesinriktad utbildning gjordes med utgångspunkt i kontakter med kommittén. Samarbetet rörde dels valet av kommuner för detaljstudier, dels modeller för att fastställa de kommunala kostnaderna. RRV:s studie vad gäller försöksverksamheten kom att omfatta fyra kommuner, vilka fick ange de faktiska kostnader de haft och förväntade sig. Studien i sin helhet (d.v.s. inkluderande kommuner utan försöksverksamhet) omfattade totalt åtta kommuner. Beräkningarna av de statliga och kommunala kostnaderna vid en fullt utbyggd gymnasieskola genomfördes i samråd med olika experter.

Efter RRV:s studie har kommittén erhållit uppgifter om de faktiska kostnaderna för försöksverksamheten i ytterligare ett 30-tal skolor. Vi har försökt få en bild av kostnaderna för olika försöksutbildningar på olika orter. Kommunenkäten visar på svårigheterna för många kommuner att precisera sina utgifter för försöksverksamheten. I många fall har rätt grova bedömningar gjorts. I vissa avseenden är skattningar fullt tillräckliga, i andra avseenden kan man ställa sig frågande inför brister i kostnadskontroll. Det är inte heller ointressant att konstatera att lämnade uppgifter inte alltid är så precisa och väl underbyggda som de kan ge sken av.

Ovan berördes en rad svårigheter i samband med kostnadsbedömningar och vi har även i tidigare kapitel framhållit bl.a. betydelsen av de för försöksverksamheten speciella förhållandena. Vi har en rad olika exempel på att den korta planeringstiden och den hastiga starten inte bara gav en "skjuts" åt försöksverksamheten utan också gjorde osedvanligt snabba beslut nödvändiga; beslut som bl.a. rörde upphandling av utrustning. På många håll kunde inte vanliga upphandlingsrutiner följas och granskningen av utrustningsbehov utgick sällan från kunskaper om t.ex. det lokala arbetslivets resurser. Även om det är svårt att direkt påvisa konsekvenser av detta, är det rimligt att anta att en anledning till vissa kostnader är förorsakade av den korta planeringstiden.

Till detta kommer att kostnaderna för den pågående försöksverksamheten delvis är en följd av beslut som skett under extraordinära omständigheter andra än den korta planeringstiden. Flertalet kommuner har startat en eller några försöksutbildningar. Försöksverksamheten i många kommuner har sålunda varit av mycket begränsad natur jämfört med utbildningsverksamheten i stort. Vidare utgör de yrkesinriktade utbildningarna bara en del av gymnasieskolan. Tidigare erfarenheter visar att exceptionella satsningar under sådana förhållanden är

möjliga, eftersom andra krav kan hållas tillbaka under en kortare tid. Möjligheterna till likartade mobiliseringar kan te sig helt annorlunda vid en reformering som skall gälla hela utbildningsutbudet. Vi har visserligen kunnat notera att stora mobiliseringar av resurser skett i det fåtal kommuner där försöksverksamheten är mer omfattande. Emellertid tycks även i dessa krav från övriga linjer fått stå tillbaka under den korta tidsperioden av försöksverksamhet.

Den pågående försöksverksamheten genomförs enligt principen om successiv revidering. Kursplaner omarbetas under hand, nya avtal och överenskommelser ingås. För att snabbt få i gång försöksutbildningarna och inte minst för att förverkliga den arbetsplatsförlagda utbildningen, har under perioden olika kommuner gjort olika överenskommelser med det lokala arbetslivet och arbetsmarknadens parter. Givetvis kommer variationer att finnas mellan branscher och mellan regioner men den definitiva bilden när allt skall reformeras är knappast klar. Än viktigare är dock kanske att försöksverksamheten i olika stycken är att betrakta som ett utvecklingsarbete. Under försöksperioden upptäcks problem, som blir föremål för omprövningar. Ett mycket viktigt problem är givetvis utrustningsfrågan. Tidigt i försöksverksamheten gavs signaler om att utrustningen av vissa försöksutbildningar skulle komma att bli mycket kostnadskrävande för kommunerna. Detta har motiverat utvecklingsprojekt och diskussioner om olika slag av lösningar, som radikalt kan visa sig ändra kostnadsbilden. Likaså kan kostnadsbilden förändras, när erfarenheterna blivit mer fullständiga från vad arbetslivet kan erbjuda.

Det finns ytterligare omständigheter som gör det svårt att nu dra slutsatser om framtida kostnader. En nyckelfråga är den arbetsplatsförlagda utbildningen totalt och i synnerhet den i årskurs 3. Mer stabila förskjutningar från de normer som gäller försöksverksamheten får uppenbarligen konsekvenser för kostnadsbilden.Handledar- och lärarkostnaderna kan i och för sig betraktas som jämförbara. När elevgrupperna är små p.g.a. många studieavbrott etc. blir dock lärarkostnaden högre än handledarkostnaden. Än viktigare blir effekterna av eventuella förskjutningar på lokal- och utrustningsbehov.

En svårighet i kostnadsbedömningarna är också att redan nu avgöra vilka kostnader som faktiskt är elevrelaterade eller snarare i vilken utsträckning de är det.

En svårighet som vi till sist vill beröra, är att oklarheten om kommunernas utgångslägen - i mer precis mening - är betydande. Vi vet givetvis att utgångsläget varierar. Och vi kan på goda grunder utgå från att alla kostnader inte kommer att vara en direkt följd av reformeringen. Icke desto mindre är upprustningen av en i alla avseenden eftersatt utbildningslinje på en ort en

kommunal kostnad. Även om denna sålunda inte är en direkt följd av ett försök eller en reform, fungerar dessa ofta som startskott och motiverar ett snabbt genomförande. I vissa avseenden ger försöksverksamhet en form av "ketchupeffekt" - med försöksverksamheten som motiv kan en rad tidigare krav tillmötesgå.

Det är inte omöjligt att göra bedömningar av kostnader för försöksverksamhet och en framtida reformering. Vi menar dock att viktigare än att söka fastställa varje kostnad för den försöksverksamhet som nu pågår, är att få en bild av nyckelproblemen när det gäller kostnaderna. Inför ett beslut om den framtida gymnasieutbildningen och som ett underlag för revideringar och utvecklingsprojekt, torde det vara viktigare att utifrån de erfarenheter som hittills gjorts i försöksverksamheten förstå vad som är kostnadsdrivande, vad som är givna kostnader, vad som kan vara villkorliga kostnader och vad som kan bli möjliga kostnader.

Den allmänna kostnadsbilden och de kostnadsdrivande posterna

RRV-rapporten "Vad kostar en ny gymnasieskola?" redovisar kostnaderna för försöksverksamheten med 3-åriga yrkesutbildningar från fyra kommuner. I vår kommunenkät har kommuner/skolor fått ange motsvarande kostnader för olika linjer. Totalt sett har vi sålunda ett bredare underlag än det som finns i RRV-rapporten.

Den allmänna bild som RRV-rapporten ger av kostnaderna i försöksverksamheten, stämmer överens med våra egna studier:

- variationen är stor mellan kommuner
- kommunerna har ofta gjort stora satsningar i samband med försöksverksamheten

Till det kan läggas att vårt material påvisar stora skillnader mellan olika försöksutbildningar. Framför allt gäller detta utrustningssidan.

När det gäller frågan om vad som varit och är särskilt kostnadsdrivande och vad som orsakar särskilda ekonomiska problem, ger rapporterna från skolorna olika exempel. I sammanställningen nedan anges vilka utbildningar som angett posten som kostnadsdrivande. (Inom parentes anges att fler än en skola uppgivit att en viss post är kostnadsdrivande.)

KOSTNADSDRIVANDE POSTER	LINJER
Utrustning	EL(3), IN(5), HA, OM(2), PT, NB, FT(3) BY
Byggnader, lokaler	NB(3), EL, MT, OM(2), FT, IN
Lärarfortbildning	NB, EL(2), IN(3), OM, FT, TB
Planering, samråd, uppföljning, proj. ledn	OM, BY, FT, IN(2), TB
Lärar- och konsult- kostnader- köp av tjänster	OM(3), VLBU(3))
Handledarutbildning	OM, FT, IN, TB
Vik.kostn. under APU	EL, IN
Många, små arbets- platser	NB(2) (för kost/logi)
Uteblivna intäkter	NB
Reseersättning till lärare	FT
Resurs till elever för att följa arbets- platstider	FT

Skolornas egna bedömningar av vad som varit särskilt kostnadsdrivande eller svårlost varierar således. Om vi ser närmare i enkätsvaren finns ofta en viss överensstämmelse mellan olika utbildningar inom en viss bestämd kommun mellan olika utbildningar; man har med andra ord ofta angett samma poster som kostnadsdrivande oberoende av linjer. Det framgår inte heller av dessa bedömningar var den absoluta kostnadsnivån ligger. Dessutom har vissa kommuner i första hand pekat på vad som varit kostnadsdrivande hittills, medan andra gjort en bedömning av framtida kostnader eller uttryckt en oro för framtiden. Olikheterna i svaren och den generella tonen i vissa svar är dock i sammanhanget mindre väsentliga. Det intressanta är istället mönstret i svaren, närmare bestämt att utrustningsbehoven, lokalbehov (som innefattar utbyggnader, ombyggnader och anpassningar till ny utrustning) och lärarfortbildning så ofta återkommer i skolornas bedömningar.

Detta mönster är intressant av en rad skäl. För det första hänger de olika kostnadsslagen i hög grad samman. För det andra är de direkt kopplade till de höjda ambitionsnivåerna och innehållet i försöksutbildningen. För det tredje antas de, nu senast i RRV:s rapport, vara kostnader i en reformerings inledningsskede. För det fjärde kan de absoluta kostnaderna under dessa rubriker inte betraktas som "nödvändiga". De är med andra ord inte en följd av fastställt antal lärarvecotimmar etc. utan en följd av bedömningar, förhandlingar, statliga bidragsregler, utrustningslistor, bestämda uppfattningar om utrustningarnas utformning och möjligheterna att få tillgång till arbetsplatsernas utrustning. De är alltså i stor utsträckning att betrakta som "villkorliga".

Lokaler och utrustning

Byggnader/lokaler

När det gäller kostnader för lokaler och byggnader ger kommunenkäten en varierande bild. Kostnadsbilden är beroende av ett utgångsläge som är olika mellan olika kommuner.

Vi har valt att, när så bedömts lämpligt, redovisa uppgivna kostnader per klassavdelning om en utbildning på en skola har flera paralleller, d.v.s. för flertalet yrkesinriktade linjer grupper om 16 elever. Detta trots att det faktiska antal elever som deltar i undervisningen ofta är lägre. I en fortsatt bedömning bör givetvis kostnader för linjer med många studieavbrott eller små elevgrupper beräknas, i synnerhet om statsbidragen blir helt elevrelaterade och delningstal inte påverkar.

I tabellen nedan ges en översikt över totalkostnader för byggnader och lokaler i de 24 kommuner och 34 skolor som besvarat enkäten. Totalkostnaderna utgör summan av de satsningar som gjorts (eller planeras) under treårsperioden 1988/89 - 90/91. Avsikten är att ge en bild av kostnaderna för försökslinjerna när alla tre årskurserna är med i bilden.

Med "försök" avses fortsättningsvis en linje. En skola kan alltså ha ett eller flera försök beroende på hur många treåriga utbildningar man har.

Tabell 16. Kostnader för lokaler/byggnader under perioden 1988/89 - 1990/91 i samband med försöksverksamheten¹⁰

Total kostnad	Linjer
10-20 milj	FT, NB(2)
5 -10 milj	FT, NB, BY, IN
1 - 5 milj	FT(5), IN(3), OM(3), VLBU(2), TB(1), BY(1)
< 1 milj	FT(1), TÄ(1), IN(5), EL(3), OM(4), NB(2), PT(1), BY(1), MT(1), HA(1)
0	IN(2), OM(7), VLBU(2), FT(1), HA(1)

Av översikten i tabellen ovan framgår att 7 skolor haft kostnader för byggnader och lokaler på mer än 5 miljoner kronor. Som framgår har 3 av skolorna Naturbrukslinje och 2 Fordonsteknisk utbildning.

Av de 7 skolorna anger de två som har de högsta kostnaderna (20,8 och 11,8 milj) att dessa helt är en följd av ett allmänt upprustningsbehov. Dessa höga kostnader är alltså enligt skolorna inte en följd av försöksverksamheten. Övriga skolor som angett stora kostnader uppskattar emellertid att det upprustningsbehov som är en direkt följd av försöksverksamheten utgör mer än 65% av totalkostnaden för lokaler och byggnader.

I den grupp av skolor som uppgivit kostnader på mellan 1 och 5 miljoner finns relativt många med fordonsteknisk utbildning om och spridningen på linjer är stor. Kostnaderna uppges, utom i ett fall (vårdlinje, barn och ungdom), till största delen hänga samman med försöksverksamheten.

Majoriteten av skolorna har satsat mindre än 1 miljon kronor på byggnader och lokaler. Merparten av omvårdnadsutbildningarna återfinns här. Flertalet skolor med låga kostnader hänför merparten av kostnaderna till försöksverksamheten.

¹⁰ I tabellen anges olika kostnadsintervall inom vilka olika försök ligger. Inom parentes anges hur många skolor som angivit respektive kostnadsintervall för respektive linje.

I tabellen nedan har kostnader för byggnader och lokaler relaterats till utbildningslinje. Samma relativt grova klassindelning av kostnader som i tabellen ovan har använts.

Tabell 17. Kostnader för byggnader och lokaler under treårsperioden 1988/89 - 1990/91 fördelade på linjer.

	Kostnader milj kr				
	0	0-1	1-5	5-10	10-20
BY		1	1	1	
EL		3			
FT	1	1	5	1	1
HA	1	1			
IN	2	5	3	1	
MT		1			
NB		2		1	2
OM	7	4	3		
PT		1			
TB			1		
TÅ		1			
VLBU	2		2		

Kostnaderna är kommunala och landstingskommunala. De varierar som framgår av tabell 17 mellan olika försök. Självklart går inte alla kostnader att direkt hänföra till försöksverksamheten och de är beroende av tidigare satsningar, försöksverksamhetens omfattning, bedömningar, tillgängliga resurser, viljeinriktningar etc. Även om antalet skolor inom varje linje är litet, ser vi på fördelningarna att de största utgifterna för lokaler och byggnader funnits i anslutning till NB-, FT- och någon mån IN- och BY-linjer.

Som exempel kan här också nämnas att en del stora totalsatsningar gjorts; i Östergötlands län har närmare 30 milj satsats på NB-linjen, i Luleå 25,9 milj för byggnader för FT och IN.

Som framgått ovan, kan i många skolor en del av utgifterna under den första försöksperioden hänföras till ett upprustningsbehov som inte har med försöksverksamheten i sig att göra. I tabell 18 har endast de försök tagits med där skolorna angett att utgifterna för byggnader och lokaler är en följd av försöksverksamheten.

Tabell 18. Kostnader för byggnader/lokaler för olika linjer där kostnaderna hänförs till enbart försöksverksamheten

	Kostnader milj kr				
	0	0-1	1-5	5-10	10-20
BY		1			
EL		1			
FT			2		
HA					
IN	1	4	1		
MT		1			
NB		2		1	
OM	3	2	3		
PT					
TB					
TÅ		1			
VLBU	1	1	2		

Som framgår har relativt få skolor haft utgifter för byggnader och lokaler som enbart kan hänföras till försöksverksamhet. De stora utgifterna för nybyggnationer som fanns med i den föregående tabellen, har alltså fallit bort. För flertalet utbildningar anges kostnader för byggnader och lokaler på upp till 1 milj för försökslinjer.

I tabell 19 redovisas de kostnader skolorna uppgivit för byggnader och lokaler i tusentals kronor. I tabellen redovisas mediankostnad och en högsta respektive lägsta angiven kostnad per klass, d.v.s. i allmänhet per antal intagna 16-grupper. I den mån 8-grupper förekommer har de behandlats som en klassavdelning. Variationer kan delvis förklaras av att antalet intagningsplatser skiftar och av olika utgångslägen. Här liksom tidigare framträder dock linjerna NB och FT som de som dragit de största kostnaderna för byggnader och lokaler. Också vissa försök med BY-linje och IN-linje har krävt relativt stora kostnader för byggnader och lokaler.

Tabell 19. Byggnader och lokaler. Kostnader per klass i 1.000-tal kr för olika linjer under en treårsperiod.

Linje	Kostnader kkr		
	Median	Högst	Lägst
NB	3432	5923	250
FT	1378	10428	0
BY	2300	5111	120
ELIE/IA	285	285	182
IN	333	2167	0
HA	7	13	0
OM	9	2390	0
VLBU	500	1225	0
MT	(33	33	33)
PT	(126	126	126)
TB	(2275	2275	2275)
TÅ	(430	430	430)

Uppgifterna inom parentes anger att underlaget bygger på endast ett försök.

Utrustning

När det gäller kostnaderna för ny utrustning i samband med försöksverksamheten har bidragsreglerna ändrats under försöksverksamhetens gång. Det är dock i nuläget svårt att säkert avgöra om fördelningen mellan statens kostnader och kommunernas följer denna fördelning. Kommunernas rekvisitioner har inte sammanställts ännu.

Vi har redan noterat att de kommunala satsningarna på upprustning och utrustning skiftar avsevärt. Satsningarna följer delvis vilken/vilka linjer man har inom försöksverksamheten.

Kostnader för utrustning kan belysas av uppgifter från kommunenkäten. I tabell 20 ges en översikt över kostnader för utrustning i samband med försöksverksamheten. Den totala kostnaden per klass eller per parallell över treårsperioden 1988/89 - 90/91 redovisas i tusentals kronor i ett antal intervall. För 90/91 är det fråga om skattningar som skolorna gjort (och ibland inte gjort). Totalsumman har i vissa fall därmed påverkats så att den sannolikt är lägre än vad den i verkligheten kommer att bli. En redovisning av totalsumman över treårsperioden görs mot bakgrund av antagandet att skolorna det sista året har elever i alla aktuella årskurser och en utrustning som svarar mot behoven.

Tabell 20. Kostnader för utrustning i tusentalskronor under treårsperioden 1988/89 - 1990/91 per klass.

Kostnader utrustning (kkr)	BY	EL	FT	HA	IN	MT	NB	OM	PT	TB	TÄ	VLBU
0- 100						1		10				2
100- 500	2		1	2			1	4		1		2
500-1000	1	2	3		1		1					
1000-1500			2		2		2				1	
1500-2000		1	1		1		1		1			
2000-2500			2		3							
2500-3000					2							
3000-3500					1							
3500-4000					1							

Som framgår av tabell 20 finns variation i de kostnader man uppgivit för utrustning både mellan och inom linjer. Mot bakgrund av det material vi har, är IN-linjen den dyraste i detta avseende, men även fordonsteknisk utbildning och naturbruksutbildning kräver uppenbarligen utrustning som är dyrbar. De lägsta utrustningskostnaderna uppges inte oväntat för OM-linjen.

Översikten ovan kan kompletteras med följande tabell. Här redovisas uppgivna utrustningskostnader för olika linjer i form av en mediankostnad samt de högsta respektive lägsta kostnaderna per klass i vårt material.

Tabell 21. Kostnader för utrustning totalt under treårsperioden 1988/89 - 1990/91 (tusental kronor)

	Median kostnad	Högsta kostnad	Lägsta kostnad
IN	2350	3975	880
NB	1250	1921	119
FT	1019	1715	425
ELIE/IA	821	1628	826
HA	315	350	279
BY	377	426	221
VLBU	70	360	0
OM	22	435	0
PT	(1827	1827	1827)
TB	(260	260	260)
MT	(10	10	10)
TÄ	(1287	1287	1287)

Uppgifterna inom parentes anger att underlaget bygger på endast ett försök.

Vi får också här en bild av variationen mellan olika linjer och inom linjer. I topp ligger IN, NB och FT-linjerna med utrustningskostnader i genomsnitt på mer än miljonen. Inom NB-området finns t.ex. mycket dyrbara jord- och skogsbruksmaskiner och inom IN- och FT-linjerna många avancerade datorstyrda maskiner. Samtidigt skall framhållas den stora variation som finns inom linjerna. De allmänna upprustningsbehoven har varierat mycket kraftigt. Uppgifterna i tabell 20 och 21 kan också ställas mot de uppskattade upprustningsbehov som skolledarna och lärarna gjort i kommunenkäten. När det gäller de dyrare linjerna, har man angett att mellan 0 och 50% av utrustningskostnaderna kan hänföras till ett allmänt upprustningsbehov. Drygt en tredjedel bedömer att utrustningskostnaderna enbart är en följd av försöksverksamheten.

En annan faktor som har betydelse för kostnadsbilden är naturligtvis i vad mån man bedömer sig ha utrustat färdigt och i vilket tidsperspektiv man bedömer en förnyelse som nödvändig. Kommunenkäten ger här vid handen att de utbildningar som haft höga kostnader också i stort tycks vara i behov av ytterligare satsningar. För försöken inom NB- och FT-linjerna gör i stort sett samtliga bedömningen att ytterligare kompletteringar behöver göras och att förnyelse sedan bör ske efter mellan 5 och 10 år (beroende på typ av utrustning). Detsamma gäller också för majoriteten av försöken på IN-linjen, även om "avskrivningstiden" där för viss utrustning bedöms som något längre. För övriga linjer i enkätmaterialiet varierar bedömningarna.

Intressant i sammanhanget är också förhållandet mellan de kommunala kostnaderna och de statliga för utrustning. Uppgifterna i kommunenkäten i detta avseende är något oklara och behöver följas upp. För de försökslinjer som är berättigade till statsbidrag för utrustning kan emellertid, utifrån de bedömningar som gjorts i kommunenkäten, en skattning göras av förhållandet.

När det gäller förhållandet mellan kommunala och statliga kostnader för utrustning är, liksom i andra avseenden, variationen betydande. För de försök där uppgifterna bedöms som relativt tillförlitliga har statsbidrag i genomsnitt utgått med knappt 40 % för treårsperioden. Dock finns en variation mellan drygt 60 % och mindre än 30 % i statsbidrag.

Att göra någon mer generell uppskattning av utrustningskostnaderna för försöksverksamheten låter sig mot bakgrund av det sagda knappast göras. Olika kommuner har uppenbarligen haft olika strategier när det gäller satsningar på försöksverksamheten. En del har gjort stora satsningar i ett inledningskede, medan andra spridit kostnaderna över en längre tidsperiod eller avvaktat. Erfarenhet av stora kostnader, den diskussion som pågått kring kommunala

kostnader kring försöksverksamheten och det pressade ekonomiska läget i en del kommuner kan ha betydelse för ambitionsnivåer och intresset för att finna lösningar utöver de som hittills prövats.

En annan osäkerhetsfaktor är behoven av utrustning under det tredje året. Kostnaderna kommer att bli beroende av i vilken utsträckning utbildningen faktiskt kommer att arbetsplatsförläggas.

Lärarfortbildning

Kring behovet av satsningar på lärarfortbildning i samband med försöksverksamheten är intrycket relativt samstämmigt. Kommunenkät liksom skolbesök och överläggningar med representanter för skola och näringsliv pekar på att fortbildning krävs och också genomförts i förhållandevis stor omfattning (jfr kapitel 3). Fortbildningen har hittills, av kommunenkäten att döma, framför allt gällt fortbildning inom karaktärsämnena med anledning av förnyat innehåll i utbildningarna. Lärare har dock också fått fortbildning i specialpedagogik, arbetslagsmetodik, projektledning, utvärdering mm. Många skolledare och lärare framhåller att fortbildningsbehovet ännu inte tillgodosetts på långt när. Skälen är att behoven är stora och att ekonomiska och praktiska hinder finns.

Kostnaderna för lärarfortbildningen med anledning av försöksverksamheten varierar mellan olika försök. Det är ännu omöjligt att se några mönster. Många kommuner har gjort betydande fortbildningssatsningar medan andra kommuner inte har uppgivit några fortbildningskostnader. Kommuner med många försök har i allmänhet haft större fortbildningskostnader än kommuner med få försök.

Variationsvidden är mycket stor när det gäller de olika försöken; fortbildningskostnaderna för att starta ett försök har - för en treårsperiod - enligt skolornas uppgifter varierat mellan 0 och 976.000 kronor. Uppgivna fortbildningskostnader fördelar sig grovt enligt tabell 22.

Tabell 22. Uppgivna fortbildningskostnader under en treårsperiod. Andel försök inom olika kostnadsintervall.

<u>Andel försök</u>	<u>Kostnader för lärarfortbildning</u>
25 %	976.000 - 130.000
50 %	130.000 - 26.000
25 %	26.000 - 0

Statsbidrag har utgått för viss del av fortbildningen, men någon klar bild av förhållandet mellan statliga och kommunala kostnader har inte varit möjlig att få. Olika skäl finns till detta. Skolledare och lärare har inte alltid information om bidrag som faktiskt utgått - "Det ligger på en annan nivå". Olika slag av fortbildningsbidrag läggs ofta samman i en "pott" och det är därför svårt att i efterhand rekonstruera varifrån pengarna kommer.

Kostnader för en fortsatt fortbildning kommer att vara avhängiga inte bara av ambitionsnivåer och behov, utan också av mer praktiskt/administrativa lösningar. Om inte eleverna kan utbildas samtidigt på arbetsplatser och om inte tiden för tillsyn blir tillräcklig, medför detta ökade kostnader. Om fortbildning måste ske samtidigt som elever finns i skolan kommer vikariatskostnader att väsentligt fördyra fortbildningssatsningarna.

Handledarutbildning och handledning

Som framgick i kapitel 3, har flertalet kommuner ordnat handledarutbildning under de två första åren. I kapitlet framgick också att antalet utbildade handledare och handledare i pågående utbildning är stort i förhållande till antal elever. I samband med skolbesök och olika slag av överläggningar har inte bara praktiska problem kring att rekrytera och utbilda handledare framhållits. Man har också pekat på att kostnaderna för handledarutbildning kan bli stora. Mycket tyder på att omsättningen bland handledarkåren blir större än beräknat och att antalet handledare som krävs blir större än vad man tänkt sig. Detta måste då bedömas som faktorer som kan verka kostnadsdrivande.

Att i nuvarande skede av försöksverksamheten försöka göra en bedömning av kostnader för handledning och handledarutbildning är förenat med svårigheter. Bland annat har handledarutbildning kommit igång i mycket olika utsträckning på olika orter (jfr kapitel 3). Vissa uppgifter kan dock hämtas ur

kommunenkäten. Av de 44 försök som uppgett kostnader för handledarutbildning finns en variation mellan 11.000 och 869.000 kronor. Genomsnittskostnaden är 150.000 kronor. De stora variationerna förklaras av de olika lägen skolorna befinner sig i när det gäller handledarutbildning och av oklarhet kring utbildningens omfattning under 1990/91.

För handledarutbildning utgår statsbidrag per elev, och också när det gäller hur stor del av kostnaderna som täcks av bidraget finns variationer mellan försöken. Några få kommuner har, enligt egna uppgifter, satsat stora resurser (mer än 200.000 kronor) utöver de statsbidrag som utgått, medan flertalet i stort sett tycks ligga "inom ramen". Bilden får också visst stöd av information som erhållits i andra sammanhang. Handledarutbildning har inte alltid genomförts så att den motsvarat skolornas behov, utan bara i den utsträckning statsbidragen medgett.

När det gäller arbetsplatsförlagd utbildning och den handledning som där sker betalas ersättning av kommunenkäten att döma i enlighet med de normer statsbidragen ger. Viss oklarhet finns kring hur stor ersättning per elev och timme som kommer att utgå under årskurs 3. För att ge en bild av storleksordningen på denna kostnad återges nedan några exempel hämtade ur kommunenkäten:

Tabell 23. Ersättning till företag/klass i samband med APU; exempel från några skolor.

	88/89	89/90	90/91
BY	38 000	67 000	273 000
ELIA	18 000	93 000	557 000
FT	36 000	60 000	248 000
FT	17 000	83 000	326 000
IN	15 000	71 000	495 000
NB	16 000	89 000	285 000
NB	122 000	184 000	178 000
OM	81 000	184 000	385 000
OM	62 000	116 000	184 000
VLBU	133 000	197 000	280 000

Samordning, planering, ledning

Behovet av administrativa insatser av olika slag, såsom planering, ledning och samordning, kring framför allt arbetslivskontakter och arbetsplatsförlagd utbildning framhålls av många berörda av försöksverksamheten. På många orter har tjänster inrättats eller lärare medgivits nedsättning i undervisningsskyldighet

för att planera, hålla kontakter med företag etc. På andra håll har uppenbarligen en stor del av skoledarnas tid ägnats försöksverksamheten. Detta är allmänna intryck och något mer tillförlitligt underlag för att bedöma kostnader föreligger för närvarande inte. Kommunenkäten har gett uppgifter som t.ex. att läsåret 1989/90 dragit administrativa kostnader på mellan 100.000 och 200.000 per klass. Man kan också se att det finns samband mellan höga administrativa kostnader och stora nybyggnationer eller att många små företag utnyttjas för arbetsplatsförlagd utbildning (NB). Det finns tendenser i materialet som pekar mot att kostnaderna också ökar när man nästa år har försöksverksamhet med alla tre årskurserna.

Självklart är det svårt att avgöra i vad mån administrativa kostnader i samband med etablering av en verksamheten också kommer att kvarstå som permanenta kostnader. Mot bakgrund av den information som hittills föreligger finns ett ökat behov av administrativa insatser: "Vi blir planeringsborgar". Företagskontakter behöver upprätthållas kontinuerligt och många utgår från att den utplacering av elever till företag som gjorts i och med det andra försöksåret behöver göras om årligen. De företag som tar emot elever kommer i många fall att växla från år till år och enskilda företags möjligheter att bedriva arbetsplatsförlagd utbildning kommer att variera.

Kostnader för modernisering eller för en reform?

I ett tidigare avsnitt har vi kunnat konstatera att skolorna framför allt bedömer ny utrustning, nya lokaler och fortbildning av lärare som kostnadsdrivande faktorer i samband med försöksverksamheten. Bedömningarna sammanhänger med förväntningar men också med en faktisk erfarenhet av kostnader. Fortbildningskostnaderna till exempel bedöms som kostnadsdrivande inte bara därför att det finns ett utbildningsbehov på grund av förnyelse av utrustning, utan också genom att lärare inte kunnat friställas för utbildning under APU-perioder på det sätt som var tänkt. Elever har inte alltid kunnat tillbringa tid på företag samtidigt och det har inneburit vikariekostnader på ca 10.000 kr per vecka och lärare. Annat som bedömts som kostnadsdrivande är åtminstone delvis beroende av ett "glapp" mellan utbildningen i gymnasieskolan och aktuell situation och utveckling i arbetslivet. Möjligen med undantag för vårdområdet har en snabb förändring skett inom flertalet sektorer i samhället, vilket ställer krav på arbetskraften. Trycket att accelerera förändringstakten tycks också öka. Inom verkstadsindustrin har exempelvis satsningar på datorstyrda och komplicerade maskinutrustningar kommit ungefär samtidigt som arbetet med

reformeringen av de yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan påbörjades. Inom skogsindustrin är en motsvarande utveckling på gång mot mindre arbetskraftskrävande metoder och mer maskinkrävande, kapitalkrävande och utbildningskrävande produktion.

Uppenbart finns ett starkt tryck från näringsliv och arbetsgivare på en förnyelse av den grundläggande yrkesutbildningen, därför att kraven på arbetskraften förändras mot en mer generell och högre kompetens, där arbetskraften eller delar av den svarar mot högt ställda krav. Uppenbart är också att satsningar på den yrkesinriktade gymnasieutbildningen på många håll släpat efter och allt mindre effektivt kunnat kugga in i den verklighet som finns utanför skolan och för vilken skolan utbildar. Det tycks gälla såväl innehåll och utrustning som lärarnas och skolans möjligheter att nära följa förändringar som sker. Självklart är detta samtidigt ett påstående som är alltför generellt. Variationerna är stora och varje exempel kan ställas mot ett motsatt. Trots detta finns det glapp vi talar om.

De kostnader som diskuteras i anslutning till försöksverksamheten måste enligt våra bedömningar på många håll tillskrivas ett moderniseringsbehov, samtidigt som de ibland stora utgifterna också hänger samman med förändrade ambitionsnivåer och förändrade mål för den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan.

De kostnadsposter som diskuterats hänger samman. En modern dyrbar och datorstyrd fleroperationsmaskin till en industriell-teknisk utbildningslinje kräver ofta förändringar i lokaler. Elektriska system och skyddsanordningar behöver ofta byggas om för att svara mot den nya utrustningens krav. I allmänhet krävs lärarfortbildning för ett effektivt utnyttjande av maskinen. Och då företag/organisationer inte alltid kunnat utnyttjas för arbetsplatsförlagd utbildning samtidigt för alla elever krävs också vikarier under den tid lärarna befinner sig under fortbildning.

Den kostnadsbild som hittills börjat framträda, bör ses mot bakgrund av den "villkorlighet" eller det beroende av olika förutsättningar som kännetecknar verksamheten. Förutom olikheter vad gäller lokaltillgång, lokal arbetslivsstruktur m.m mellan olika orter och skolor är de nuvarande och framtida kostnaderna beroende av bl a

- hur specialiserade utbildningarna görs, d.v.s. hur många grenar och varianter som kommer att finnas som utgångar
- om en satsning sker på produktionsinriktad utrustning eller "modellutrustningar"

- om ambitionen är att göra skolan till en "spjutspets" som t. ex. på utrustningssidan ligger före och ska ses som en resurs för det omgivande samhället
- i vilken utsträckning företag och organisationer kan utnyttjas och på vilket sätt de utnyttjas
- i vilken utsträckning det är möjligt att utbilda och utnyttja handledare
- hur förändringar och förändringstakt inom de yrkesområden utbildningarna riktar sig mot kommer att gestalta sig
- hur stora insatser som krävs för samordning av skol- respektive arbetsplatsförlagd utbildning inledningsvis och framgent

En mer specialiserad utbildning, d.v.s. en struktur med många grenar och varianter, drar mer kostnader än en relativt bred och generell utbildning. Lärarkostnader (undervisning och fortbildning) blir relativt sett större därför att undervisningsgrupper blir små och specialistkraven på lärarna större (vare sig man vill eller inte). Kostnaderna för utrustning likaså högre. Till detta kommer kostnader - både personliga och för samhället - för elever i samband med att de tvingas byta studieort: för inackordering, resor etc. Däremot kan en hög grad av specialisering betyda minskat arbete vid placering av elever på företag, göra det lättare att utforma meningsfull utbildning på företag och innebära minskade kostnader för företag i samband med introduktionsutbildning av nyanställd arbetskraft. Detta ur snävt ekonomisk synvinkel.

I diskussionen kring den pågående försöksverksamheten har bedömningen gjorts att en satsning på kostsam produktionsinriktad utrustning bör ersättas av satsningar på ca en tredjedel så dyrbar "modellutrustning". Från pedagogiska utgångspunkter bedöms sådana väl så användbara som den maskinpark som finns i produktionen. De som hävdar en motsatt ståndpunkt menar att dessa "billiga" utrustningar inte ger den verklighetsbild eleverna behöver och också att de på sikt inte innebär ett billigare alternativ. Vad eleverna behöver se, är "ett rejält haveri t.ex. där det sprutar spån med lite kraft bakom" och "användbara verktyg, de är ju rädda för en vanlig sladdlös bormaskin när de kommer ut och ska jobba". Givetvis kommer kostnaderna att skilja sig åt beroende på vilken inriktning man väljer. Sannolikt inte bara initiala kostnader, utan också förnyelsekostnader. En "modell" av verkligheten torde hålla längre än verkligheten själv.

När det gäller möjligheterna att tillgodose utbildningskrav via företag och organisationer, varierar dessa med ambitionsnivå. Hittills vunna erfarenheter pekar mot att högt ställda krav på verklig nyinläring innebär relativt små möjligheter att utnyttja företag som resurser och kostnader i samband med

"uppbackning och uppföljning" inne på skolorna. Lägre krav, d.v.s. en inriktning mer mot praktik och tillämpning av kunskaper i samband med APU, ger likaså kostnader men inte lika stora för uppföljning, tillsyn och administration. Kraven på och kostnaderna för handledare och handledarutbildning hänger samman med detta.

Det finns alltså vissa osäkerhetsmoment inbyggda i försöksverksamheten. Olika inriktningar på en förändring av den yrkesinriktade utbildningen är också tänkbar. Självklart finns svårigheter i samband med bedömningar av hur ett framtida arbetsliv kommer att se ut, och därmed olika möjliga kostnadsbilder. Vi har flera gånger påpekat att den yrkesinriktade utbildningen inte kan ses som något enhetligt. Tvärtom finns mycket stora variationer och en avsevärd komplexitet. Det gäller också den gestalt försöksverksamheten tagit under de två år den pågått. I texten ovan, där vi diskuterat några av de faktorer som kan påverka kostnadsbilden, har vi polariserat och gjort allmänna reflektioner. För att utbildningslinjerna skall motsvara skiftande behov och förutsättningar, förefaller det realistiskt att verka för flexibilitet och för att olika lösningar kan utvecklas i olika sammanhang. En effektiv och funktionell samverkan mellan skola och arbetsliv förutsätter måhända utrymme för ett lokalt läroplansarbete och lokala beslut om hur tillgängliga resurser ska användas. Frågan om vad en reformering kostar för stat, kommun och arbetsliv bör kanske formuleras om till en fråga om vad det får kosta för stat, kommun och arbetsliv.

De kostnader försöksverksamheten pekar på kan ses som uttryck för en viss ambitionsnivå och som en utgångspunkt för kostnadsbedömningar. I förhållande till bedömningar som gjordes inför försöksverksamheten men också i förhållande till RRV:s studie tyder våra erfarenheter hittills på högre kostnader för utrustning, lärarfortbildning, handledarutbildning, skolförlagd utbildning under det tredje året och för samverkan mellan skola och arbetsliv (yrkesråd, anskaffning av platser för APU, kontaktverksamhet, tillsyn etc). Kostnaderna framträder emellertid i hög grad som avhängiga en rad lokala, regionala och centrala förutsättningar.

Sammanfattning, diskussion och förslag

Inledande summering

Reformeringen av gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar är ett mycket stort åtagande. Den försöksverksamhet som har pågått i två år innebär förändring på många plan. Den traditionella tvååriga utbildningen har i försöksverksamheten blivit treårig. Läroplanerna har fått nytt innehåll och yrkesämnena har organiserats i s.k. moduler. En betydande del av utbildningen skall genomföras som arbetsplatsförlagd utbildning. Inslaget av allmänna ämnen har förstärkts och utvidgats. Tidigare utbildningslinjer har omorganiserats och flera olika modeller för gren- och variantuppdelning prövas. Förändringarna kräver fortbildningsinsatser och nya uppgifter för skolans personal. De ställer nya krav på arbetsgivare och yrkesråd. De riktlinjer och anvisningar som gäller för försöksverksamheten skall förverkligas i utbildningar av mycket olika slag och i ett arbetsliv, som inte enkelt låter sig beskrivas i termer av krav på kompetens och kvalifikation. Bakom beteckningen yrkesutbildning döljer sig med andra ord en mångfald olika utbildningar. De är olika vad gäller pedagogiska traditioner, yrkestraditioner och relationer till yrkesliv och arbetsmarknad. Varje linje har sin särprägel. Att försöksverksamheten innebär förändringar i olika avseenden och på olika nivåer innebär vidare att det är många insatser och verksamheter som skall samordnas och fås att samverka. Att svårigheter finns och problem uppstår i en förändringsprocess är därför inte förvånande och även om det perfekta systemet aldrig kan bli annat än ett ideal att sträva efter, torde en rad av de första årens svårigheter finna sin lösning.

Kommitténs uppdrag innebär en kritisk granskning av den pågående försöksverksamheten med utgångspunkt i bestämda direktiv. Även om vi försökt beskriva verksamheten allsidigt, har en tonvikt i redovisningarna legat på frågor och aspekter som bedömts kritiska eller problematiska, då dessa framträder som avgörande för senare ställningstaganden. Då även detta avslutande kapitel i huvudsak ägnas några nyckelproblem, är det angeläget att, liksom i ett tidigare kapitel, söka ge en utgångspunkt eller referensram, så att värderingen av den pågående försöksverksamheten inte förskjuts på ett orättvisande sätt.

Efter två års försöksverksamheten gör vi bedömningen att den i sin helhet måste betecknas som framgångsrik. De treåriga linjerna har gett utrymme för såväl fördjupning som en breddning av yrkesutbildningarna. De har inneburit en behövlig fokusering på yrkesutbildningarnas roll i gymnasieskolan. De har inneburit att lärare och skolledare har fått möjligheter att pröva ut idéer, tillämpa tidigare kunskaper och erhålla nya kunskaper av betydelse för en pedagogisk förnyelse av yrkesutbildningarna. De har, genom bland annat en vitalisering av yrkesråden, inneburit en bättre kontaktyta än förr mellan arbetsliv, arbetsmarknad och gymnasieskola. Inte minst är dessa förändringar av betydelse då de har lagt och lägger en grund för en flexibel anpassning av yrkesutbildningarna i framtiden. I perspektiv av förändrad internationell konkurrens och ökat europeiskt samarbete, kan försöksverksamheten ses som ett första steg mot ett mer kontinuerligt reformarbete och en strategi för en uppbyggnad av kunskaper om hur förändringar i produktion, teknik och ekonomi kan tillvaratas i yrkesutbildning. En förändrad yrkesutbildning uppfattas över lag som helt nödvändig. Vad en förlängd utbildning med bland annat mer omfattande inslag av allmänna ämnen faktiskt kommer att betyda för t. ex. elever och undervisning är dock ännu för tidigt att säga.

I direktiven till utvärderingen kan två större problemområden urskiljas: den arbetsplatsförlagda utbildningen och kostnaderna för verksamheten. I uppdraget ingår också att studera rekryteringen till försöksutbildningarna.

I de föregående kapitlen har vi gjort en redovisning av olika resultat och diskuterat erfarenheter som hittills gjorts. Sammanfattningar har också gjorts efter hand. Vi vill här särskilt hänvisa till de avslutande avsnitten i kapitel 3 och 4.

Mot bakgrund av att försöksverksamheten långt ifrån är avslutad, är möjligheterna att fullfölja samtliga uppgifter i direktiven begränsade. De frågor direktiven genererar kräver en mer långsiktig uppföljning än de tidsramar som gällt för kommittén. Icke desto mindre har det inför denna lägesbeskrivning varit möjligt att, med två försöksår som underlag, se vissa mönster och nyckelproblem.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen

Vid försöksskolorna har det funnits en strävan att uppnå "normen" för arbetsplatsförlagd utbildning, men spännvidden i antalet utlagda veckor i åk 1 och 2 är ganska stor. Inför åk 3 kan vi vänta stor variation i tid som arbetsplatsförläggs. En variation som gäller såväl linjer som orter.

Intresset från arbetslivets sida att ta emot elever för arbetsplatsförlagd utbildning uppfattas av skolorna ofta som stort men svårigheter finns:

- De mindre företagen har ofta begränsade möjligheter att ta emot elever. De har ofta dels svårare än större företag att skicka anställda till handledarutbildning, dels svårare att avdela en eller flera anställda för handledaruppgifter.
- Få arbetsgivare har hittills kunnat ta ansvar för hela utbildningsavsnitt - moduler. Utan snarare ansvarat för delar av moduler. APU:n har ofta hittills inneburit en form av utvidgad miljöpraktik.
- Företagens möjligheter att tillhandahålla avancerad utrustning för introduktion och nyinlärning har hittills visat sig begränsad. Från många håll framhålls att skolan måste ansvara för att eleverna får grundkunskaper.

Enligt erfarenheterna hittills tar flertalet handledare ansvar för en eller två elever. Ofta bara en åt gången. Ingenting i den information vi nu har tillgång till tyder på att riktvärdet 4 elever/handledare kan realiseras. Till det kommer att få företag tar emot många elever. Än återstår emellertid att se vad som händer i åk 3 - en möjlighet finns att siffrorna justeras en del då, men det beror bl.a. på hur stor personalomsättningen är.

Kvaliteten på den arbetsplatsförlagda utbildningen bedöms generellt som hög; APU:n uppfattas i allmänhet som ett tillskott. Även om den långt ifrån alltid innebär nyinlärning, utan oftare introduktion och tillämpning, har den kvaliteter som skolan inte kan erbjuda. Många lärare menar dock att det kommer att bli svårt att hålla en hög nivå vid en fullt utbyggd utbildning.

Allt fler skolor/lärare uttrycker oro för den framtida arbetsplatsförläggningen. Man uttrycker oro för att vara beroende av ett osäkert och instabilt arbetsliv. I en mindre kommun har t.ex. 8 företag gått i konkurs under året. Många menar att skolan måste ha beredskap för att ge hela utbildningen.

Kostnaderna för försöksverksamheten

Möjligheterna är begränsade att direkt översätta de kostnader som försöksutbildningarna har givit skolhuvudmännen till kostnader för en fullt

utbyggd yrkesinriktad utbildning. Förutsättningarna för försöksverksamheten har varit - och är - speciella i flera avseenden. Det är dock möjligt att redan nu se vad som kan vara kostnadsdrivande, vilka kostnader som bedöms som nödvändiga och vilken typ av kostnader som kan uppstå.

Utrustningen för och upprustningen av försöksutbildningarna har varit en stor kostnadspost på flera linjer. Framför allt gäller detta IN, FT, EL och NB.

Om inte tredje året arbetsplatsförläggs i ungefär den utsträckning som är tänkt, får detta givetvis konsekvenser för lokal- och utrustningsbehov på flertalet linjer. Redan nu har många kommuner gjort betydande ut- och ombyggnationer.

Fortbildningsbehovet uppfattas som mycket stora. De flesta anser att det inte räcker med introduktionsfortbildning utan att det behövs mycket mer för att lärarna bl.a. skall kunna följa förändringar inom yrkesområdet.

Om handledarutbildningen får en stor omfattning p.g.a. bland annat stor personalomsättning blir den naturligtvis dyr. Krav på handledarfortbildning börjar också resas. Innan det är möjligt att göra en bedömning måste utbildningen under det tredje året vara genomförd.

Kostnaderna för samordning och planering har hittills varit stort. Delvis hänger det ihop med att det är fråga om försöksverksamhet. Flertalet skolor menar dock att samordning och planering kommer att vara viktiga funktioner av permanent art.

Lärarnas tillsyn av elever uppfattas som nödvändig, men i allmänhet helt otillräcklig. Här är det viktigt att avvakta de bedömningar som görs under tredje året; den sammanlagda "potten" blir större då och det blir troligen lättare för lärarna att planera sina arbetsplatsbesök. Men det ligger ett problem i att timmarna för tillsyn är schabloniserade. Det innebär att en skola/linje får lika många timmar för en klass oberoende av

- antalet elever i klassen
- den geografiska spridningen
- antalet företag som ska besökas

Delvis kan givetvis skolan omfördela men inte minst i glesbygden, där ofta skolbudgeten är hårt ansträngd, blir den stora spridningen ett problem. För lärare i större tätorter, med kort avstånd mellan skola och olika företag och där ett större företag medverkar förefaller tillsynen vara ett mindre problem.

För att med rimliga kostnader genomföra en treårig yrkesinriktad utbildning som kännetecknas av hög kvalitet och inom vilken arbetslivet utnyttjas som resurs, stöder hittills gjorda erfarenheter bedömningen att den arbetsplatsförlagda utbildningen och utrustningsfrågorna är nyckelproblem.

Påpekanden och förslag

Mot bakgrund av de erfarenheter som redovisats tidigare finns det anledning att redan nu urskilja ett antal frågor som måste lösas i en fortsatt utbyggnad av den yrkesinriktade utbildningen. Till vissa delar har vi utformat dessa som ett antal påpekanden och förslag som skall ses som underlag för fortsatta diskussioner.

När det gäller den arbetsplatsförlagda utbildningen kan olika aspekter urskiljas.

En rimlig utgångspunkt för resonemanget är att arbetsplatsförlagd utbildning bör ingå i all yrkesinriktad utbildning. Den innebär ett resurstillskott till utbildningen. Yrkesutbildning kan aldrig vara ett ansvar och åliggande enbart för stat och kommun. Erfarenheterna hittills visar att det är möjligt att arrangera arbetsplatsförlagd utbildning men, huruvida det kommer att visa sig möjligt att etablera och utveckla den och göra den till ett stabilt inslag är beroende av en rad förutsättningar.

För det första är den arbetsplatsförlagda utbildningens framtid en finansieringsfråga. Mindre företag har enligt gjorda erfarenheter svårt att åta sig mer omfattande utbildningsuppgifter samtidigt som en fullt utbyggd utbildning kommer att kräva en betydande mobilisering av utbildningsplatser. På många orter och utbildningsvägar kommer alla tillgängliga arbetsplatser att behövas. På andra orter kommer eventuellt de större företagen att åta sig ett huvudansvar men kommer därmed att få avsevärda utbildningskostnader samtidigt som de utbildade ungdomarna kommer samtliga företag till del.

Olika finansieringsförslag har under de senaste åren diskuterats - särskild arbetsgivaravgift, avgift via överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter, skattemedel. Vi menar att erfarenheterna hittills talar för att olika finansieringsformer bör tas upp till förnyad diskussion. Belastningen på företag torde även fortsättningsvis kunna bli ojämn eftersom företagens förutsättningar och verksamheter är skiftande. Skolhuvudmännens övergripande ansvar för utbildningen är otvetydigt men det konkreta genomförandeansvaret för olika delar i denna bör vara tydligt. Ett problem kan komma att ligga i den arbetsplatsförlagda utbildningens beroende av frivilliga insatser från företagen. Delvis är denna svårighet ofrånkomlig men behovet av kontinuitet måste beaktas. För att den, av flertalet högt värderade, arbetsplatsförlagda undervisningen långsiktigt skall få en plats i utbildningen och för att inte administration och

planeringsverksamhet skall bli oacceptabelt resurskrävande, måste så långt som möjligt enskilda skolor garanteras platser i företag. Om arbetsplatsförlagd utbildning bedöms som viktig av berörda parter, är det enligt vår bedömning mycket viktigt att arbetslivets ansvar markeras och om möjligt också tydliggörs i finansieringsmodellen. I denna process har redan många branschorganisationer varit betydelsefulla och inflytelserika. Här kan också de lokala yrkesråden eller regionala yrkeskommittéer spela en viktigare roll än hittills. De olika samverkansformer mellan skola och arbetsliv som redan nu finns kan således inom många områden och på många orter utvecklas, samtidigt som skolans och dess huvudmäns övergripande ansvar och beslutsrätt är tydlig.

Den andra frågan som torde påverka den arbetsplatsförlagda utbildningens framtid gäller dess omfattning och fördelning över tid.

Vi har tidigare sett att avvikelserna i den pågående försöksverksamheten från grund- eller miniminormen $10+10+60\%$ är stora, trots att många skolor strävat efter normefterlevnad. Anledningarna till avvikelser är många - branschvisa överenskommelser, svårighet att finna utbildningsplatser och utse handledare är några exempel. Vår bedömning är också att skillnaden mellan olika utbildningsvägar är så stora att en preciserad och snäv "mall" knappast har förutsättningar att förverkligas; organisationsfrågorna tenderar lätt att bli viktigare än intentioner och grundtankar.

Under året har i olika sammanhang diskuterats om det tredje årets arbetsplatsförläggning skulle kunna reduceras till 50 %. Frågan har föranletts dels av förslaget att göra matematik till ett obligatoriskt ämne, dels av att reduktionen skulle göra ett bättre utnyttjande av arbetsplatserna möjligt genom att dessa skulle kunna utnyttjas av två elevgrupper/läsår. Reduceringen är emellertid enligt vår bedömning inte tillräcklig som åtgärd för att lösa de svårigheter som vi diskuterat.

Vi har svårt att se betydelsen av att söka reglera eller styra fördelningen av APU över de tre årskurserna. En preciserad och snäv norm har knappast förutsättningar att förverkligas. Snarare bör eleverna under sin treåriga utbildning garanteras ett minsta antal veckor i APU. Även en övre gräns bör sättas. Möjligheten stärks för branschvisa och regionala

överenskommelser utifrån förutsättningar som finns eller saknas, samtidigt som elevernas rätt till APU markeras.

Den tredje förutsättningen som torde komma att påverka den arbetsplatsförlagda utbildningens framtida möjligheter rör handledarfunktionen och handledarutbildningen.

De två gångna årens erfarenheter pekar på svårigheter att dels utse handledare på "rätt nivå" i verksamheten, dels rekrytera företagens anställda till den handledarutbildning som organiserats. När det gäller det första problemet tror vi att en väg mot lösning är att varje arbetsplats har endast en eller ett mycket begränsat antal handledare men ett större antal instruktörer. Handledarens roll som utbildningsansvarig kan därmed markeras, medan instruktörerna genomför en betydande del av det konkreta "upplärningsarbetet" i nära anslutning till sina ordinarie uppgifter. Det andra problemet - handledarutbildningen - löses givetvis lättare om antalet handledare begränsas. Dock kommer verksamheten med handledarutbildning även fortsättningsvis att kräva stor flexibilitet och fantasi när det gäller uppläggning och placering i tid.

Den fjärde förutsättningen för den arbetsplatsförlagda utbildningen rör innehållet.

Moduler är en läroplanskonstruktion: de är ett sätt att organisera kunskap och klargöra krav som hör skolan till. Konstaterade svårigheter att lägga ut utbildning på arbetsplatser hänger, enligt vår mening, delvis samman med att verksamheten i olika företag inte alltid tagits som utgångspunkt för utläggningen. Utifrån kunskap om verksamheter, maskinpark m.m. i det lokala arbetslivet, måste det vara skolans uppgift att översätta till ett läroplanstänkande. Det är inom skolan denna kompetens finns och måste finnas. Vi är medvetna om att många yrkeslärare i praktiken följt denna senare princip. Samtidigt bedömer vi det som nödvändigt att principen tydliggörs. Alltför ofta har företagare och anställda fått ta ställning till vilka moduler de kan ta. Den i sig svåra frågan att länka samman två världar med olika traditioner, mål och villkor har därmed blivit än svårare.

Vikten av att se moduler som en läroplanskonstruktion understryks även av andra erfarenheter. Från många skolor har visserligen rapporterats att

modultänkandet tydliggjort utbildningskraven på ett bättre sätt än den tidigare läroplanen och att det har befrämjat elevernas ansvarstagande. Emellertid har vi fått klara signaler om förekomst av "moduljakt", "modulhets" och ytligt lärande från elevernas sida. I sådana fall har modultänkandet kommit att genomsyra utbildningen mer än innehållet i utbildningen, vilket knappast kan ses som avsett eller eftersträvanvärt.

Den femte förutsättningen för den arbetsplatsförlagda utbildningen gäller samverkansformerna mellan skola och arbetsliv.

Ovan har vi indirekt talat för en utveckling mot klarare ansvarsgränser mellan de två och klargörande av vars och ens uppgifter. Dock vill vi betona vikten av en verklig samverkan och utrymme för kontakter. Att lärare får reella möjligheter att besöka arbetsplatser under elevernas APU och att utrymme för diskussioner och planering ges framstår som mycket viktigt. Här vill vi särskilt betona glesbygdsproblematiken med långa avstånd. Skolans tillsynsansvar är uttalat och får inte göras avhängigt avstånden mellan skola och olika arbetsplatser.

En fråga som också hänger samman med den arbetsplatsförlagda utbildningen gäller utrustningsfrågan.

Vi har konstaterat att den av många skolor bedömts som kostnadsdrivande samtidigt som upprustningen och moderniseringen av den yrkesinriktade utbildningen har setts som nödvändig. Stat och kommun bör garantera skolorna en "basutrustning". Vi måste här hålla i minnet att utrustningskostnader inte kan betraktas som engångskostnader. En fortsatt god kvalitet och hög nivå på utbildningen förutsätter återkommande upprustning och utbyte.

Två skäl talar för en god grundutrustning inom skolans ram. För det första har det visat sig svårt att utnyttja arbetsplatsernas maskiner m.m. för direkt introduktion och nyinläring. För det andra är det angeläget att nivån på den skolförlagda utbildningen är hög; denna och lärarnas kompetens riskerar annars att utarmas. Här framstår sålunda inte bara skolornas utrustning utan också lärarnas fortbildningsmöjligheter som viktiga, liksom krav som från olika håll framförts på en förstärkt lärarutbildning.

Av dessa skäl är det givetvis angeläget att finna lösningar som både svarar mot kvalitetskrav och är så litet kostnadskrävande som möjligt. Det är naturligtvis viktigt att pågående utvecklingsverksamhet beaktas, liksom att flexibilitet i synen på nödvändig utrustning eftersträvas. I högre grad än vad som hittills varit fallet bör utrustning som producerats direkt för utbildning kunna användas, liksom simuleringsutrustning. En del av utrustningsfrågan är givetvis beroende av de lösningar man finner för att utnyttja den utrustning som finns på arbetsplatser men generellt kräver de nya utbildningarna nytänkande och en större flexibilitet än tidigare, för att den långsiktiga och kontinuerliga moderniseringen skall bli möjlig.

Slutord

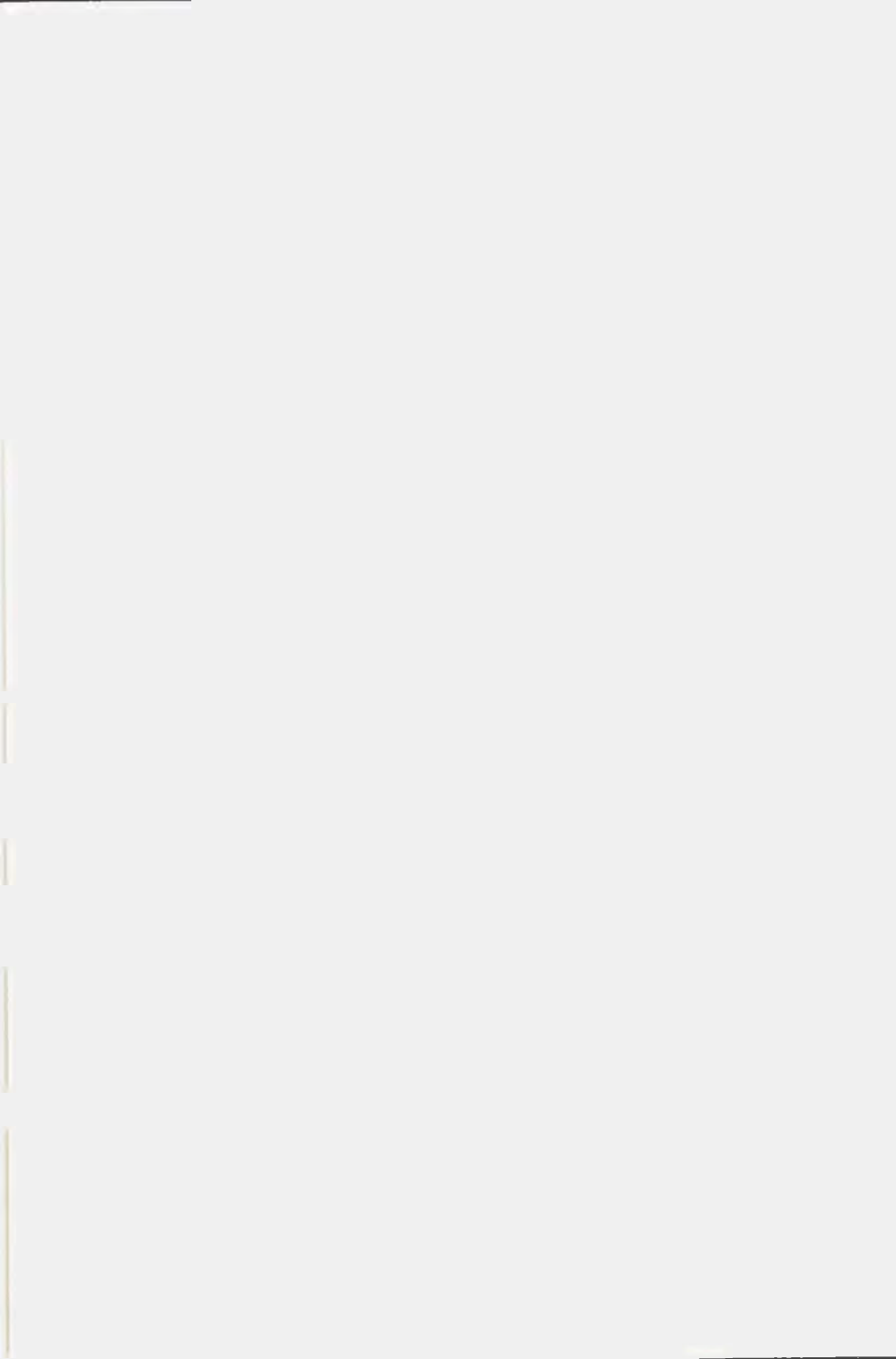
Försöksverksamheten med en treårig yrkesinriktad utbildning har pågått i endast två år. Trots att informationen om det som skett är betydande och trots att vissa mönster börjar bli synliga är försökstiden ännu mycket kort med tanke på förändringens omfattning. Det tredje året, när möjligheterna att genomföra en omfattande arbetsplatsförlagd utbildning för första gången provas, har ännu inte genomförts. Det är också först då som en prövning sker av en verksamhet där tre årskurser skall genomföras parallellt. Det är givetvis viktigt att denna prövning även innefattar information om aspekter av verksamheten som endast flyktigt berörts i denna lägesrapport - konsekvenserna för eleverna, elevernas uppfattningar om de nya utbildningarna, effekter och omfattning av skolbyten under utbildningstiden, den ökade "teoretiseringen" av yrkesämnena, de allmänna ämnena etc. Dels kommer frågor av detta slag att följas upp inom UGY-kommittén, dels ingår en rad viktiga frågor inom SÖ:s utvärderingsuppdrag.

Trots att försöksverksamheten på många skolor inte vidgats genom att nya försökslinjer tillkommit, expanderar ändå försöksverksamheten vid alla skolor genom att nya årskurser och elevkullar tillkommer. De erfarenheter vi har förmedlat i denna lägesbeskrivning och de mönster vi kunnat se, kan under nästa år förändras. Vissa svårigheter kommer givetvis att kvarstå medan andra tonar bort. Vissa problem kan komma att bli mer uttalade medan andra finner sin lösning. Den rörelse som är märkbar i försöket ger viktig information och den bör kontinuerligt samlas in, sammanvägas och värderas, men svaret på frågan om huruvida de insatser som görs leder till en god yrkesinriktad utbildning är alltför tidigt att ge.

Erfarenheter från tidigare försöksverksamhet, inte minst från den s.k. FS-perioden i mitten av 80-talet, som var en följd av regeringspropositionen "Gymnasieskola i utveckling" (1983/84:116), visade att omställnings- och anpassningsprocesser kräver tid. Erfarenheterna påvisade risken för att alltför snabbt döma ut en försöksverksamhet som misslyckad eller felaktigt utformad. De många gånger imponerande insatserna som görs i den nu pågående försöksverksamheten av skol- och kommunstyrelser, av branschorganisationer och inte minst av skolledare och lärare leder inte alltid till snabba förändringar eller till att allt omedelbart börjar att fungera bra. De konkreta lösningar man finner på olika nivåer ser inte alltid ut som de ursprungliga planerna. Förutom behovet av ett visst mått av tålamod från alla berörda, är också uppmärksamheten på avsikterna med förändringsarbetet snarare än de yttre formerna viktiga. Denna uppmärksamhet är tillsammans med insikten om förändrings- och samordningsprocessens komplexitet, en nödvändig ingrediens i den fortsatta försöksverksamheten. Utan sådana perspektiv på försöksverksamheten är det inte helt lätt att se de förändringar och förbättringar som faktiskt sker.

Förteckning över tabeller och figurer

Tabell 1.	Inrättade försökslinjer och tilldelade intagningsplatser 1988/89 - 89/90	13
Tabell 2.	Den länsvisa utläggningen av försöksplatser	15
Tabell 3.	Försöksplatser och övriga intagningsplatser (yrkesinriktad utbildning) i Värmland under två försöksår	16
Figur 1.	De yrkesinriktade utbildningarna i gymnasieskolan	27
Figur 2.	De nya försökslinjerna med grenar och varianter	30
Tabell 4.	Procentuell andel elever i försöksverksamheten i förhållande till antal elever inom respektive utbildningsområde	34
Tabell 5.	Antal intagningsplatser läsåret 1989/90 på olika utbildningar inom försöksverksamheten i olika län	35
Figur 3.	Kommuner med yrkesinriktad utbildning på gymnasieskola. Fördelning över storlek samt antal kommuner med försök läsåret 1989/90	36
Tabell 6.	Försöksverksamhetens utläggning i olika regioner	37
Tabell 7.	Antal försöksplatser och antal elever i åk 1 åren 1988/89 och 89/90 på olika linjer	38
Tabell 8.	Procentuell andel registrerade elever i åk 1 av tillgängliga utbildningsplatser inom industriell utbildning och omvårdnadsområdet	39
Tabell 9.	Förstahandssökande och antagna till vårdutbildningarna (VDHS/OM) i Värmlands län 1987-90	40
Tabell 10.	Andel förstahandssökande och andel lediga intagningsplatser på reguljära linjer och försökslinjer	41
Tabell 11.	Procentuell andel studieavbrott inom försöksverksamheten	43
Tabell 12.	Elevernas åldersfördelning	45
Tabell 13.	Könsfördelningen på försökslinjernas åk 1	46
Figur 4.	Antal veckor i APU. Förväntat utrymme för APU i årskurserna 1, 2 och 3 under läsåret 1990/91	57
Figur 5.	Antal planerade veckor i APU för tre årskurser under läsåret 1990/91	58
Tabell 15.	APU inom olika utbildningar	59
Tabell 16.	Kostnader för lokaler/byggnader under perioden 1988/89 - 90/91 i samband med försöksverksamheten	90
Tabell 17.	Kostnader för byggnader och lokaler under treårsperioden 1988/89 - 90/91 fördelade på linjer	91
Tabell 18.	Kostnader för byggnader/lokaler för olika linjer där kostnaderna hänförts till enbart försöksverksamheten	92
Tabell 19.	Byggnader och lokaler. Kostnader för olika linjer under en treårsperiod	93
Tabell 20.	Kostnader för utrustning under treårsperioden 1988/89 - 90/91 per klass	94
Tabell 21.	Kostnader för utrustning totalt under treårsperioden 1988/89 - 90/91	94
Tabell 22.	Uppgivna fortbildningskostnader under en treårsperiod	97
Tabell 23.	Ersättning till företag/klass i samband med APU	98

BILAGA 1

- TABELLER -
Intagningsplatser m.m., hela riket

Tabell A: Antal elever och klasser i försöksverksamheten 15/9 1989 och 15/1 1990, utlagda klasser enligt SÖ-beslut samt antal lediga platser i årskurs 1 den 15/9 1989 och 15/1 1990. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

STUDKOD	INTAG- NINGS- TERMIN	ANTAL ELEVER		ANTAL KLASSER		ANTAL KLASSER ENL SÖ- BESLUT	ANTAL LEDIGA PLATSER	
		15/9	15/1	15/9	15/1	89/90	15/9	15/1
BY	ht 89	404	396	25,5	25,5	25,5	9	16
BYBT	ht 88	29	28	2,5	2,5	2		
BYGA	ht 88	20	19	2	2,5	2		
BYMR	ht 88	26	23	2	2	2		
BYTG	ht 88	200	201	13,5	13,5	11,5		
BV	ht 89	51	45	3,5	3,5	3,5	8	13
ELEI	ht 89	80	75	5	5	5		5
ELEI	ht 88	72	72	3				
ELIA	ht 89	295	290	19	19	19	11	15
ELIA	ht 88	206	203	6				
ELIE	ht 89	263	261	17	17	17	10	12
ELIE	ht 88	211	207	6,5	2	2		
FT	ht 89	965	918	62	62	62	36	82
FTBK	ht 88	312	303	23	23	23		
FTML	ht 88	146	140	12,5	12,5	11,5		
FTTS	ht 88	184	183	12	12	12		
HA	ht 89	643	630	22	22	22	18	31
HA	ht 88	186	185					
HT	ht 89	31	29	2	2	2	1	3
IN	ht 89	1644	1546	118	115,5	116	259	325
INBE	ht 88	682	662	63	59,5	62		
INEM	ht 88	353	347	24,5	23,5	24		
INUH	ht 88	88	86	6,5	6,5	6,5		
LT	ht 89	205	193	14	14	14	19	28
MT	ht 89	54	55	3,5	3,5	3,5	2	1
NB	ht 89	588	565	40	40	40	57	77
NBJS	ht 88	207	203	15	16	15		
NBSB	ht 88	55	55	4	5	4		
NBTD	ht 88	27	24	2	2	2		
OM	ht 89	2440	2295	93,5	93,5	108	81	224
OM	vt 88	278	253					
OM	ht 88	1534	1483					
PT	ht 89	147	138	11	11	11	30	39
RE	ht 89	335	320	21	21	21	1	16
TB	ht 89	163	153	13	13	13	45	55
TBKF	ht 88	84	73	6	6	6,5		
TBSN	ht 88	11	10	1	1	1		
TBTK	ht 88	10	9	1	1	1		
TBTX	ht 88	4	3	1	1	1		
TÅ	ht 89	130	123	9	9	9	15	21
VLBU	ht 89	389	375	13	13	13	6	18
VLBU	vt 88	29	29					
VLBU	ht 88	205	202	8	8			
VT	ht 89	73	71	4,5	4,5	4,5		2
VT	ht 88	59	59					
Summa:		14118	13540	711,5	693,5	698	608	983
ANM. Beslut om intagningsplatser saknas för vissa utbildningar som våren 1990 är inne på termin 4 då SÖ inte redovisar dessa.								

Tabell B: Antal elever och klasser i försöksverksamheten i årskurs 1 läsåret 1989/90 samt lediga platser per den 15/9 1989 och den 15/1 1990. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

STUDKOD	ANTAL ELEVER		ANTAL KLASSER		ANTAL KLASSER ENL SÖ- BESLUT	ANTAL LEDIGA PLATSER	
	15/9	15/1	15/9	15/1	89/90	15/9	15/1
BY	404	396	25,5	25,5	25,5	9	16
BV	51	45	3,5	3,5	3,5	8	13
ELEI 5	80	75	5	5	5		
ELIA	295	290	19	19	19	11	15
ELIE	263	261	17	17	17	10	12
FT	965	918	62	62	62	36	82
HA	643	630	22	22	22	18	31
HT 3	31	29	2	2	2	1	
IN	1644	1546	118	115,5	116	259	325
LT	205	193	14	14	14	19	28
MT 1	54	55	3,5	3,5	3,5	2	
NB	588	565	40	40	40	57	77
OM	2440	2295	93,5	93,5	108	81	224
PT	147	138	11	11	11	30	39
RE 16	335	320	21	21	21	1	
TB 55	163	153	13	13	13	45	
TÅ	130	123	9	9	9	15	21
VLBU	389	375	13	13	13	6	18
VT	73	71	4,5	4,5	4,5		2
Summa:	8900	8478	496,5	494	509	608	983

Tabell C: Antal elever i vårdutbildningar antagna till vårtermin 1989. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

STUDKOD	ANTAL ELEVER	
	15/9	15/1
OM	278	253
VLBU	29	29
Summa:	307	282

Tabell D: Antal elever och klasser i försöksverksamheten i årskurs 2 läsåret 1989/90 per den 15/9 1989 och 15/1 1990. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

STUDKOD	ANTAL ELEVER		ANTAL KLASSER		ANTAL KLASSER ENL SÖ- BESLUT
	15/9	15/1	15/9	15/1	89/90
BYBT	29	28	2,5	2,5	2
BYGA	20	19	2	2,5	2
BYMR	26	23	2	2	2
BYTG	200	201	13,5	13,5	11,5
ELEI	72	72			
ELIA	206	203			
ELIE	211	207			
FTBK	324	315	24	24	23
FTML	134	128	11,5	11,5	11,5
FTTS	184	183	12	12	12
HA	186	185			
INBE	682	662	63	59,5	62
INEM	353	347	24,5	23,5	24
INUH	88	86	6,5	6,5	6,5
NBJS	207	203	15	16	15
NBSB	55	55	4	5	4
NBTD	27	24	2	2	2
OM	1534	1483			
TBKF	84	73	6	6	6,5
TBSN	11	10	1	1	1
TBTK	10	9	1	1	1
TBTX	4	3	1	1	1
VLBU	205	202			
VT	59	59			
Summa:	4911	4780	191,5	189,5	187

Observera att för linje som ej grendelas i åk 2 saknas i vissa fall uppgift om antal klasser och SÖ-beslut.

Tabell E: Antal elever i försöksverksamhet i det s.k. 500-försöket dvs intagna ht 1987. Tabellen bygger på statistik från Skolöverstyrelsen.

STUDKOD	ANTAL ELEVER	
	15/9	15/1
ELEI	12	10
ELIA	32	32
ELIE	13	13
INBE	2	2
INEM	234	233
INEMPM	5	5
INEMSP	28	28
VT	52	51
Summa:	378	374

FÖRSÖK MED TREÅRIG YRKESINRIKTAD GYMNASIEUTBILDNING
I NÅGRA KOMMUNER

- en första redovisning -

INNEHÅLL

INLEDNING	125
FÖRSÖKSVERKSAMHETEN I VÄRMLANDS LÄN	
Inledning	125
NOBELGYMNASIET I KARLSTAD	129
SKOGSBRUKSSKOLAN SÖDRA VIKEN I SUNNE	131
ARVIKA KOMMUN OCH TASERUDSSKOLAN	135
Inledning	135
Försöksverksamhetens struktur	135
En lägesbeskrivning vt 1990	136
Allmänt	136
Den arbetsplatsförlagda utbildningen	137
Den skolförlagda utbildningen	140
Något om kostnader	141
Samverkan skola - arbetsliv	142
TREÅRIG YRKESINRIKTAD GYMNASIEUTBILDNING I SÖDRA	
NORRLANDS INLAND	143
Inledning	143
Den nya treåriga yrkesinriktade utbildningen	145
Arbetsplatsförlagd utbildning och handledarutbildning	147
Något om kostnader	149
TREÅRIG YRKESINRIKTAD UTBILDNING I STOCKHOLMS KOMMUN	151
Inledning	151
Försöksverksamheten	152
Arbetsplatsförlagd utbildning och handledarutbildning	153
Utrustning	155
EN KORT DISKUSSION	156
Inledning	156
Samverkan skola - arbetsliv	156
Arbetsplatsförlagd utbildning	156
Kostnader	161
Den skolförlagda utbildningen	162

INLEDNING

I denna PM redovisas erfarenheter och intryck från studier av försöksverksamheten med treåriga yrkesinriktade utbildningar i några kommuner i Värmlands län (Karlstad, Arvika och Skogsbruksskolan Södra Viken i Sunne), i Vilhelmina med vissa utblickar mot Lycksele i Västerbottens län och i Stockholms kommun. Redovisningen bygger på materialinsamlingar som gjorts under hösten 1989 och våren 1990. Enligt planerna ska försöksverksamheten följas i dessa kommuner fram till 1991.

Det underlag vi bygger på härrör hittills framför allt från samtal med skolledningar, lärare och några representanter för näringslivet samt dokumentation i form av lokala utvärderingsrapporter etc.

Mot denna bakgrund måste redovisningen ses som en första skiss som kommer att byggas ut och nyanseras med fortsatta materialinsamlingar och med erfarenheter som bygger på mer än ett inledande skede av försöksverksamheten. Sannolikt kommer först det tredje året av försöket dvs läsåret 1990/91 att innebära en rejäl prövning av de nya förutsättningar som förts in i bilden med en treårig, förändrad och mer arbetsplatsförlagd yrkesinriktad utbildning på gymnasieskolan.

FÖRSÖKSVERKSAMHETEN I VÄRMLANDS LÄN

Inledning

I Värmlands län fanns tidigt en strävan att genomföra ett fullskaleförsök med treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning. Länsskolnämnd, landsting, lokala skolpolitiker, skolledningar och lärare arbetade och arbetar intensivt under, som det förefaller, stor och bred enighet med att få till stånd en förnyelse av gymnasieutbildningen. Försöksverksamheten ses som ett sätt att främja utvecklingen i länet och skapa förutsättningar som motverkar utflyttning och svårigheter att skapa arbetstillfällen. Med 1990/91 finns de statliga beslut som krävs för att utöka försöksverksamheten till ett fullskaleförsök i länet.

Utläggningen av intagningsplatser och antal elever i försöksutbildningen på olika linjer framgår av tabellen nedan. Tabellen ger en bild av försöksverksamhetens struktur för länet som helhet. Som framgår är försöksverksamheten omfattande om än inte fullskalig.

Tabell 1. Elever på olika linjer i Värmlands län
15/9-89 och 15/1-90.

STUDIE- VÄG	ÅRSKURS	ELEVER 15/9-89	ELEVER 15/1-90
BY	1	137	135
BYBT	2	17	16
BYGA	2	10	9
BYMR	2	9	8
BYTG	2	96	95
ELEI	1	48	44
ELEI	2	42	42
ELIA	1	31	30
ELIA	2	29	29
ELIE	1	17	17
ELIE	2	16	16
FT	1	142	140
FTBK	2	102	102
FTML	2	16	16
FTTS	2	16	16
HA	1	24	22
IN	1	240	215
INBE	2	136	131
INEM	2	42	42
INUH	2	36	35
NB	1	58	56
NBSB	2	23	23
NBJS	2	25	25
OM	1	266	251
OM (start jan-89)		116	106
OM	2	230	224
VLBU	1	30	29
VLBU	2	27	27
VT	1	24	23
VT	2	14	14
MT	1	14	15
BV	1	10	10
TÅ	1	29	26

Försöksverksamhetens utläggning i de olika kommunerna i länet framgår av följande tabell. Där redovisas antalet elever på olika linjer läsåret 1989/90 dvs det andra försöksåret.

Tabell 2. Elever på olika linjer i kommuner i Värmland län läsåret 1989/90.

ÅRSKURS 1, ELEVER 15/1-90:

KOMMUN	STUDIEVÄG:														
	BY	EL	EL	EL	FT	HA	IN	NB	OM	VL	VT	TA	BV	MT	
Arvika	16	EI	IA	IE	15		32		44		8				
Eda							13								
Filipstad	8				9		12		31						
Grums							13								
Hagfors					7		20		28						
Hammarö							19					26			
Karlstad	63	16	16		48		54	26	56	29	15		10	15	
Kristinehamn	16			17	14		16		27						
Munkfors							14								
Säffle	16				23		13		26						
Sunne								30							
Torsby	16				16	22			27						
Årjäng					8		9	12							

TERMIN 3, ELEVER 15/1-90 (Vårintag i januari -89)

KOMMUN	OM
Arvika	15
Karlstad	53
Kristinehamn	21
Torsby	17

ÅRSKURS 2, ELEVER 15/1-90:

	STUDIEVÄG:																		
KOMMUN	BY	BY	BY	BY	EL	EL	EL	FT	FT	FT	IN	IN	IN	NB	NB		VL		
	BT	GA	MR	TG	EI	IA	IE	BK	ML	TS	BE	EM	UH	JS	SB	OM	BU	VT	
Arvika	4			12				13			22	18				41			
Eda											6								
Filipstad				7				7			17					24			
Grums													18						
Hagfors								8			15		4			29			
Hammarö					15	16					16		13						
Karlstad	12	9	8	32	27	13	16	28	10		29	11		25		52	27	14	
Kristinehamn				12				14			7					23			
Munkfors											8								
Säffle				16				18		16	4					18			
Sunne																			
Torsby				16				7	6						23		26		
Årjäng								7			7						11		

Genom det stora engagemanget hos regionala skolmyndigheter i Värmland liksom hos arbetslivets organisationer har en samordning kunnat ske inom länet; Organiserade

erfarenhetsutbyten mellan skolor, samordnad handledarutbildning etc finns och förefaller ge försöksverksamheten i Värmland en fungerande ledningsfunktion.

I denna PM kommer vi att koncentrera redovisningen av erfarenheter från försöksverksamheten till tre kommuner/skolor i Värmland. Innan detta görs, ger vi en kort översikt över länet som helhet som bygger på information insamlad via en kommunenkät som tillställts samtliga kommuner i länet. Tyvärr föreligger inte svar från samtliga och bilden bygger därför på ett underlag som ännu är ofullständigt.

När det gäller intresset för försöksutbildningarna är vårt intryck att detta överlag är stort både bland företrädare för skola och för arbetsliv. Det tar sig bl a i uttryck genom att flertalet arbetsplatser gärna tar emot elever och strävar efter att svara mot de ambitioner som finns. Mindre företag har i Värmland som annorstädes dock svårigheter att utan vidare avvara arbetskraft för handledning av elever och för handledarutbildning, vilket medfört problem på vissa håll och brist på utbildade handledare. Svårigheterna är mindre på orter där det finns stora företag. Omsättningen på handledare förefaller bli större än förväntat och fortfarande finns brister, säger man, i informationen kring de treåriga utbildningarna och vilka krav de ställer på arbetsliv och handledare.

Under de två första åren av försök är erfarenheterna av arbetsplatsförlagd utbildningen i stort sett positiva. Självklart förekommer "misslyckanden", men de tillskrivs brist på information eller tillfälligheter. Det finns också inslag i bilden som pekar mot att högt ställda kvalitetskrav kan medföra behov av ökad skolförläggning av moduler som kräver avancerad maskinell utrustning. En viss oro inför det tredje året kan registreras. Att det blir svårt att överallt arbetsplatsförlägga utbildningen till 60% under år tre förefaller helt klart. Om det går och vilken karaktär den icke skolförlagda utbildningen kommer att få, kan inte avgöras förrän det tredje året av försöksverksamhet genomförs.

Formerna för samverkan mellan skola och arbetsliv har uppmärksamats genom försöksverksamheten. De har olika karaktär på olika orter och på olika linjer och någon generell bild är inte möjlig att teckna. Yrkesrådets roll och betydelse för utbildningarna varierar och många av de funktionella kontakterna mellan skola och arbetsliv upprätthålls via informella nätverk av kontakter mellan arbetsliv och lärare eller skolledare. Direktkontakten bedöms som viktig och har stärkts genom den handledarutbildning som genomförts. Ett allmänt intryck är att kontakttillfällena mellan skola och arbetsplatser i samband med APU är för få och för korta för att fylla någon riktigt meningsfull funktion.

När det gäller kostnaderna för försöksverksamheten visar kommunenkäten att de är betydande, men också att de är avhängiga av uppdämda behov. Lokaler, utrustning, lärar-

fortbildning och tidskrävande administrativt arbete med anskaffning av platser för APU framhålls som kostnadsdrivande. Genom de investeringar som gjorts har, framhåller man, standarden på skolornas lokaler och utrustning höjts. Nedan ges några exempel på uppgivna kostnader för lokaler och utrustning i sex kommuner i Värmlands län under en treårsperiod. Det tredje årets kostnader är uppskattningar.

Satsningar under treårsperioden 89/89-90/91
(tusental kronor)

	Byggnader/lokaler totalt	Utrustning totalt	statsbidrag
Torsby (HA, BY, FT)	8 461	2 420	937
Hammarö (EL, TÅ, IN)	3 551	10 732	4 365
Munkfors (IN)	0	2 440	1 521
Kristinehamn (BY, FT, IN, OM)	6 800	3 461	
Filipstad (BY, FT, IN)	715	4 129	1 805
Hagfors (FT, IN)	1 500	7 170	2 065

NOBELGYMNASIET I KARLSTAD

Nobelgymnasiet i Karlstad är den skola i landet som har den mest omfattande försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning. Den hade läsåret 1989/90 följande struktur:

Antal elever 89/90
Åk 1 Åk 2

BV	10	
BY	63	
BYBT		12
BYGA		9
BYMR		8
BYTG		31
ELEI	28	27
ELIA	13	13
ELIE	17	16
FT	48	
FTBK		30
FTML		8
IN	49	
INBE		29
INEM		11
MT	15	
VT	15	14
Totalt	248	198

Förutom dessa treåriga utbildningar deltar man i det s k 500-försöket med 11 elever (VVS) och man har reguljära tvååriga yrkesinriktade utbildningar.

Verksamheten expanderar och nya lokaler behövs bl a för att klara utbildningen under det tredje försöksåret. El-utbildningarnas behov kommer att tillgodoses genom uppförande av baracker och lokaler för allmänna ämnen genom nybyggnation för ca 27 milj. Ett eventuellt deltagande i försöksverksamheten också på livsmedelssidan kräver nybyggnation som beräknats till 3500 kvadratmeter. Till detta kommer kostnader för utrustning. Den kommunala ekonomin innebär vissa problem och krav på besparingar, men vilja att satsa på de treåriga yrkesinriktade utbildningarna finns enligt skolledningen.

Nobelgymnasiet har 14 yrkesråd, som från skolledarhåll bedöms fungera relativt bra. Av 140 ledamöter har ett 80-tal deltagit i utbildning för arbetet. Planer på fortsatta utbildningsinsatser finns.

Handledarutbildning genomförs centralt i kommunen och hittills har totalt sett 195 personer påbörjat utbildningen, men relativt få genomgått hela utbildningen om rekommenderade sju dagar. De personer som påbörjat handledarutbildning fördelar sig på olika linjer enligt följande:

BY	EL	FT	VT	IN	MT	BV
63	13	33	11	50	18	7

Kommunens kostnader för försöksverksamheten är totalt sett betydande. I översikten nedan redovisas de kostnader man uppgivit för lokaler och utrustning.

Kostnad (kkr) för..	1988/89	1989/90	1990/91
Byggnader:	2 500	11 000	22 000
Lokaler			
ombyggnader:	200	250	350
hyra, underhåll:	7 900	8 400	10 000
Utrustning:	2 573	2 260	8 100
(Antal elever	256	516	836)

Den handledarutbildning som genomförts har under det första året kostat ca 200.000 och beräknas totalt uppgå till ca 600.000 de två följande. Merparten av detta täcks av statliga bidrag. Kostnaderna för den arbetsplatsförlagda utbildningen dvs ersättning till företag uppgår i runda tal till 250.000, 1.200.000 respektive 4.500.000 kr för de tre åren. Betydande resurser krävs också för att leda och administrera verksamheten, även om de inte direkt utgör merkostnader på grund av försöksverksamheten. I Karlstad finns för verksamheten 6 skoledartjänster och 55, 69 respektive 90 veckotimmar avsatta till specialfunktioner för de tre åren. Till

detta beräknas tillkomma kostnader för kontakter med arbetsliv, utvärdering etc på totalt ca 2 milj kr under åren 1988/89 - 1990/91.

De erfarenheter man har av de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen under de två första åren av försöksverksamhet varierar självklart mellan olika linjer. EL-utbildningarna är i stort sett skolförlagda och lärarna beklagar att man inte fått möjligheter att pröva en arbetsplatsförläggning. IN-linjen engagerar 26 olika företag i regionen för APU. På 11 av dessa företag finns inga utbildade handledare och de utbildade handledare som finns på övriga företag har i många fall arbetsledande funktioner eller sitter på kontor. Det innebär att eleverna under APU träffar och handleds av andra på företaget och osäkerhet uppkommer kring förutsättningar och utfall. Lärarna räknar med att det kommer att ta ett par år innan man på skolan har en god uppfattning om vilka företag som kan ge vad av innehållet i utbildningen och att det då också kommer att gå betydligt lättare att planera. Liknade erfarenheter finns på fordons-sidan där skolan räknar med att på sikt koncentrera samarbetet till ett tiotal företag som har möjligheter och vilja till ett engagemang. På kort sikt ser man APU som ett mellanting mellan miljöpraktik och utbildning. På bygg-linjen är eleverna under år 2, förutom den regelrätta APU:n (20%), ute ca 40 % av tiden på elevobjekt som drivs tillsammans med mindre firmor på orten. Elevobjekten är att betrakta som en, för eleverna, övergångsform mellan skolans undervisning och arbetslivets villkor. I denna form fungerar skolans lärare som handledare åt eleverna.

Den försöksverksamhet som bedrivs vid Nobelgymnasiet i Karlstad är naturligtvis av mycket stort intresse genom sin omfattning och genom det sätt varpå den bedrivs. Den mycket korta översikt över verksamheten som varit möjlig att göra i denna PM kommer senare att kompletteras och utvecklas.

SKOGSBRUKSSKOLAN SÖDRA VIKEN I SUNNE

Södra Viken i Sunne, som har treårig naturbrukslinje, är en skogsskola med mångårig erfarenhet av såväl tvåårig gymnasieutbildning som en omfattande uppdragsutbildning. Skolan är en landstingskommunal internatskola med framför allt manliga studerande. Uppdragsutbildningen har under senare år givit en årlig inkomst av cirka 2 miljoner kronor. Länsarbetsnämnden och Stora är de största köparna. Kurserna har stor bredd; som exempel kan nämnas ettårig förmansutbildning, arbetsledarutbildning, svetsutbildning för traktorförare, hästskjutsutbildning en vecka under sommartid. I samverkan med FT-linjen i Sunne har också en efterfrågad skogsmaskinsreparatörsutbildning startats.

En annan inkomstkälla för skolan var, under den tid den tvååriga gymnasieutbildningen pågick, de helentreprenaduppdrag som elever tillsammans med sina lärare åtog sig.

Dylika uppdrag inbringade omkring 1 miljon per år. Med tillkomsten av NB-linjen har liknande uppdrag minskat till cirka 2-300.000:-/år.

Båda dessa förhållanden under en lång följd av år har bidragit till det nära samarbete och de väletablerade kontakter som finns mellan skolan och det lokala näringslivet - något som visar sig vara av mycket stort värde under den nu pågående försöksutbildningen.

Värmland är ett utpräglat skogslän med 55% bondeskog och cirka 35% bolagsskog, där Stora och Värmlands Skog är de största ägarna. Arbetsförhållandena i skogen har genomgått drastiska förändringar under de senaste 3-4 decennierna. Tidigare var arbetet framförallt bundet till marken, något som inte ändrades i och med motorsågens införande på 50-talet. I slutet av 70-talet, då skördarna introducerades, blev merparten av arbetet maskinbundet - ett förhållande som ytterligare förstärktes då gallringsskördarna tillkom för 4-5 år sedan. Maskinbundet kontra markbundet arbete förhåller sig i dagsläget som 80-20 och man antar att det kommer att förändras till 90-10 inom en snar framtid. Den snabba mekaniseringen har bidragit till att skogsarbetarkåren dels minskar och dels behöver en ändrad kompetens. Antalet skogsarbetare uppgår f n till cirka 2000 personer med en medelålder av >50 år. Trots en planerad minskning av antalet personer, behöver näringen ett femtiotal nya arbetare/år.

Rekryteringen till utbildningen har med den nya treårigheten enligt skolledningens bedömning knappast förändrats, när det gäller de elever som har en inriktning mot skogsbruk. Dessa är vanligen pojkar med medelbetyg under 3 men med ett stort intresse för natur, skog och jakt samt en social påverkan genom att deras familjer har jordbruk eller äger skog. Det är få stadsbarn som söker till utbildningen. Ett problem, enligt personalen på skolan, är att linjen genom varianten för smådjur/hästskötsel drar till sig många sökande flickor med relativt höga betyg. Det betyder att de slår ut pojkar inriktade mot skoglig utbildning och får till konsekvens att klasser ej kan fyllas under den senare delen av utbildningen. Antalet intagna med inriktning mot annat än skog står alltså inte i proportion till antalet utbildningsplatser med denna utgång. Skolledningen vid Södra Viken uttrycker vissa farhågor inför detta då man också bedömer utbildningen som underdimensionerad i förhållande till behovet av skogsarbetare. Av ett uppskattat behov av ett femtiotal nya skogsarbetare per år under den närmaste framtiden räknar skolan med att realistiskt kunna erbjuda ett tjugotal nyutbildade som stannar kvar i näringen. Och detta trots en utveckling mot ett mer maskinintensivt arbete.

Arbetslivets snabba förändring har även medfört att lärarkåren inte längre har en helt adekvat utbildning. Tidigare rekryterades lärare ur gruppen skogvaktare, jägmästare eller skogstekniker "med gröna fingrar".

medan det som numera dessutom krävs är kunnighet i bl a maskin- och fordonskunskap, elektronik, hydraulik och data.

Den naturbrukslinje som finns på skolan har en inriktning mot skogsbruk efter det för linjen gemensamma första läsåret och 32 utbildningsplatser från och med läsåret 1990/91. Arbetet med den nya treåriga utbildningen har varit intensivt men positivt och mötts av stort intresse från lärare och företrädare för arbetslivet. Ledningsorganisationen inom skolan har förändrats i och med införandet av NB så att under rektor och utbildningsledare - som bland annat ansvarar för APU - finns en lärare med 25% tjänst som projektledare. Ambitionen är att planering av arbetet ska ligga så långt ner i hierarkin som möjligt.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen har under de två första åren genomförts med hjälp av stora skogsbolag (framför allt Stora Skog). I åk 1 har APU omfattat 2 veckor plantering och 2 veckor röjning. Skolans personal vill förutom de yrkesmål som är uppsatta gärna "ge barrdoft på åk 1" för att inte göra eleverna alltför besvikna. Ambitionen har varit att placera eleven i ett arbetslag under APU. Om detta visat sig omöjligt har man i stället bildat elevlag. Genom att placera eleverna på hemorten löstes många problem. Under åk 2 har svårigheterna varit större bland annat p g a innehållet i APU; gallring 2 v samt traktorkörning och slutavverkning 2 v. Såväl skogägande bönder som skogsbolag är rädda om sin skog. Gallring är ett grannlaga arbete som kräver kunnighet; det gäller att individvälja träd. Elever betraktas som alltför okunniga och deras insatser kan leda till skador på skogen. Därmed är det svårt att placera eleverna. Vid vissa skogsstationer, d.v.s skogsarbetare, arbetsledning, kocka samt 3 maskiner går det att placera 3-4 elever. Problemet är att det inte finns tillräckligt många sådana att tillgå vid tiden för APU. Ett annat sätt att lösa APU i åk 2 är att hyra in elever i skogsarbetarfamiljer, där de "får göra allt på ett ställe". APU i åk 3 planeras omfatta 3 v gallringskörning med traktor, 2-3 v arbete runt maskiner och 5 v skördarbildning. Beträffande den sistnämnda modulen diskuterar man inom skolan huruvida den ska vara obligatorisk eller en s k profileringsmodul för viss del av eleverna. Det finns önskemål från skogsnäringen att skolan ska ge den modulen till samtliga, men den är "dyr och svår". En skördare kostar cirka 750:-/tim vilket medför att en modul för en elev kostar 80-100 000:-.

Under år ett utgjorde således arbetsplatsförläggningen ett mindre problem. Det andra året har dock medfört svårigheter som delvis hanterats genom att skolan sålt APU till skogsföretag med maskinutrustning och lärare på skolan som handledare. Lösningen har, säger man fungerat, men också aktualiserat vissa problem. Eleverna har uppfattat det hela som skolförlagd utbildning och två elever har underkänts på modulen. Det senare har väckt frågor kring vilka kvalitetskrav som bör ställas och vilka som faktiskt ställs av handledare i samband med

APU. Under det tredje året räknar man med stora svårigheter att arbetsplatsförlägga 60% av utbildningstiden. En rimligare nivå bedöms ligga kring 30-40% av tiden.

Sammanfattningsvis kan om den arbetsplatsförlagda utbildningen sägas, att transporten av eleverna är ett stort problem, att individuella lösningar tillgrips för varje enskild elev och att APU svårligen skulle kunna genomföras om inte utbildningsledaren hade den grundliga kännedom om både näringen i allmänhet och arbetskraften i synnerhet, som han byggt upp under en lång följd av år.

Genom att specialiseringen ökat inom skogbruket krävs många handledare. Hittills har 37 påbörjat handledarutbildning (3 dagar), men man bedömer att fler handledare behövs och arbetar också på att rekrytera fler. Ett problem är att informationen om den nya utbildningen inte nått fram till de skogsarbetare man vill ha som handledare, utan stannat på chefsnivå.

Speciellt för skogsbruket är de relativt dyra maskiner som används. En skotare kostar t ex mellan 200.000 och 1,2 milj kr och skördare mellan 2 och 3 milj kr per styck. Mot bakgrund av detta diskuteras en koncentration av viss utbildning till resursskolor, som kan utgöra en resurs också för skogsnäringen. Vinsten med dessa skulle vara dels att dyrbar utrustning kunde koncentreras till vissa skolor och dels skulle kunnandet bland lärarna kunna specialiseras. Kostnaderna för utbildningen kan avgöras först då dessa diskussioner slutförts och man vet vilka roller skola och företag kommer att ha i utbildningen. De satsningar som hittills gjorts på skolan rör sig om förhållandevis små belopp (2-300.000), medan behovet uppskattas till 7-8 milj kr för maskinutrustning. Landstingsbidraget för detta ändamål uppgår endast till 800.000 kronor per år - en summa som "inte ens räcker till att byta en enda maskin". Undervisningslokaler saknas, vilket bland annat medfört att arbetsledarutbildningen måste läggas ner för att få utrymme för det tredje året på NB. Även internatet är för litet. Om nya lokaler uppförs, uppskattas kostnaderna för dessa till över 50 milj.

ARVIKA KOMMUN OCH TASERUDSSKOLAN

Inledning

Arvika kommun ligger i västra delen av Värmlands län och består av centralorten Arvika, med ett näringsliv präglat av verkstadsindustri, och en del andra mindre orter.

Taserudsskolan i Arvika är byggd 1963, påbyggd 1971 och 1979-81 och har utbildningar framför allt inom den yrkesinriktade delen av gymnasieskolan. Uppagningsområdet är stort, ca 400 kvadratkilometer, och omfattar ca 600 elever per år. Totalt finns på skolan ca 500 elever och 150 anställda, vari ingår en landstingsdel med vårdutbildning (ca 100 elever) och en yrkesträningsklass (10 - 15 elever). I skolan bedrivs också arbetsmarknadsutbildning (ca 100 elever per år), man har komvux (ca 300 elever), uppföljningsansvar (80 - 200 elever) och viss uppdragsutbildning. Lokalerna är välbehållna och förefaller välutrustade, men enligt skolledningen överbelastade. Teorilokalerna har ht 89 en beläggning på 83%, vilket med ca 10-15% överstiger vad man lämpligen bör ha för att inte låsa upp hela skolan.

Arvika, liksom för övrigt Värmland i sin helhet, har redan från början strävat efter att få och driva försöksverksamhet med treårig yrkesutbildning. Det har, säger man, funnits ett starkt tryck från s-politiker i länet liksom från länsskolnämnd och representanter för näringslivet om ett engagemang och medverkan i en förnyelse av gymnasieskolans yrkesinriktade utbildningar. En stor enighet har funnits och finns om att detta är en nödvändighet för att förhindra utflyttning av ungdom från Värmland, för att skapa en samhörighetsanda, utveckla näringslivet och möta nedgången av antalet 16-åringar etc. I Arvika fick man de treåriga utbildningar man önskat i samband med 6000-försöket läsåret 1988/89 plus en omvårdnadsklass (med kommunen som huvudman).

Försöksverksamhetens struktur

Försöksverksamheten kring de yrkesinriktade utbildningarna på gymnasieskolan startade med 500-försöket och en elmekklass. Från och med läsåret 1988/89 tillkom det s k 6000-försöket och 1989/90 har verksamheten en struktur enligt nedanstående översikt, där åk 1 ingår i 10000-försöket med start läsåret 1989/90, åk 2 i 6000-försöket med start året innan och åk 3 i 500-försöket.

	Antal elever 1 jan 1990			
	ÅK 1	TE3	ÅK 2	ÅK 3 (500-försök)
Omvårdnadslinje	29		28	
Omvårdnadslinje (landstinget)	15	15	13	
Bygg- och anlägg tekn linje	16			
gren betongteknik			4	
gren byggnadsträteknik			12	
Vvs-teknisk linje	8			
Fordons- och transportlinje	15			
gren bilteknik			13	
Industriell tekn linje	32			
gren bearbetningsteknik			22	
gren elmekanik			18	13

Av eleverna på OM-linjen är bara en pojke. På IN-linjen finns i årskurs 1 två flickor, i årskurs 2 fyra och i den klass man har i 500-försöket en flicka.

Förutom de treåriga utbildningarna finns på Taseruds-skolan också tvååriga linjer, nämligen Tr, Ve, Et, Ko, Ss samt en ettårig specialkurs i verktygsteknik. Tvårig kontorsutbildning finns på Solbergaskolan, vilken också har de studieförberedande gymnasielinjerna i Arvika.

En lägesbeskrivning vt 1990

Allmänt

Efter ca två års försöksverksamhet och ett intensivt arbete finns bland lärare och skolledning en klart positiv inställning till den nya treåriga yrkesinriktade utbildningen även om en viss oro kan skönjas inför det tredje året. Tveksamheterna gäller framför allt möjligheterna att använda företag för utbildningen och kapaciteten hos näringslivet att ta emot så många elever som det kommer att bli fråga om med alla tre årskurserna utbyggda. Engagemanget finns dock kvar och skolpersonalen bedömer att en fortsättning i gamla hjulspår inte är möjlig, om man vill ha en utveckling på orten som svarar mot såväl ungdomarnas som näringslivets krav och behov. Företagen och uppenbarligen framför allt de relativt stora företag inom verkstadsindustrin som finns på orten har enligt lärare och skolledning redan från början strävat att ställa upp i den utsträckning de kan med platser för arbetsplatsförlagd utbildning och med handledare. En viss tveksamhet finns bland företrädare för mindre företag. De menar att de har små möjligheter att tillgodose krav på handledare och tid för utbildning av gymnasieelever, utan att de ekonomiskt kompenseras för detta. De är tveksamma till kostnaderna och möjligheterna att i tider av god orderingång ha tid med eleverna och i tider av brist på jobb hitta meningsfulla sysselsättningar även om man i princip är positiv till en treårig utbildning. Enligt lärarna har under våren 1990 den från början mer eller mindre helt oreserverat positiva

inställningen bland företag till utbildningen förändrats mot en mer avvaktande - "företagen har börjat räkna på vad det kostar och konjunkturen börjar svikta".

Bland kommunens politiker har, enligt skolledningen, de kommunala kostnader som en förändring av den yrkesinriktade utbildningen inom gymnasieskolan innebär börjat uppmärksammas. Detta samtidigt som man sett statsbidragen till utrustning minska från att tidigare täckt 75% av kostnaderna till nu ca 40%. Med försöksverksamheten har också kompletteringsbidrag för utrustning som tidigare utgått med 50 öre per elevtimme dragits in. För Ta-serudsskolans del innebär det senare ett bortfall med ca 100 kkr per år.

Att den nya treåriga utbildningen ger behörighet till en fortsatt utbildning på högskolenivå framhålls av både skolledning och representanter för näringslivet som något positivt. Förutom att det innebär en höjning av utbildningarnas status, menar man att det redan nu finns elever som efter en yrkesutbildning och ett par års yrkesverksamhet vill gå vidare till högskolestudier och att andelen elever med denna inställning och kompetens kan komma att öka. Skolledningen skattar andelen elever med yrkesinriktade utbildningar som går vidare till högskolan till för närvarande ca 3 % och ser gärna en ökning upp till 10 %. Verkstadsindustrins behov av högskoleutbildad personal ökar, menar man t ex, bl a i och med att arbetet breddas och kräver en bredare kompetens och i och med att gränser mellan olika arbetsmoment, mellan arbetare och tjänstemän tenderar att suddas ut. När det gäller utbildningens behörighetsgivande för högskolestudier är man från skolhåll mycket negativ till de oklarheter som råder kring detta och att karaktärsämnet eventuellt kommer att ha litet meritvärde vid ansökan till högskolan.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen

Möjligheterna att arbetsplatsförlägga utbildning har efter två års försöksverksamhet ännu egentligen inte prövats i någon större utsträckning. Det är alltså för tidigt att kunna ha någon bestämd uppfattning om huruvida det går att arbetsplatsförlägga utbildning i den omfattning kursplanerna anger eller om den kvalitet och det innehåll undervisningen får på de olika arbetsplatserna.

En bedömning som skolledningen gör är att skolan kommer att få svårt att själv klara det tredje året om det visar sig omöjligt att arbetsplatsförlägga utbildningen till 60%. I så fall ökar kostnaderna avsevärt. Kvar finns det faktum att det är skolan som har huvudansvaret och skyldigheten att se till att utbildningen genomförs enligt gällande läroplaner.

Första årets 10% APU har över lag genomförts utan större svårigheter och i hög grad som miljöpraktik. Under andra året med behov av fler elevplatser har vissa svårigheter

funnits och en viss oro kan förmärkas bland lärare och hos skolledning inför ett tredje år med alla tre årskurserna utbyggda.

IN-linjen, som har många elever, räknar med att 6-8 större företag kommer att kunna användas för arbetsplatsförlagd utbildning. Man räknar också med att under åk 3 med vissa svårigheter klara av att ha eleverna ute på företag ca 40% av tiden (en termin och tre dagar per vecka). Detta bl a mot bakgrund av erfarenheter från det s.k. 500-försöket. Eleverna som där under läsåret 1989/90 gjort sitt tredje utbildningsår har kunnat utbildas två dagar per vecka under en termin ute på företag. Lärare på IN-linjen framhåller också att mycket tyder på att endast ett fåtal moduler kan läggas ut i sin helhet på arbetsplatser. I flertalet fall blir det fråga om delar av moduler som eleverna kan få "ute". Problemet är, säger man, att det ska vara utbildning. Det minskar möjligheterna att utnyttja arbetslivet och skapar behov av resurser för att klara hela utbildningen skolförlagd. Ett exempel utgörs av robotutrustning man räknat med att få utnyttja i samband med APU på ett företag. Roboten tar dock ca tre veckor att programmera och används sedan för produktion av långa serier, kanske ibland under ett helt år. Att mot den bakgrunden räkna med att kunna utnyttja den för utbildning i hur man sköter en robot är alltså orealistiskt. Det eleverna med stor sannolikhet får se är endast matning av roboten. På motsvarande sätt tycks det förhålla sig med annan dyrbar maskinutrustning som finns ute på olika arbetsplatser.

Handledarutbildning har genomförts och man "räknar i princip med att ha tillräcklig tillgång" till handledare på IN-sidan. Ett intryck är att de handledare som finns har arbetat relativt lång tid på företagen och att de har breda och kanske också relativt kvalificerade arbetsuppgifter. Man säger att de är utvalda därför att de har kunskaper, erfarenheter och vilja att ta sig an unga människor. Vid sidan av jobbet tycks de ofta vara idrottsledare eller ha annan vana av arbete med ungdomar. På ett företag i Arvika med tillverkning av specialstål (OVACO-Steel) finns t ex en särskild person som delvis är anställd för att sköta kontakter med utbildningar utanför företaget. Ca 30% av hennes arbetstid uppskattas gå åt till den gymnasiala utbildningen. Företaget som är ett av de större producenterna av smide i Europa och med totalt ca 800 anställda tar 1989/90 emot 4 elever (2 från åk 2 och 2 från åk 3) från IN-linjen, vilket motsvarar 34 elevveckor. Totalt för företaget räknar man under året med att ha 148 elevveckor för skolkontakter av olika slag. Man har fem utbildade handledare. Företaget satsar själva 3 MKr på internutbildning av en omsättning på ca 200 MKr. Man är positiv till den nya utbildningen och menar att den kan bli den grund man vill ha hos sin arbetskraft för vidareutbildning inom företaget.

När det gäller andra linjer varierar tillgången på handledare. BY-linjen har t ex haft svårt med rekryteringen av handledare och räknar också med relativt stor omsättning. Av fem utbildade handledare finns tre kvar i slutet av vt 1990.

Handledningsfunktionen på företag tycks i många fall något oklar bl a beroende på att arbetsinnehåll och modul-innehåll inte överensstämmer. Det är inte självklart att den som har utbildning och ersättning som handledare också alltid i praktiken fungerar som sådan. Andra anställa får i olika lägen ta hand om elever, vilket ibland väcker irritation bl a på grund av brister i informationen om utbildningen samt ifråga om ersättning. I realiteten tycks det krävas fler personer med handledningsfunktioner för en elev.

Taserudsskolan räknar inte med att i någon större utsträckning kunna utnyttja småföretag för sina IN-elever. Man menar att deras möjligheter att utbilda elever på hela moduler inte är särskilt stora, vilket leder till osäkerhet och till behov av ett krångligt system för registrering av vad eleverna klarat av och inte klarat av under en period på ett företag. Inriktingen mot stora företag för arbetsplatsförläggning på IN-linjen har lett till visst missnöje bland mindre företag för att ha ställts utanför arbetet med den nya yrkesutbildningen. Erfarenheterna från BY-linjen är de motsatta. Här har samarbetet med små företag, enligt lärarna, fungerat bättre än med stora.

BY-linjen, som har en lärare per årskurs och utöver detta en heltidsanställd instruktör, har under försöksverksamhetens andra år, enligt lärarna bl.a. därför att konjunkturen är på väg ned, haft vissa problem med placering av elever på arbetsplatser även om man lyckats genomföra utbildningen som planerat. Genom lärarna finns goda företagskontakter och kommande läsår får avgöra huruvida företagen också kan ge utbildning i önskvärd utsträckning. I åk 2 arbetar man med två egna basobjekt där lärare fungerar som handledare och menar att detta fungerar som ett bra första steg ut i arbetslivet. Basobjekt förväntas också kunna utgöra en buffert i de konjunktursvängningar som ofta är starka i byggbranschen.

På fordonssidan är lärarna tveksamma till om det går att i någon större utsträckning arbetsplatsförlägga utbildningen. Intresset från företagen är svalt och den verksamhet de bedriver sådan att det är mycket svårt att från den ena dagen till den andra kunna veta vilka jobb man har.

När det gäller Vvs-utbildningen, till vilken Taserudsskolan tar in 8 elever per läsår, räknar skolläningen med att 20-30% av tiden under det tredje året går att arbetsplatsförlägga. Det beror på att de företag som finns inom området mestadels är relativt små och hårt pressade av lönsamhetskrav och därmed har svårt att ta emot elever. Företagen har också svårt att någon längre tid i förväg veta vilka uppdrag de kommer att få. Repre-

sentanter för företagen menar att det är rimligt att företagen får ersättning för det produktionsbortfall ett engagemang i utbildning innebär och man vill att skolan avsätter resurser för samordning mellan utbildning och företag.

Av de erfarenheter som hittills föreligger finns uppenbarligen en viss slumpmässighet i det innehåll den arbetsplatsförlagda utbildningen får för en elev. Små företags produktion är svår att planera på lång sikt och större företag har produktion i långa serier. Om en elev har tur och problem t ex uppstår i produktionen som kräver analys och åtgärder, kan ett viss modulinnehåll tackas av. För företagen är givetvis produktionen det primära och det är inte självklart att den kuggar i utbildningen på ett sätt som kan bedömas som tillfredsställande.

De resurser (2 vtr) som finns för uppföljning av elever under arbetsplatsförlagd utbildning bedöms som otillräckliga. Det är svårt att hinna följa alla elever på ett tillfredsställande sätt och samverka med handledare i en utsträckning som ger lärare ökad inblick i företagens produktion och som gör det möjligt att göra en bedömning av om en elev kan godkännas på en modul.

OM-linjen och dess dimensionering i Arvika har inneburit en försämring när det gäller praktiken - trots handledarutbildning och relativt liten omsättning av handledare. Utbildade handledare utnyttjas mycket intensivt och belastningen på de platser som finns är mycket stor. Brist på platser råder framför allt inom akutsjukvården och man räknar med mycket stora svårigheter att skaffa platser till alla de elever man inom några år kommer att ha. Från 1986/87 har platsbehovet ökat från 32 till att 1990/91 bli 180 platser. Ett speciellt problem inom vårdområdet i glesbygd, menar man, är att utbildningens volym svarar mer mot behovet att behålla kvinnor i bygden än mot behovet av vårdutbildade. Försvinner flickorna så försvinner också pojkarna.

Också inom vårdområdet finns oklarheter kring handledarna. Vissa inslag tas i praktiken över av sjuksköterskor därför att handledare saknar formell kompetens - att ge injektioner t ex. Man saknar den tidigare väl fungerande klinisklärarorganisationen. Uppföljning och tillsyn av elever under den arbetsplatsförlagda utbildningen är också ett problem. Till detta krävs mycket tid. (jfr också bilaga 3)

Den skolförlagda utbildningen

Den skolförlagda delen av undervisningen skiljer sig självklart något åt mellan olika linjer. Det man på de flesta linjer efterstavar och också är på väg mot är undervisning i ett stationssystem och på IN-linjen, som är förhållandevis stor, med lärare specialiserade på vissa

moduler. Eleverna roterar sedan mellan dessa stationer. Man löser också, genom bl a vissa omDispositioner av lokaler, upp gränser mellan årskurser.

Lärarna på IN-linjen framhåller att utbildningen med försöksverksamheten blivit mer "teoretisk" och abstrakt i förhållande till vad den var tidigare. Det leder till svårigheter för vissa elever och en spridning i hur många moduler som klaras av under ett läsår. Man uppger att elever går på komvux på kvällstid för att komplettera sin utbildning - "Vinnarna med den nya utbildningen är de högpresterande och svensk industri, förlorarna är de lågpresterande. De hoppar av eller söker inte ens."

Som nämnts inledningsvis är Taserudsskolans lokaler väl utnyttjade och det finns behov av nybyggnation framför allt av "teori"lokaler. OM-linjen fullt utbyggd får inte plats i tillgängliga lokaler och på andra linjer räknar man med att behöva ha kapacitet för att ta emot elever som klarar av sina arbetsplatsförlagda moduler snabbare än planerat och därför kommer tillbaka till skolan. En ökad skolförläggning av utbildningen under det tredje året på grund av svårigheter att finna utbildningsplatser utanför skolan liksom brist på handledare, medför naturligtvis också detta ökade lokalbehov. Kostnaderna för att bygga ett klassrum för t ex OM-linjen beräknas till ca 280.000 kr.

Viss ombyggnad av lokaler för försöksverksamheten har gjorts. Elsystemet har anpassats till nya och högre krav till en kostnad av ca 20.000 kr.

Utrustningsmässigt bedömer skolledningen att man i och med läsåret 1989/90 ligger relativt väl till. Lärarfortbildning har genomförts och gett i stort positiva erfarenheter även om kostnaderna blivit större än beräknat p g a vikariebehov.

Något om kostnader

De ungefärliga kostnaderna för utbildningarna när det gäller lokaler och utrustning framgår av nedanstående översikt. Till en del, säger skolledningen, beror kostnaderna på nya inslag och behov av ny utrustning, men de beror också på eftersläpningar i satsningar på yrkesutbildningarna. Skolledningen framhåller att det under alla omständigheter blivit nödvändigt med satsningar på ny utrustning och menar att t ex datorstyrda maskiner kom ungefär samtidigt som försöksverksamheten med den treåriga yrkesinriktade utbildningen. De sjunkande statsbidragen inger, som nämnts ovan, oro.

Kostnader för lokaler och utrustning i tusentals kr:

	1988/89 totalt stats- bidrag		1989/90 totalt stats- bidrag		1990/91 totalt stats- bidrag	
BY						
utrustning	240	120	40	40	50	?
övningsgård			90			
FT						
lokaler			80			
utrustning	320	200	400	200	150	?
IN						
lokaler	30		85			
utrustning	1600	200	3600	1600	50	20
VT						
lokaler					60	
utrustning			340	140	150	?

Samverkan skola - arbetsliv

När det gäller kontakterna skola - arbetsliv finns i Arvika liksom på andra orter yrkesråd som enligt lärare och skolledning fungerar olika för olika linjer. Mest nöjd är man med IN och BY, även om det också där finns förbättringsmöjligheter och även om inga avtal tecknats med företag på byggsidan. Att det fungerar relativt tillfredsställande tillskrivs i mångt och mycket det faktum att ett etablerat mer informellt kontaktnät finns mellan företag och representanter för skolan. I stort menar man att yrkesrådets status bland de som sitter i dem är låg och tillhör de oprioriterade sammanträdena. Oklarheter finns också kring rådets funktion och status och kring vem eller vad ledamöter representerar.

Till frågan om samverkan hör också möjligheterna för lärare att ta del av verksamheten på arbetsplatser och uppföljningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen. Som framgått av ovanstående är dessa möjligheter överlag små och svarar knappast mot utbildningarnas behov. Konsekvenser av detta blir givetvis att olika elever kan få olika utbildning, att kursplaneinnehåll inte täcks, att "betygssättningen" blir osäker och att avståndet mellan skola och arbetsliv ökar.

Engagemanget för utbildningen bland de som förväntas medverka i den arbetsplatsförlagda utbildningen varierar mycket mellan olika företag. Vissa (kanske framför allt stora företag) avsätter särskilda resurser för samverkan, medan andra inte ens kommer till de informationsmöten de inbjuds till. Generellt tycks små företag visa litet engagemang och önska mer insatser från skolan och lärarna för att kunna klara av en utbildning inom ramarna för sina respektive verksamheter.

TREÅRIG YRKESINRIKTAD GYMNASIEUTBILDNING I SÖDRA NORRLANDS INLAND

Inledning

I detta avsnitt redovisar vi erfarenheter från försöksverksamhet med treårig yrkesinriktad utbildning i Vilhelmina och Lycksele med tonvikten lagd på förhållanden i Vilhelmina. Vilhelmina liksom Lycksele är kommuner i södra Norrlands inland med de speciella förutsättningar detta innebär. Det handlar om långa avstånd, relativt gles befolkning, sysselsättnings- och lönsamhetsproblem för näringslivet etc.

Några kommun- och näringslivsdata för Vilhelmina:

	Vilhelmina	Hela riket
Folkmängd 1/1 1989	8 464	
förändring från 1979 %	-4	
andel invånare		
0 - 6 år	10	8
7 - 15	11	11
16 - 19	5	5
20 - 64	54	58
65 - 79	16	14
80 -	4	4
Landareal kvadratkilometer	8 120	
Antal inv per kvadratkilometer	1	21
Skatteintäkter 1989 kr/inv	10 039	11 915
Skatteutjämningsbidrag kr/inv	6 317	1 047
Skatteutjämningsavgift kr/inv	408	337
Total skattesats 1989 kr/skattekr	32,85	32,90
Finansiering 1987 av utgifter		
% av inkomster		
skatteintäkter	39	43
skatteutjämningsbidrag	20	4
övriga bidrag från staten	24	21
erhållna avgifter	8	19
nya lån	0	3
övriga inkomster	9	10
Mandatfördelning		
C	5	
KDS	2	
MP	2	
VPK	2	
FP	4	
M	2	
S	18	
övr	0	
Näringslivskaraktär		
jordbruk %	10	0
industri	30	30
service	60	70
Förvärvsintensitet %	77	84
kvinnor	73	81

Medelinkomst 1986 kr	76 300	89 000
Barn- och äldreomsorg		
daghem barn per 1000	112	298
familjedaghem	199	173
servicehus boende per 1000	56	30
servicehus lgh	16	25
äldre m social hemhjälp	261	183
Näringslivsstruktur %		
tillverkningsindustri	12,1	
byggnadsindustri	7,0	
offentlig förvaltning	37,3	
jord- skogsbruk	10,6	
brytn. av mineralprodukter	5,1	
el/gas/vatten	1,2	
varuhandel/rest/hotell	13,4	
samfärdse/tele/post	7,4	
bank/försäkring	3,5	
ej specificerat	2,4	
Antal sysselsatta	3 660	

Malgomajskolan i Vilhelmina, som är den skola där den gymnasiala utbildningen bedrivs, är spridd på ett antal byggnader inom ett relativt begränsat område centralt i Vilhelmina. Trots att skolan inte är särskilt stor strävar man efter att erbjuda utbildning i ett brett register. Ca 600 elever varav ett 100-tal knutna till vårdskolan, komvux och verksamheter inom det kommunala uppföljningsansvaret finns fördelade på de "gamla" linjerna H, S, E, N, T, So, Hk, Ko, och Turistlinjen. Dessutom finns specialkurser med inriktning på automatiseringsteknik och hydraulteknik samt elektronik och pneumatik. Elevplatserna fördelar sig relativt jämt mellan de studieförberedande respektive yrkesförberedande linjerna. Skolan har också haft projekt inom ramarna för den sk Fs-verksamheten och varit en av fallstudieskolorna i landet.

Intagningsområdet är gemensamt för Vilhelmina och Lycksele och omfattar kommunerna Vilhelmina, Lycksele, Dorotea, Storuman, Åsele, Malå och Sorsele. Tannbergsskolan i Lycksele tar även emot elever från Vindeln och Bjurholm. Västerbotten är tillsammans med t ex Stockholm områden där nedgången i antal 16-åringar inte kommer att bli lika dramatisk som på andra ställen under de närmast följande åren.

Ett intryck från samtalen med skolledare m fl är att Skellefteå är en kustort i regionen som ligger väl framme både när det gäller utbildningssidan och när det gäller utvecklingen av näringslivet. Man säger att det där finns tunga branschorganisationer och stark tradition att backa upp skolan och också resurser för detta - "ljuset kommer från Skellefteå och det räcker till Lycksele, men inte riktigt till Vilhelmina".

Försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning har följande omfattning när det gäller elevplatser:

Vilhelmina:

Antal elever 15 jan 1990

Åk 1 Åk 2

Industriell tekn linje	8	
gren bearbetningsteknik		4 (B-form)
Fordons- och transporttekn linje	29	(minskning planeras inför 90/91)
gren maskin o lastbilsteknik		11
gren transportteknik		16
El gren industriell automation	6	7 (B-form. På- byggnad ett år finns 16 grp)
Omvårdnadslinje (landstinget)	16	8

Lycksele:

Antal elever 15 jan 1990

Åk 1 Åk 2

Industriell tekn linje	23	
gren bearbetningsteknik		12
Fordons- och transporttekn linje	16	
gren bilteknik		12
Träteknisk linje	9	(länsarbets- nämnden svarar dessutom för 8 platser med egen lärare)
Omvårdnadslinje	16	

Den nya treåriga yrkesinriktade utbildningen

ÖGY har enligt skolledningen både i Vilhelmina och Lycksele inneburit ett tillfälle att satsa på en angelägen utveckling av den yrkesinriktade gymnasieutbildningen. Bland politiker i kommunerna finns en positiv inställning till förnyelse och trots allmänna besparingsbehov finns en politisk vilja att satsa på skola och utbildning. I Lycksele finns t.ex. en särskild person som på skolchefens initiativ arbetar med utredningsarbete och ansökningsförfaranden med anknytning till ÖGY. Resurser för detta står kommunen för. Arbetet påbörjades 87/88 på halvtid. I Vilhelmina har enligt skolledningen ca 100 milj kr satsats på skolan sedan 1980.

Överhuvudtaget tycks inställningen till gymnasieskolan och dess utveckling alltså vara positiv bland politiker i kommunerna. Man vill motverka att ungdomarna förlorar vinner från hembygden och man vill utveckla bygden och näringslivet med hjälp av kvalificerad och bra utbildning.

Kompetensuppbyggnad och teknikspridning är två nyckelbegrepp som man arbetar utifrån. Man menar att en förutsättning för överlevnad är att ligga väl framme på tekniksidan för att kunna konkurrera med mer gynnande ländsdelar. Till detta hör ett behov av att ha en utbildning som också ligger mycket väl framme. Det kräver modern utrustning och hög kompetens hos utbildningsanordnarna. Utbildningen ska kunna tillföra industrin kompetens genom teknikspridning.

Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen är intressant i detta sammanhang. Den kan, om en fungerande organisation kan etableras, bli de kanaler som behövs för att åstadkomma den teknikspridning och kompetenshöjning man stävar efter. Detta låter sig dock inte enkelt göras med de näringslivsmässiga och geografiska förutsättningar som finns i Norrlands inland. Avstånden är stora liksom skolornas rekryteringsområde. Företagsstrukturen småföretagarpräglad och gles och flertalet företag kämpar hårt för att överleva. En lösning som man tänker sig och som kan fungera i linje med de ambitioner som finns är en hemortsförlagd arbetsplatsförlagd utbildning och ett utnyttjande av företag i flera kommuner inom regionen. Det medför naturligtvis kostnader för resor och kanske också för inackordering (i vissa fall dubbel) av elever.

Ett annat och kompletterande inslag i denna bild är strävanden att bygga upp teknikcentra. I Lycksele finns en satsning på teknik-data. Tio personer är där också verksamma inom Skytteanska företagsinstitutet med framför allt uppdragsutbildning. Ytterligare ett inslag är att man till kommunen vill ha högskoleutbildning. Man menar att en utveckling av inlandet kräver ledare och arbetar på en ingenjörsutbildning med inriktning mot småföretag och små företags behov. En förebild är den utbildning som Chalmers har utvecklat i samarbete med Uddevalla.

I Vilhelmina arbetar man också med uppbyggnad av ett teknikcentrum. Av de företag som finns inom verkstadsindustrin har endast ett eller ett par modern utrustning i form av t ex CNC-styrda maskiner. Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen kan alltså inte på kort sikt klaras via de företag som finns med bibehållen hög kvalitet. Det skolan i samarbete med företag på orten arbetar för är ett alternativ där resurser koncentreras till ett centra som kan erbjuda god utbildning och som kan utgöra en utvecklingsresurs för företag i regionen. Det teknikcentrum man diskuterar i Vilhelmina beräknas kräva investeringar i storleksordningen 17 milj varav 5 milj till maskiner. Centret är tänkt att dels avlasta företag när det gäller utvecklingsarbete och dels kunna ta en stor del av CNC-utbildningen för elever från såväl IN-, ELIA- som FT-linjerna.

För att klara en satsning på en uppbyggnad av ett centrum av ovan nämnt slag är kommunen i behov av statliga bidrag. En källa till finansiering, som man i Vilhelmina

hoppats få del av, utgörs av det s.k. inlandspaketet dvs 80 milj som under 5 år satsas av staten på utveckling av Bergslagen och Norrlands inland. Läget våren 1990 är att inga bidrag till utvecklandet av ett teknikcentrum i Vilhelmina utgått, vilket medfört att mycket av den optimism som funnits, enligt skolledningen vid Malgomajskolan, övergått till uppgivenhet. Till detta kan läggas att 8 av de företag man räknat med att kunna samverka med kring det planerade teknikcentrat och för arbetsplatsförlagd utbildning under våren 1990 tvingats till konkurs. Också lärarsituationen har försämrats genom att en behörig lärare inom elutbildningen slutat och genom att lärare börjat undersöka möjligheterna till arbete utanför skolan. Det senare, enligt skolledningen, p.g.a. hård arbetsbelastning och svårigheter att genomföra utbildningen enligt intentionerna.

Förutsättningarna för ett fortsatt arbete med förnyelse och utveckling av den yrkesinriktade gymnasieutbildningen i Vilhelmina uppfattas av skolledningen som klart försämrade i och med händelseutvecklingen under våren 1990 - "reformkraven, paketet, har inneburit en kraschlandning och den önskade och faktiska verkligheten ligger långt ifrån varandra". Man upplever ett behov av "ta om från början igen" och en aktuell strävan är att genom en samverkan med AMU på andra vägar etablera det planerade teknikcentrat. Så även om "luften gått ur" de förhoppningar man haft och "en uppgivenhetens suck gått genom lappmarkerna i vår", strävar man enligt skolledningen vidare genom fortsatt utredningsarbete och genom att söka nya vägar för att finansiera en utveckling av utbildningen.

Arbetsplatsförlagd utbildning och handledarutbildning

När det gäller informationen om försöksverksamheten med den treåriga yrkesinriktade utbildningen till företag har den, framhålls både från skola och företag, fungerat bedrövt illa. De flesta som var och är aktuella för medverkan genom arbetsplatsförlagd utbildning visste vid försöksverksamhetens start 1988/89 ingenting om ÖGY. Den information företag i Vilhelmina fått har med ett fåtal undantag kommit från skolan. I Lycksele har informationen, enligt skolledningen, varit något bättre och det tillskriver man den något större närheten till Skellefteå. Det har, säger man, funnits mycket "tro" och kort om tid i samband med ÖGY, och företagskontakter och strävanden att rekrytera och utbilda handledare har varit tungt och slitit hårt på lärare och skolledning.

Merparten av de företag som finns både i Vilhelmina och Lycksele är små och lever under hårt tryck. De saknar ofta utbildnings- och planeringsavdelningar och är känsliga för konjunktursvängningar. Deras möjligheter att medverka i utbildningen är därmed begränsade. I allmänhet kan de ta emot en eller ett par elever. Handledaren kan inte heller tas ur produktionen mer än i liten omfattning och de företagsledare vi talat med utgår från att de elever de tar emot också bidrar till produktio-

nen. Skolledarna både i Vilhelmina och Lycksele menar att ÖGY inte tycks vara "skriven" för glesbygd med små och osäkra företag. Om det näringsliv som finns ska kunna medverka i utbildningen i någon större utsträckning på det sätt som är tänkt i försöksverksamheten, måste företagen enligt skolledningen få hjälp att bygga upp kompetens och teknik som de nu inte har och som svarar mot de behov modulkraven ställer.

De halvdussinet företag vi hittills haft kontakt med i Vilhelmina uttrycker i princip ett positivt förhållningssätt till en ny treårig yrkesutbildning. De har behov av välutbildad arbetskraft, men samtidigt små möjligheter att själva ta nya kostnader för utbildning. De medverkar därför att de "känner ett samhällsansvar" och för att kunna rekrytera arbetskraft. I de flesta sammanhang räknar de realistiskt med att den tid eleverna befinner sig på företagen mer kommer att styras av produktionens villkor, orderingång etc. än av utbildningskrav. Efter ca två års försöksverksamhet är erfarenheterna, enligt lärare inom utbildningarna på Malgomajskolan i Vilhelmina, att kraven på reellt arbetsplatsförlagd utbildning inte kunnat tillfredsställas.

ELIA-linjens arbetsplatsförlagda utbildning har under de två åren av försöksverksamhet omfattat ca 6 dagar i åk 1 och tre dagar under två veckor i åk 2. Inför det tredje året räknar lärarna med att ungefär 10% av utbildningen kan arbetsplatsförläggas. De företag som är tillgängliga är ett tiotal och mestadels serviceföretag vars verksamhet varierar med orderingång. Lärarna menar att det är orealistiskt att räkna med att helt och hållet lägga ut moduler på företagen. Osäkerheten är för stor och variationerna mellan vad olika elever erbjuds kommer att bli mycket stor. En konsekvens blir att skolan, som har ansvaret för utbildningen, också måste ha resurser och utrustning att själv klara utbildningen som helhet. Rekrytering av handledare går mycket trögt. En inbjudan till handledarutbildning resulterade i att två personer i arbetsledande ställning inom företag kom.

Liknade erfarenheter finns från FT-linjen dvs lärarna hyser viss tveksamhet inför möjligheterna till arbetsplatsförläggning i full utsträckning. Det beror till stor del på att de företag som finns tillgängliga är små och ofta specialicerade. Många har också utrustning av lägre kvalitet än den som finns tillgänglig på skolan. När det gäller transportutbildningen bedömer lärarna läget som något gynnsammare. Enligt lärarna bedömning blir det under det tredje året som försöksmodellen kommer att provas på allvar och några säkra bedömningar av vilken kvalitet och omfattning den arbetsplatsförlagda utbildningen kommer att få kan inte göras.

IN-linjen vid Malgomajskolan har berörts av ekonomiska svårigheter som drabbat företag på orten liksom av de uteblivna statliga stödet till uppbyggnad av ett teknikcentrum. Möjligheterna till arbetsplatsförlagd utbildning har minskat och de erfarenheter som gjorts under de gångna två åren pekar mot en fungerande utbildning på

företag för endast några elever. Brist på handledare och några elevers negativa erfarenheter har också medfört att eleverna vägrar att gå ut på arbetsplatsförlagd utbildning i vissa företag. En viss pessimism uttrycks av lärare inför fortsättningen och här liksom när det gäller FT-linjen blir det tredje året intressant. Lärarna menar att det sannolikt knappast går att arbetsplatsförlägga hela moduler och att det därför kommer att finnas behov av kompletteringar och uppbäckning på skolan. IN-linjen har hittills köpt utrustning för 1 milj kr men behov av ytterligare investeringar finns enligt lärarnas bedömning.

I Vilhelmina har inbjudan till handledarutbildning gått ut till företag i regionen med ett erbjudande om ersättning om 1000 kr per utbildad handledare. Detta ska ses i förhållande till den kommunala satsning som görs om 6 vtr för ökad tillsyn under den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Erfarenheterna hittills är att det går mycket trögt att rekrytera handledare. Företagen har inte möjligheter att avstå från arbetskraft för handledarutbildning och de få som deltagit har i allmänhet arbetsledande funktioner. Man räknar inte med någon större omsättning av handledare, men däremot med att det kommer att krävas fler handledare per elev. Det senare på grund av de speciella förutsättningar som gäller i regionen.

Något om kostnader

När det gäller kostnader för försöksverksamheten i Vilhelmina och Lycksele återkommer vi. För närvarande har vi inte tillgång till tillräcklig information kring detta. Dock kan nämnas att Vilhelmina genom inlandspropositionen erhållit 1 milj kr till utrustning för IN-linjens och 200 kkr till fortbildning. Behov av ytterligare satsningar finns.

I Lycksele har man hittills satsat 30 miljoner kr. Man har byggt 2.700 kvadratmeter för BY-linjen, TÅ-linjen och ett Teknik-datacentrum samt byggt om lokaler för FT-linjen och IN-linjen. Ca 5 milj kr uppges ha utgått i statsbidrag.

När det gäller kostnader för arbetet kring ÖGY under läsåret 88/89 har kommunala medel dessutom satsats genom att lärare getts nedsättning i tjänstgöring - i Vilhelmina 27 vtr och i Lycksele 18 vtr. I Lycksele har också 140.000 utgått till konsult för arbete med TÅ-utbildningen och i båda kommunerna har skollädaressurser om minst halvtid tagits i anspråk för arbetet med försöksverksamheten.

Under läsåret 89/90 utgår ersättning för nedsättningar i lärarnas tjänst om 6 vtr per 16-grupp bl a för att de ska ha en rimlig möjlighet att göra uppföljningar på arbetsplatser i samband med arbetsplatsförlagd utbildning. Man bedömer att de 2 vtr som utgår i bidrag för detta inte räcker till med de ofta långa avstånden mel-

lan använda arbetsplatser. I Vilhelmina tilldelas FT-linjen 5 vtr extra därför att lokalerna för utbildningen finns i olika byggnader.

Ett problem med ekonomiska konsekvenser i kommuner av Vilhelminas typ med små och relativt omodernt utrustade företag är, framhåller skolledningen, att skolan måste skaffa sig all den utrustning som kursplanerna kräver. Man kan alltså inte på samma sätt som i "mer gynnade landsändar" utnyttja stora företag som har modern maskinpark och skolledningen menar att det vore rimligt med ett statsbidragssystem där hänsyn togs till detta.

TREÅRIG YRKESINRIKTAD UTBILDNING I STOCKHOLMS KOMMUN

Inledning

Stockholm deltar i försöksverksamheten kring treåriga yrkesinriktade utbildningar för att pröva den i en storstadsregion med de speciella förutsättningar som där gäller. I bilden finns också en ambition att successivt rusta upp de yrkesinriktade utbildningarna och ett stort intresse för en reform i regionen. I detta avsnitt kommer vi översiktligt att redovisa en del av de erfarenheter försöksverksamheten gett i Stockholm och skissera några av de problem man arbetar med. Omfattningen av försöken och de relativt få kontakter vi hittills haft med ansvariga för arbetet i Stockholm, gör att vår beskrivning i detta sammanhang inte är särskilt detaljerad. Vår avsikt är att följa upp studierna av försöksverksamheten i Stockholm under dess tredje år för att i kommande rapporter kunna ge en mer utförlig bild.

I Stockholm finns 24 gymnasieenheter, 6 skolor för vuxenutbildning och totalt ca 20.000 elever inom gymnasieskolan. Av dessa finns ungefär 8.000 på de yrkesinriktade utbildningarna, vilket utgör ca 10% av all utbildning på yrkessidan. Stockholm utbildar förutom elever från den egna kommunen också en stor del av ungdomarna från kringliggande kommuner inom regionen. Ca 40 % av eleverna i gymnasieskolan kommer totalt sett från andra kommuner. Inom de yrkesinriktade utbildningarna uppgår de till ca 60%. Stockholms skolförvaltning uppskattar att detta innebär en "subvention" till andra kommuner på mellan 80 och 100 milj kr per år.

Med anledning av detta arbetar man med en samordning av den gymnasiala utbildningen inom Stockholmsregionen. Stockholm strävar efter att i större utsträckning utbilda "egna" elever, även om man också fortsättningsvis räknar med att ge specialutbildningar med större rekryteringsområden. Den interkommunala ersättningen behöver dock, menar man, ses över. Centralt bör också finnas organisation för inventering, ackvisition och fördelning av "praktikplatser" eftersom ca 2/3 av de arbetsplatser som kan komma ifråga för APU och praktik i regionen ligger i Stockholms kommun.

Stockholms kommun har för närvarande vissa ekonomiska svårigheter på skolsidan med ett underskott på 100 milj kr. Totalt omfattar skolbudgeten 3,5 miljarder.

Storskaligheten medför naturligtvis speciella problem när det gäller kontakterna skola-arbetsliv. Efter en analys av detta för ett par år sedan organiserades bl.a. yrkesråden om. För närvarande finns 23 st yrkesråd med en relativt bred sammansättning. En alternativ konstruktion, som i och för sig kan vara önskvärt, med större antal råd och råd "närmare" företag och utbildning, gick inte näringsliv och organisationer med på. De menade att det skulle innebära att alltför många personer skulle komma att beröras av organisationen. För närvarande finns i råden ca 250 representanter för arbetslivet.

Tjänstemän på Stockholms skolförvaltning menar att yrkesråden fungerar relativt väl, även om "olika råd fungerar olika bra". I samband med översynen av bl a yrkesråden uppmanades de att göra arbetsplaner och klargöra sina uppgifter. Detta har i viss utsträckning också skett beroende på initiativrika föredragande eller därför att råden sedan gammalt byggt på goda personliga kontakter mellan skola och arbetsliv. Önskvärt är dock, menar man, en kompetenshöjning inom råden. De som representerar arbetslivet finns på för "låg nivå" i företagen och har därmed inte mandat att ta mer långtgående beslut. Ett problem kan vara att yrkesråden enbart är rådgivande.

I Stockholmsområdet har man också svårt att rekrytera lärare till vissa av yrkesutbildningarna och svårt att behålla dem man har. Konkurrensen om kvalificerad arbetskraft är stor och de möjligheter till lönepåslag som finns genom s.k. marknadslönetillägg förslår, enligt Stockholms skolförvaltning, inte särskilt långt. Man ser en klar avtappning inom vissa områden av framför allt yngre lärare till näringslivet, som kan betala högre löner och ge förmåner skolan inte kan ge. Inom regionen finns också en tendens till att lärare flyttar mellan olika kommuner för att på så sätt trappa upp sina förmåner. Det gynnar de eftertraktade lärarna, men knappast skolornas ekonomi och utbildningarna. Eftersom Stockholm är stort och ofta - säger man - får tjäna som förebild för andra, vill man inte på samma sätt som kringliggande kommuner erbjuda speciella förmåner till lärare. Stockholms kommun betalar t ex maximalt 450 kr per timme till konsulter (på ca T 4-nivå) för undervisning där lärare inte går att få. Det är inte ovanligt att man utanför Stockholm betalar upp till 750 kr per undervisningstimme. En viss risk finns för att man tvingas stänga skolor och utbildningar, därför att det inte går att få tag på kompetenta lärarkrafter. Fenomenet sprider sig, menar man i Stockholm, från område till område. Det finns emellertid även inom Stockholms kommun inslag av "kortsiktiga och tveksamma lösningar" för att klara akuta problem - man beviljar t ex lokalt dispenser för utbildade på ett sätt som man inte brukar göra eller erbjuder ersättning för planering av försök utan att särskilt ingående kontrollera att tidsåtgång och ersättning står i rimlig proportion till varandra. Något reellt alternativ har man knappast att erbjuda de personer man vill ha.

Försöksverksamheten

Den försöksverksamhet som finns i Stockholm med treårig yrkesinriktad gymnasieutbildning har följande struktur:

Skola	Linje	Antal elever 15 jan 1990	
		Åk 1	Åk 2
Frans Schartau St Göran	HA	59	25
	OM	50	19
	TB	12	
	TBKF		8
	RE	77	
Polhems	IN	10	
	INEM		13
Farsta	VLBU	29	
Tensta	HA	54	21
	IN	13	
	INBE		7
Spånga	ELIE	26	28
St Jacobi	OM	27	24
	VLBU	27	
Gubbängen	OM	45	32
Bromma	HA	60	28
Östermalms	HA	60	26
Skärholmens	IN	13	
	INBE		6

Försöksverksamheten berör i Stockholm ca 10% av de elever som finns inom de yrkesinriktade utbildningarna.

Centralt på skolförvaltningen finns en ledningsgrupp för försöken under ledning av biträdande skoldirektören. Operativt ansvar ligger hos skola-arbetslivsbyrån. Två heltidsanställda arbetar med frågor kring försöksverksamheten och det finns en kommunal genomföranderesurs motsvarande ca 4-5 heltidstjänster som används lokalt för nedsättning i tjänst.

Arbetsplatsförlagd utbildning och handledarutbildning

En fördel med storstad är, menar försöksledningen, att man relativt lätt kan ta direktkontakt med branschorganisationer och få hjälp med att rekrytera företag. Kontakterna mellan skolor och företag kring den treåriga yrkesinriktade utbildningen har hittills varit positiva. Man har med hjälp av branschorganisationerna (särskilt Handelns yrkesnämnd och Verkstadsföreningen) haft informationskonferenser och även fackliga organisationer har medverkat i diskussionerna. Den i Stockholm relativt omfattande offentliga sektorn har inneburit en resurs som kunnat användas.

I Stockholm bedrivs handledarutbildning av olika typ i syfte att pröva vad "som fungerar bäst". Utbildning organiseras dels centralt, med hjälp av konsulter och dels mer lokalt i anslutning till vissa skolor och linjer. Erfarenheter samlas in genom regelbundna överläggningar mellan representanter för skola och förvaltning. Utvärdering görs centralt. I Stockholm utgår ingen ersättning till företag i samband med handledarutbildning. Man gör bedömningen att kostnaderna skulle bli orimligt stora - upp till 3-4 milj kr - om ersättning skulle utgå med t.ex. de 150 kr per timme som diskuterats.

Som framgått innebär försöksverksamheten i Stockholm en stor organisation som berör och kommer att beröra inte bara många elever, utan också många arbetsplatser. Arbetsplatsförläggning av utbildningen under ett tredje år till 60% innebär för Stockholms del totalt ca 1 milj elevdagar per år på företag. Det kan jämföras med de 4-500 000 dagar som används för PRAO. I perspektiv av de svårigheter man har att genomföra PRAO, finns inom ledningsgruppen, viss tveksamhet inför det tredje årets försöksverksamhet. Den information vi för närvarande har tillgång till är inte tillräcklig för att mer ingående bedöma vare sig omfattning eller karaktär när det gäller den arbetsplatsförlagda utbildningen på olika linjer. Vi avser att återkomma kring detta i kommande rapporter och redovisar här kortfattat några preliminära intryck.

Erfarenheterna av handledarutbildning och arbetsplatsförlagd utbildning varierar från utbildning till utbildning, men är enligt centralt ansvariga i stort sett goda. Tillgången till utbildade handledare bedöms som god för flertalet utbildningar och man räknar med att genom inledda satsningar kunna tillgodose behoven även om det, framhåller man, är först under det tredje försöksåret det blir möjligt att få en klar bild av situationen.

När det gäller omvårdnadsutbildningen är erfarenheterna hittills goda. Man har utbildat handledare genom samverkan med landstinget. APU inom området håller enligt bedömningar centralt hög kvalitet. Omsättning på handledare är dock mycket stor.

När det gäller textilområdet och TB-linjen är förhållandena speciella. I Stockholm finns en speciell tradition bl a med skräddarutbildning. De företag som är aktuella för arbetsplatsförlagd utbildning är små eller specialiserade (teatrar, Sveriges Radio t ex). De små företagen har inte möjligheter att medverka om de inte kompenseras ekonomiskt för produktionsbortfall under den tid de tar emot elever. Situationen kommer sannolikt att medföra att utbildningen under det tredje året skolförläggs. Det finns i anslutning till detta även en diskussion kring att ge utbildningen en mer merkantil inriktning.

Inom restaurangområdet är förhållandena likartade. Inom branschen finns en positiv inställning till den nya gemensamma linjen för restaurang och storhushåll. Lärare är mycket positiva till de nya kursplanerna och menar att de innebär en klar förbättring av utbildningen. Intresset hos restauranger för arbetsplatsförläggning av utbildningen är dock, säger man, mycket svalt. Bristen på arbetskraft är stor, tempot i arbetet högt och möjligheterna till handledning av elever små. Till detta kommer att omsättningen på handledare sannolikt blir mycket stor. Med de relativt små reella möjligheterna till arbetsplatsförlagd utbildning räknar lärare inom utbildningen med att tiden på arbetsplatser för eleverna framför allt kommer att innebära tempoträning och ge en

del erfarenhet av råvaror man normalt inte har råd att hantera i skolan. De yrkesråd som finns behöver enligt lärarna förändras och aktiveras.

Försöken i anslutning till HA-linjen, EL-utbildningarna liksom IN-linjen påverkades till en början av en avtalskonflikt mellan Metall och Verkstadsföreningen kring ersättning för medverkan i försöksverksamheten. Det innebär svårigheter att rekrytera handledare och tidsförskjutningar i företagskontakterna. Under det andra försöksåret har dock utbildning av handledare påbörjats också för dessa linjer och kontakter har etablerats med arbetsplatser. När det gäller arbetsplatsförläggning av utbildningen gör försöksledningen bedömningen att detta knappast kommer att bli möjligt för EL-utbildningarna. Dessa kommer i så fall att skolförläggas. Även HA-linjen bedöms få svårigheter framför allt på kontorssidan och man framhåller att "det är tungt att få fram platser för IN-linjens elever".

Utrustning

Utrustningsfrågan är ett problem och utrustning dyrbar. Den sena informationen och de sent färdiga utrustningslistorna har fördyrat och medfört att vanliga upphandlingsrutiner ej kunnat användas i önskvärd utsträckning. Minst 20% extra bedöms detta ha kostat och också medfört förlängda leveranstider. Ett osäkerhetsmoment ligger i att man ännu inte vet i vilken utsträckning det går att arbetsplatsförlägga 60% av utbildningen i åk 3. En skolförläggning kan innebära ökade kostnader för utrustning.

Investeringskostnaderna i Stockholm för komplettering av utrustning till följd av försöksverksamheten framgår av följande översikt:

Linje	Brutto-kostnad	Statsbidrag	Netto-kostnad
Läsåret 88/89			
EL	331 491	200 000	131 491
HA	420 000	400 000	20 000
IN	3 778 737	600 000	3 178 737
TB	482 455	230 000	252 455
Totalt	5 012 683	1 430 000	3 582 683
Läsåret 89/90			
EL	900 000	360 000	540 000
HA	200 000		200 000
IN	4 880 000	1 040 000	3 840 000
OM	185 000		185 000
PT	20 000		20 000
RE	305 000	240 000	65 000
VLBU	30 000		30 000
TB	1 045 000	560 000	485 000
Totalt	7 565 000	2 200 000	5 365 000

EN KORT DISKUSSION

Inledning

På följande rader ska vi kort försöka dra ut några huvudintryck utifrån de erfarenheter vi hittills gjort i de kommuner vi besökt i ett par omgångar. De slutsatser vi drar är naturligtvis preliminära och kan komma att revideras eller förstärkas av de fortsatta kontakterna vi kommer att ha med försöksverksamheten. Vi vill också betona att den försöksverksamhet vi följt drivs med stor entusiasm och omfattande arbetsinsatser. Både skola och "arbetsliv" tycks i stort sett vara överens om att det är ett steg i rätt riktning att förlänga och förändra den yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan.

Samverkan skola - arbetsliv

De nya treåriga utbildningarna kräver uppenbarligen nya initiativ och nya former av organisation när det gäller kontakterna mellan skola och arbetsliv. De tidigare tvååriga utbildningarna liksom yrkesutbildningar i övrigt förefaller ha klarat kontakterna framför allt genom ett väl utbyggt informellt nätverk av kontakter mellan yrkeslärare och företag. Yrkesråd har i allmänhet spelat en underordnad roll. De nya kraven på en utökad förläggning av utbildning till arbetsliv och förläggning av delar av utbildning till arbetslivet har skapat turbulens i systemet av relationer och nya problem.

Ett intryck är att variationerna är stora när det gäller hur kontakterna skola-arbetsliv är organiserade och hur de fungerar. Det finns variationer mellan orter och mellan olika utbildningar. Den komplexitet som präglar arbetslivet tycks inte svara mot en motsvarande komplexitet i det system som har att handskas med relationerna skola-arbetsliv - åtminstone formellt. Kugghjulen förefaller ha olika många kuggar.

På vissa områden, av våra erfarenheter att döma främst på IN- och BY-sidan, är skolorna relativt nöjda med yrkesråden som ett samverkansorgan även om det också där finns oklarheter om rådets status och roll. I många fall tycks de användas för att legitimera redan fattade beslut och de har uppenbarligen genom sin konstruktion små möjligheter att medverka aktivt i utformning och planering av utbildningarna. På de områden de fyller en funktion hänger detta ibland samman med att det också finns ett etablerat nät av fungerande kontakter mellan företag/arbetsplatser och lärare på utbildningarna. I Arvika t ex, som präglas av relativt stor verkstadsindustri och många elever på linjer som riktar sig just till denna industri, finns många lärare på IN-linjen och därmed möjligheter till god kännedom om företagens möjligheter liksom till kontakter med dem. På andra orter kan situationen vara en helt annan där t ex företagen är färre, mindre och mer spridda. Ett fåtal yrkeslärare har där med rimliga arbetsinsatser små möjligheter att upprätt-

hålla de aktiva kontakter med arbetsplatser som krävs för att svara mot de krav på arbetsplatsförläggning som utbildningen innebär.

När det gäller yrkesråd inom andra områden, med ett fåtal undantag, är skolornas och lärarnas bedömning att de inte fyller någon meningsfull funktion lokalt. Man har också stora problem med att intressera företag åtminstone på den privata sidan för att medverka i utbildningen genom generella insatser typ informationsträffar och dylikt. Även om många företag i princip är positiva till pågående förändringar, finns en tröghet i att också få dem att aktivt medverka.

Trots dåligt fungerande formella organisationer måste naturligtvis ändå problem lösas. Vårt intryck är att detta framför allt skett genom att särskilda resurser avsatts till nedsättning i lärares undervisningstid eller genom att skolledare ägnat stor del av sin tid åt kontakter med presumtiva mottagare av elever för arbetsplatsförlagd utbildning. Vi har också sett företag som aktivt medverkat genom att företagsledning (små företag) avsätter tid eller genom att speciella tjänster inrättas inom företaget för skola - arbetslivskontakter. En rimlig slutsats tycks vara att komplexiteten i den organisation som har att handskas med kontakterna mellan skola och arbetsliv bör ökas. Det är svårt att tänka sig att en för alla områden och branscher över hela landet likadan organisation kan bli funktionsduglig annat än undantagsvis på platser den råkar svara mot behov. En ökad komplexitet kan t ex innebära ett ökat utrymme för lokala lösningar på problem. Generellt gäller dock att en effektiv och flexibel samordning kräver resurser vilka för närvarande inte finns annat än som relativt blygsamma genomföranderesurser etc. Detta har hittills naturligtvis också inneburit att försöksverksamheten tagit tid och resurser från andra delar av skolverksamheten. I vad mån detta är rimligt i ett inledningsskede kan vara osagt, men våra intryck tyder hittills på att samordningsproblemen som finns mellan skola och arbetsliv inte bara beror på initialsvårigheter, utan också på att situationen med de nya treåriga utbildningarna blir mer komplex och kräver större arbetsinsatser än tidigare.

En annan sida av problemen kring samordningen mellan arbetsliv och skola sammanhänger med den nya utbildningens detaljerade kursplaner. De krav på utbildningsinnehåll som ställs betyder att en samverkan i en mening måste ske på skolans villkor. Frågan blir framför allt vilka moduler eller delar av moduler som kan förläggas till vilka arbetsplatser. Med detta blir skolans uppgift att informera om utbildningens innehåll centralt liksom skolans behov av att känna till och följa arbetslivets utveckling i stort. De företag och andra som tar emot elever har i princip att säga ja eller nej till om de vill medverka i utbildningen eller ej. Arbetslivets möjligheter att lokalt också påverka utbildningens innehåll är under nuvarande förutsättningar mycket små, vilket naturligtvis måste sätta gränser för samverkan till att

framför allt handla om organisationsfrågor och ekonomiska frågor. Vi kan tänka oss en mer heltäckande samverkan, där också lokala behov och det lokala arbetslivets struktur får ett ökat inflytande även på utbildningarnas innehåll (jfr behovet av utbildning i att köra timmerlastare i Vilhelmina som inte finns medan det däremot ges truckförarutbildning som inte svarar mot något närliggande behov). Med ett utrymme för lokalt läroplansarbete inom de yrkesinriktade utbildningarna kan sannolikheten för en effektiv ikuggning mellan skola och arbetsliv öka. Vad ett mer lokalt påverkat utbildningsinnehåll sedan betyder för att man också ska tillgodose kraven på en likvärdig utbildning för alla kan diskuteras. Men att likvärdig skulle betyda lika för alla förefaller som en begränsad tolkning. Likvärdighet behöver inte innebära lika resultat, utan möjligheter att utnyttja ett fri rum vars gränser beskrivs av läroplaner, kursplaner etc.

Arbetsplatsförlagd utbildning

När det gäller den arbetsplatsförlagda utbildningen visar våra erfarenheter hittills att följande frågor är viktiga:

- Går det att arbetsplatsförlägga utbildningen i den utsträckning man tänkt sig och särskilt de 60%-en under tredje året?
- Vilket innehåll kommer i praktiken den arbetsplatsförlagda utbildningen att få och går den att planera i någon större utsträckning?
- På vilket sätt ska kontakter med arbetslivet upprätthållas och hur mycket arbete kräver platsanskaffning - i ett inledningsskede och sedan mer rutinmässigt?
- Kommer det att finnas utbildade handledare i den utsträckning som krävs, vilken blir omsättningen på handledare och hur kommer de att fungera på arbetsplatserna?
- Hur ska samordningen av den skol- respektive arbetsplatsförlagda utbildningen gå till och vem ska ansvara för den?
- Hur ska uppföljningen av elever gå till när de utbildas ute i arbetslivet och vilka resurser kräver detta?

"Svaren" på frågorna varierar beroende på vilken utbildning det gäller och vilka förutsättningar som gäller på olika orter. När det gäller frågan om det kommer att gå att arbetsplatsförlägga 60% av utbildningen under år 3 är ett intryck, med undantag av möjligen BY-linjen, IN-linjen (åtminstone på vissa orter) och OM-linjen, att detta kommer att bli svårt för att inte säga mycket svårt. På många håll talas om att skolförläggning blir nödvändig därför att det inte finns tillräckligt antal platser, därför att den ekonomiska belastningen på företag blir för stor och/eller därför att arbetsplatsernas möjligheter inte svarar mot kursplanekrav. En ökad skol-

förläggning under åk 3 motiveras även av att den arbetsplatsförlagda utbildningen inte kommer att täcka hela moduler utan i många fall bara delar. På de orter man räknar med att utan större svårigheter klara av arbetsplatsförläggningen, som vi hittills sett, gäller det IN-linjen och orter där det finns stora och intresserade företag.

En verklig prövning av möjligheterna att arbetsplatsförlägga kommer att ske först under 1990/91 då försöksverksamheten är inne på sitt tredje år. En lösning man diskuterar och strävar mot i de kommuner i Västerbotten vi haft kontakter med är en etablering av data-teknik eller utvecklingscentra. Man menar att befolknings- och arbetslivsstrukturen dvs glesbygd och många små arbetsplatser med hårda ekonomiska villkor, gör det svårt att med gällande förutsättningar leva upp till försöksverksamhetens intentioner. Man framhåller fördelar som finns med en koncentration av en utvecklingspotential till en centrumbildning, som byggs upp genom en samverkan mellan skola och näringsliv. Ett sådant centrum tänker man sig kunna ansvara för en stor del av den arbetsplatsförlagda delen av bl a gymnasieutbildningen på flera av de linjer som riktar sig mot verkstadsindustri och liknande. En utgångspunkt är att centret ska producera och ha en modern utrustning som utnyttjas optimalt dvs inte bara under skoltid och för utbildning. Man räknar med kostnader för etablering, men sedan att verksamheten ska finansiera sig själv och kontinuerligt förnya utrustning - "gammal" utrustning räknar man med att sälja till företag i regionen. På så sätt tänker man sig en teknikspridning och kompetensutveckling som kan utveckla regionen och förutsättningarna att överleva. Liknande centrumbildningar finns redan på andra orter i landet. Som framgått av den tidigare framställningen har de statliga bidrag som behövs för en etablering i Vilhelmina inte utgått.

När det gäller innehållet i den arbetsplatsförlagda utbildningen är det på grund av det skede försöksverksamheten befinner sig i naturligtvis svårt att redan nu ha en klar bild. Några mer allmänna problem tycker vi oss dock skönja bl a beroende på de möjligheter arbetslivet faktiskt har att erbjuda. På omvårdnadssidan tycks det ökade behovet av platser göra att merparten av den arbetsplatsförlagda utbildningen kommer att ske inom långvård, öppenvård, äldreomsorg etc och att det blir mycket trångt om utrymmet inom akutsjukvård och liknande. Möjligheterna till "praktik" kommer alltså att styra innehållet i den arbetsplatsförlagda utbildningen. Detta gäller, så vitt vi kunnat se, också andra utbildningar. Det är svårt att lägga ut hela moduler på företag och när det gäller mindre företag inom t ex vvs-området eller på elsidan är det svårt att med någon längre framförhållning kunna veta vad en period på ett företag kommer att innehålla. Det finns i praktiken, tycks det, en viss slumpmässighet i vilket innehåll en arbetsplatsförläggning kommer att få beroende på produktionens karaktär och beroende på företags beroende av marknaden. De konsekvenser vi kan se är att bara vissa företag kommer

att användas, att mer av utbildningen än vad tänkt är kommer att skolförläggas och att det hela kan komma att leda till en arbetskrävande och omfattande "byråkrati" kring registrering av vilka moduler eller vilka delar av moduler olika elever klarat av på företag. Detta i sin tur kan naturligtvis leda till en mycket stor heterogenitet i elevgrupper efter en tids utbildning och kanske också till krav på möjligheter till kompletteringar av brister genom skolförlagd utbildning. I så fall krävs t ex fullständiga utrustningar och något utnyttjade av arbetslivet för att bespara skolan investeringskostnader i dyrbar utrustning blir det knappast fråga om.

Kontakterna mellan skola och arbetsliv för att undersöka möjligheterna till arbetsplatsförläggningen av utbildning kräver ett omfattande arbete, som i hög grad under den tid som varit legat på lärare och skolledare. Även om det andra året sägs ha gått något lättare än det första tyder erfarenheter på att detta är ett kontinuerligt återkommande arbete. När det gäller handledarutbildningen finns variationer mellan orter och utbildningar i vad mån den genomförts och i vilken utsträckning. I stort förefaller det vara mer undantag än regel att den omfattar de rekommenderade sju dagarna och rekryteringen av handledare går trögt. Omsättningen av handledare verkar också bli stor för många utbildningar. I Stockholm på omvärldssidan räknar man t ex med en nästan 100%-ig omsättning och likadant på restaurangområdet där arbetskraften är mycket rörlig. En intressant fråga är kanske också vilka som kommer att bli handledare. Ett intryck från de företagsrepresentanter inom industri vi haft kontakt med, är att handledare väljs därför att de har en arbetsledande ställning eller relativt breda kompetensområden. Detta verkar i och för sig vettigt, men får kanske bli en konsekvens att handledning av elever delegeras till andra anställda inom företaget. Det ger oklarhet i själva handledningsfunktionen, medför ökad sannolikhet för att eleverna åtminstone delvis också används i produktionen och att det i praktiken går fler handledare - eller en hierarki av handledare - på en elev och inte fler elever på en handledare som planerat.

De resurser för samordning och för uppföljning av elever under den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen som finns bedöms entydigt som för små. De insatser som görs bara från skolhåll eller som man kommit fram till krävs, är grovt sett ungefär tre gånger så stora som de man har statsbidrag till. Och det beror bl a på att många platser behöver besökas - ibland på långt avstånd från varandra, på att det inte alltid är möjligt att arbetsplatsförlägga utbildningen för hela elevgruppen samtidigt och på att bedömningar av om en elev klarat av en modul eller inte kräver samordning mellan handledare och lärare.

Kostnader

Ett tidigt intryck från försöksverksamheten var att kostnaderna för investeringar i utrustning var mycket höga vare sig detta berodde direkt på nya krav eller också på ett uppdämt behov av ny utrustning. Om det senare beror på att kommuner av olika skäl väntat med investeringar eller på svalt intresse är svårt att avgöra, men tilläggas bör kanske att förändringarna inom arbetslivet bl a på grund av teknikutveckling och datorisering är stora och aktuella ungefär samtidigt som försöksverksamheten. Förändringar sker också relativt snabbt och kan medföra en urholkning av yrkesutbildningarna. Ett annat intryck är att kostnaderna för själva driften av utbildningen möjligen blir större än förväntat. Vi har tidigare berört det, som det förefaller, stora samordningsbehovet vilket kräver resurser och kan till det också lägga den osäkerhet som finns kring i vilken eventuell utstäckning företag skall ersättas vid handledarutbildning eller i samband med att de tar emot elever för arbetsplatsförlagd utbildning. De senare kostnaderna kommer sannolikt att utgöra ett fast inslag medan investeringskostnader av olika slag främst är aktuella i ett etableringsskede. Det underlag vi hittills har gör det inte möjligt att med någon större bestämdhet kunna teckna en särskilt skarp bild. Det finns osäkerhetsmoment kring hur länge den utrustning man skaffat duger, i vilken utsträckning man satsar på att använda utrustning som finns på arbetsplatser och om man kommer att satsa på samordningar av någon typ - t ex teknikcentra/utbildningscentra. Kostnaderna hänger också samman med i vilken utsträckning utbildningen faktiskt kan arbetsplatsförläggas. En ökad skolförläggning betyder ökade kostnader inte bara på lärarsidan, utan också när det gäller utrustningar och lokaler av olika slag. Ett speciellt problem, som kanske framför allt gäller storstadsområden i högkonjunktur, är kostnader som hänger samman med svårigheter att rekrytera lärare till yrkesutbildningarna. De löner och arbetsvillkor skolan kan erbjuda är relativt ofördelaktiga. En förlängning av utbildningen och ökade kvalifikationskrav på lärare kan förstärka nämnda svårigheter och ställa krav på ökade resurser.

När det gäller kostnader för handledarutbildning och ersättning till företag och organisationer i samband med den arbetsplatsförlagda utbildningen är den bild vi har mycket splittrad. På vissa håll och inom vissa utbildningar ersätter man företag i samband med handledarutbildning och på andra gör man det inte. Det finns inga enhetliga avtal eller uppgörelser och ställningstaganden varierar mellan olika nivåer - intresseorganisationer säger en sak och enskilda företag en annan. Detta gäller också ersättningar för arbetsplatsförlagd utbildning.

En synpunkt som framförs, ofta från mindre företag, är att det krävs en pott med pengar som kan användas för att underlätta för företag att ta på sig ökade utbildningsinsatser. En möjlig lösning är att ta ut avgifter av företag - kanske per anställd - och sedan kanalisera

dessas för samordningsinsatser, för ersättning till företag för produktionsbortfall och kanske för uppföljnings- och utvecklingsinsatser.

Den skolförlagda utbildningen

Även den skolförlagda delen av den nya treåriga yrkesinriktade utbildningen i gymnasieskolan skiljer sig naturligtvis på olika sätt från annan yrkesutbildning. Det är inte vår sak att i detalj diskutera detta, utan vi nöjer oss här med att endast kort beröra vissa huvudintryck som berör utbildningens grundstruktur och indirekt (åtminstone) relationen skola-arbetsliv.

De modulbaserade kursplanerna betyder principiellt och under vissa förutsättningar att utbildningens innehåll blir tydligt. Det betyder också en möjlighet att relativt fritt i olika delar förlägga utbildningen antingen till skola eller arbetsliv. Bortsett från om de förutsättningar som krävs föreligger eller ej har, utifrån vad vi hittills kunna iaktta, försöksverksamheten lett till en statushöjning och ökad synlighet inte bara vad beträffar dess innehåll, utan också kring vad olika elever kan och inte kan. Å andra sidan innebär utbildningen, och här stöder vi oss framför allt på vad lärare inom utbildningarna säger, bland annat mer "teori" dvs ökad abstraktion, tendenser till "moduljakt" bland elever och minskat utrymme för projektarbeten och möjligheterna att ta emot uppdrag utifrån. Dock bör också sägas att försöksverksamheten med de omfattande förändringar den innebär ännu inte är avslutad. Några definitiva slutsatser är inte möjliga att dra. De preliminära erfarenheter som gjorts tyder, om de inte uppmärksammas, på att några av konsekvenserna kan bli ökad differentiering inom utbildningarna, isolering av elever, behov av ökad och mer detaljerad kontroll av enskilda elever, betoning av yrkeskompetens på bekostnad av medborgarkompetens och mer administrativt arbete för skolans personal.

HANDLEDARFRÅGAN
VID
OMVÅRDNADSLINJEN

LÄSÅRET 1989/90

Lena Hammarberg
Ingrid Heyman

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

1900

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

Innehållsförteckning

Sammanfattning	167
Inledning	167
Kort historik	169
En treårig omvårdnadslinje	171
Inlärn timer i praktik	173
Klyftan mellan skola och arbetsplats	174
Handledning i vård- och omsorgsutbildningarna	175
Organisation av arbetsplatsförlagd utbildning	177
Tillgång till och konkurrens om praktikplatser	183
Handledarfrågan	189
Definitioner och mål	189
Rekrytering av handledare inom OM-linjen	189
Handledarutbildning	191
Relationen lärare – handledare	193
Modeller för lärares handledning	195
Lärares tillsyn	197
Lärares fortbildning	198
Problem i samband med handledares undervisning	199
Elever i omvårdnadslinjen	205
Avslutning	209
Referenser	213

Department of Chemistry

Chicago, Illinois

February 1, 1954

Dear Sir:

I have the pleasure to acknowledge the receipt of your letter of January 28, 1954, regarding the matter mentioned therein.

I am sorry that I cannot give you a more definite answer at this time, but I am sure that you will understand my position.

I am, very respectfully,
Yours truly,
[Signature]

Enclosed for you are two copies of the report mentioned in your letter.

I am, very respectfully,
Yours truly,
[Signature]

I am, very respectfully,
Yours truly,
[Signature]

I am, very respectfully,
Yours truly,
[Signature]

I am, very respectfully,
Yours truly,
[Signature]

I am, very respectfully,
Yours truly,
[Signature]

Sammanfattning

Inom ramen för försöksverksamheten med treårig yrkesutbildning, har vi fått i uppdrag av UGY -kommittén (1988:16) att belysa hur den nya organisationen med handledare i arbetsplatsförlagd utbildning inom vård och omsorgssektorn påverkar det nuvarande systemet med kliniklärare. Uppdraget har utförts bland annat med hjälp av en enkät till huvuddelen av de skolor (69 av 83 skolor) som ingår i försöket.

Omvårdnadslinjen har störst omfattning av alla linjer i försöket tätt följt av IN-linjen. Den 15 september 1989 deltog 4 252 elever i utbildningen och 15 januari 1990 4 031 elever. I försöksutbildningen finns delar av innehållet från de tidigare tvååriga social service- och vårdlinjerna sammanförda till en gemensam linje med gemensam start och flera möjliga utgångar. Tiden för den arbetsplatsförlagda utbildningen (APU) är något utökad jämfört med tvåårslinjerna, men minskad i förhållande till den totala utbildningstiden. Varje elev förutsätts ha en individuellt utsedd och utbildad handledare under APU.

Planeringen av APU för de tre utbildningsåren visar stora variationer mellan skolorna; från 29 till 54 veckor APU. De flesta skolor planerar en längre APU än vad proposition och läroplan anger. Sannolikt är det dessa utbildningars tradition av mycket praktik som slår igenom. Inom den nya utbildningen ska två områden samsas, visserligen med ett års utökning men ändå med en minskad tid för respektive område. Trots planering för relativt lång APU råder inom vissa områden besvärande brist på praktikplatser. Det gäller främst psykiatri och akutvård. Hälften av skolorna uppger problem med anskaffning av praktikplatser p g a konkurrens från andra studerandekategorier.

Rekryteringen av handledare har varit aktiv från skolornas sida. Behovet av utbildade handledare har visat sig långt större än tidigare beräkningar. Totalt har de 51 skolor som besvarat frågan om handledarutbildning utbildat 4 473 handledare, vilket är mer än en handledare per elev. Behovet är emellertid långt större på grund av elevernas många skilda praktikplatser. Personalerförmågan medför också att nya handledare ständigt måste utbildas. Handledarutbildningen uppskattas från alla håll, anses ha givit status åt handledarnas uppgifter och därtill skapat ökad trygghet i undervisningen för elevernas del.

Genom tillkomsten av personliga, utbildade handledare, har skolans lärare övergivit momenthandledningen och inriktar sig istället på att i samtal tillsammans med handledare och elev diskutera målsättningen med praktiken, att se samband mellan teori och praktik, ge tillfälle till reflexion och stimulera eleven att generalisera sina erfarenheter etc. Läraren kan, enligt vår bedömning, inte ersättas av handledare. Tiden för tillsyn varierar från 6 min till 3 timmar per elev och vecka. Orsakerna till denna

stora variation är svåra att förklara; möjligen påverkar ett tidigare arbetssätt nuvarande planering och genomförande av tillsynen. Vissa skillnader föreligger också mellan tid för tillsyn mellan social service och hälso- och sjukvård.

Ett fåtal skolor uppger att man haft tid och/eller möjligheter för fortbildning under elevernas APU. Lärarna har behövts ute på arbetsplatserna eller haft undervisning i andra klasser. Dessutom har fortbildning inte erbjudits under aktuella tidsperioder.

Modulsystemet orsakar en sned arbetsbelastning för lärarna vilket är problematiskt, eftersom lärarnas tjänstekonstruktion vanligen inte medger en sådan arbetsförskjutning. Modulerna anses för övrigt ge både positiva och negativa effekter; mindre splittring och större helhetstänkande å ena sidan och teoretiskt arbetssamma och svåradministrerade å den andra. Från både lärar- och elevhåll klagas över alltför långa arbetsdagar.

I skolornas svar visar sig en tillfredsställelse över att utbildningen blivit bättre. Allmänt anser man det bra att eleverna hinner bli äldre innan utträdet på arbetsmarknaden. På många håll redovisas också ett stort intresse för försöksverksamheten.

Inledning

Regeringen tillsatte 1988 en kommitté (UGY, 1988:16) med uppdrag att utvärdera försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Kommittén skall huvudsakligen pröva "hur en delvis arbetsplatsförlagd utbildning fungerar på orter med skilda näringsgeografiska, arbetsmarknadsmässiga och konjunkturrella betingelser".

Vi har av kommittén fått i uppdrag att belysa hur den nya organisationen med handledare inom vård- och omsorgssektorn påverkar det nuvarande systemet med kliniklärare. Utbildningsutskottet har uttalat att det förutsätts att "det i utvärderingsarbetet noga prövas hur handledarutbildningen inom vårdsektorn skall utformas i framtiden". Inom vårdområdet finns sedan många år upparbetade system för kontakter mellan utbildning och arbetsliv och för praktik. En viktig fråga att belysa är därför vad som händer när delvis nya förutsättningar introduceras. Innan vi går in på hur den nya försöksutbildningen fungerar under lå 89/90, ger vi först en bakgrund i form av en mycket summarisk översikt över tidigare vårdutbildningar.

Kort historik

Förna tiders 'vårdutbildningar' bestod nästan uteslutande av praktiskt arbete. En elev lärde genom att göra. De flesta vårdinrättningar i början på seklet antog elever för att på detta sätt erhålla billig arbetskraft. Ofta bestod personalen av en sjuksköterska, som med hjälp av några sjukvårdsbiträden och ett stort antal elever skulle ta hand om ett antal patienter. Självfallet blev 'utbildningen' därmed mycket varierande.

De första egentliga vårdutbildningarna på sjukvårdsbiträdes- respektive undersköterskenivå anordnades för biträden med mestadels lång praktisk erfarenhet och var av den anledningen enbart skolförlagda. Sex till åtta veckors utbildning infördes mot slutet av 40-talet. Expansion av sjukvårdsinstitutioner med allt fler olika specialiteter, differentiering av vårduppgifter och metodutveckling, ledde till allt större behov av personal med skiftande kunskaper. Nya personalgrupper tillkom och utbildningar skapades på olika nivåer - alla med den principiella uppbyggnaden med cirka halva utbildningstiden förlagd till skola och halva till skilda vårdinstitutioner. Av tradition är således vårdutbildningarnas betoning på praktisk utbildning stor. Omkring 1970 fanns cirka 80-talet läroplaner/kurs- och timplaner för cirka 65 olika yrken för den lägre vårdpersonalen (under läkares nivå).

En stor del av vårdutbildningarna sammanfördes i gymnasieskolan 1971, då den tvååriga vårdlinjen tillskapades. Målet med linjeutbildningen vidgades jämfört med de tidigare vårdutbildningarna genom att en rad allmänna ämnen infördes. I Lgy 70 delades vård-

linjen i åk 1 upp i gren för hälso- och sjukvård samt åldringsvård och gren för barn- och ungdomsvård med en variant för barnsjukvård. I den andra årskursen tillkom gren för psykiatrisk vård och en variant för omsorg om utvecklingsstörda vuxna. Läsåret 82/83 utkom ett nytt supplement där psykiatri sammanfördes med Hvgrenen. Den nya benämningen blev VdHs och eleverna som genomgått utbildningen blev behöriga att arbeta inom såväl somatisk som psykiatrisk vård. Den totala tiden för praktik i VdHs har uppgått till cirka 28 av 80 studieveckor under de två åren. Det motsvarar en dryg tredjedel av studietiden (Suppl. 83). Sociala servicelinjen inom gymnasieskolan har något mindre praktik - cirka 25 av 80 studieveckor (Suppl 84).

Vårdutbildning kan bedrivas i regi av skilda huvudmän vilket lett till delvis olika organisation inom skolorna. Fram till försöksutbildningen med OM-linjen har de primärkommunalt anställda lärarna vanligtvis haft hela sin undervisningsskyldighet förlagd som s k teoretisk undervisning, dvs skolförlagd. De primärkommunala skolornas lärare har således enbart tjänstgjort 'inne på skolan' och anlitat de landstingskommunala skolornas lärare för den praktiska handledningen. Inom de landstingskommunala skolorna har den vanligaste modellen varit att klassens lärare inlett med skolförlagd undervisning och därefter följt eleverna ut i praktik. Dessa lärare i praktik har kallats kliniklärare alltsedan den första tjänsten som sådan inrättades vid Statens sjuksköterskeskola i slutet av 1940-talet. Benämningen kliniklärare är inte förbehållen enbart denna kategori lärare utan samma beteckning har vissa lärarutbildade sjuksköterskor som har hela sin tjänst förlagd till en specialavdelning eller klinik och är anställda av sjukhuset. De vanligaste områdena är förlossningsavdelning, anestesi och operation. Här är ofta elevplaceringarna korta, omsättningen av elever är hög och den egna personalen har inte alltid tid att handleda nyanställda eller elever. Den anställda klinikläraren på en dylik specialavdelning har att introducera nykomna till avdelningen, handleda på samtliga nivåer - från sjukvårdsbiträden till läkarkandidater eller AT-läkare. I hennes/hans arbete ingår även att arrangera fortbildning för personalen.

En treårig omvårdnadslinje

En försöksverksamhet inleddes läsåret 87/88 med treåriga yrkesinriktade linjer och 500 elevplatser lades ut. Det s k 500-försöket omfattade för vårdområdets del ett fåtal klasser med treårig vårdlinje och en klass treårig social service- och omvårdnadslinje. Denna försöksverksamhet bedrevs enligt särskild förordning. Lsåret 88/89 lades 6 000 elevplatser ut och påföljande år 10 000. OM-linjen hade under det första året det största antalet elever (15 sept 1989 deltog 4 252 elever i utbildningen). Vårt uppdrag har gällt ÖGY-försöken d v s 6 000 respektive 10 000-försöken, men då en stor mängd erfarenhet från arbetsplatsförläggning och handledarfrågor torde finnas inom 500-försöket, ser vi alla försök inom vårdområdet som intressant för vårt problemområde. I propositio-

nen 1987/88:102 föreslås att en del av utbildningen skall arbetsplatsförläggas och att andelen skall utökas jämfört med tidigare utbildningar. Enligt propositionens förslag skulle denna uppgå till 29 av 108 studieveckor, vilket motsvarar drygt en fjärdedel (ca 27%) av den totala utbildningstiden. Jämfört med VdHs- och SS-linjerna sker således en ökning av den arbetsplatsförlagda utbildningen i faktisk tid, men en minskning i relation till hela studiegången.

De två första årens utbildning omfattar allmänna ämnen, omvårdnad och social service samt stödämnen som anatomi, farmakologi och hushållning. Under det tredje studieåret har eleverna möjlighet att välja mellan fem grenar; omvårdnad (OMOM), social service (OMSS), hälso- och sjukvård (OMHS), psykiatri (OMPS) eller omsorger om psykiskt utvecklingsstörda (OMPU). Grenen för omvårdnad omfattar både social service och hälso- och sjukvård och ger därmed dubbel behörighet.

Tillvägagångssätt

För att kunna belysa problematiken kring den arbetsplatsförlagda utbildningen och handledarfrågan inom OM-linjen har vi genomfört några skolbesök, där vi diskuterat med skolledning och lärare. Vi har deltagit i handledarträffar där blivande handledare har träffat de elever som de ska handleda. Här har vi haft tillfälle att diskutera med såväl handledare som elever. En av oss har, i sin ordinarie tjänst, genomfört fyra handledarutbildningar med sammanlagt 120 deltagare. Dessutom har vi genomfört ett mindre antal intervjuer med elever, för att ytterligare höra deras uppfattningar om den nya försöksutbildningen. Och slutligen, har vi skickat ut en enkät till 69 skolenheter, där de skolor som nu genomför åk 3 ingår i 500-försöket. Nedanstående uppställning visar antalet skolenheter totalt och till hur många skolenheter enkäten utgätt samt svarsfrekvensen.

Tabell 1. Antalet skolor med omvårdnadslinje lå 1989/90 och antalet utskickade och återkomna enkäter.

	antal skolor	enkät ut	enkät in	varav ltg/komm	
åk 1	27	13	12	6 L	6 K
åk 1-2	52	52	49	33 L	16 ¹ K
åk 3	4	4	4	3 L	1 K
Tot	83	69	65	42 L	23 K

Vi valde framför allt av praktiska skäl att inte ta med samtliga skolor i åk 1; vårt syfte var att samla in erfarenheter angående APU och

¹ varav en skola har enbart åk 2

handledarfrågor, något som dessa skolor har mycket liten egen erfarenhet från. Från skolorna som har åk 2 och 3 har vi i stort sett fått in alla svar. Fyra skolenheter har åk 3 (OS); två skolor i Göteborg, en i Värmland och en i Västerbotten med ett sammanlagt antal om 50 elever (R 89:47). De tre skolor som inte svarat har påmints skriftligt en gång och per telefon 2 gånger.

I denna rapport används flera olika beteckningar för lärare på OM-linjen. *Lärare i praktik* är de lärare som undervisar i den arbetsplatsförlagda utbildningen. Eftersom eleverna har APU både inom sjukhus och hemtjänst ser vi det som en korrektare benämning än *kliniklärare*, vilket emellertid är det gängse begreppet. *Vårdlärare* är samtliga lärare som har en s k medellång vårdutbildning som grund före lärarutbildning. Dessa kan ha olika inriktningar och undervisningsämnen. Aktuella i denna rapport är lärare i omvårdnadskunskap – till vardags kallas dessa vårdlärare och lärare i social servicekunskap; vanligen kallade social servicelärare. Den sistnämnda gruppen finns inte i tillräcklig omfattning. Enligt uppgift från SÖ (1990) har endast 37,2% adekvat utbildning. 54% lärare i omvårdnad undervisar i social service och ett fyrtiotal lärare har inte lärarutbildning alls.

Inläring i praktik

För att handledning ska ske på ett för eleven tillfredsställande sätt, krävs det att handledaren är en erfaren yrkesarbetare med intresse för elevers utbildning och utveckling. I detta avsnitt redovisar vi vad vi inhämtat från skolorna om hur handledningen fungerat i verkligheten. Men innan vi gör det, vill vi presentera en modell för handledning och inläring i praktik. En känd och användbar fasindelning är formulerad av Reynolds redan 1942 (Heap, 1981). Hon beskriver fem olika faser, som vi kortfattat presenterar nedan i något bearbetat skick. Motivet till att ta med den är att kunskap om denna kan – rätt använd – hjälpa handledaren att strukturera undervisningen så att den studerande får möjlighet att tillgodogöra sig utbildningsinnehållet.

- Utvecklingen inleds med en *självcentrerad fas*, som kännetecknas av stor osäkerhet och som är ganska ångestfylld för den studerande. Den största mängden energi åtgår till funderingar kring den egna personen, om de egna resurserna ska räcka till, om vilka arbetskamrater man ska möta, hur handledaren ska uppfatta en, etc. Mycket litet kraft kan i denna inledande fas ägnas åt patienter eller pensionärer. Av handledaren krävs i denna fas trygghetsskapande åtgärder som information, struktur och närvaro.

- Den andra fasen kallar Reynolds för *bära eller brista-fasen*, då självupptagenheten minskar, den studerande önskar ge sig i kast med uppgifterna och börjar intressera sig för patienternas/pensionärernas situation. Ett starkt personligt engagemang för patienterna utvecklas ofta under denna fas med svårighet att släppa tankarna på praktiken under fritiden. För handledaren gäller under denna fas att strukturera uppgifter så att den studerande får lov att kasta sig ut på djupt vatten utan att drunkna, att simma lungt bredvid och att ange färdriktningen.

- Den tredje fasen innebär en *förståelse av situationen men med liten förmåga att handla utifrån förståelsen*. I denna fas är simtagen lugnare. Den studerande har blivit tryggare och behärskar situationer med en insikt om egna begränsningar och eget inlärningsbehov. Handledaren kan ställa större krav och skapa inlärningsituationer med stora utmaningar och räkna med att detta upplevs stimulerande av den studerande. I denna fas är kritik på insatserna viktig. En oförmåga att agera adekvat i aktuella situationer finns emellertid. Först i efterhand kan den studerande koppla insikt till val av handling. Denna oförmåga är något även erfarna yrkesarbetare emellanåt hamnar i – i oväntade situationer.

- Under den fjärde fasen växer den studerande in i förmågan att *både förstå och handla utifrån förståelsen*.

- Först i en femte fas menar Reynolds att man är mogen att *förmedla sitt yrkeskunnande till andra, d v s vara handledare*.

För att kunna nå de två sista faserna krävs flera års yrkesverksamhet. Under de korta praktikperioder det handlar om på Omvårdnadslinjen, hinner den studerande sällan mer än till andra - högst den tredje fasen.

I handledning finns alltid inslag av såväl administrativa som pedagogiska och stödjande insatser. Handledningens fokus bör växla mellan klient/patient, metoder och den studerande. Fokusering på den studerande innebär att lära känna hennes värderingar, hennes känslomässiga, sociala, intellektuella och psykomotoriska nivå och stimulera till elevens utveckling i dessa avseenden (Högström, Tolonen 1990). Detta talar för att läraren bör ha god kännedom om eleven genom tidigare möten. Det talar också för behovet av att ha en personlig, utsedd handledare för respektive elev, för att kunna uppnå goda utbildningsresultat.

Klyftan mellan skola och arbetsplats

En god kontakt mellan skola och arbetsplats är en väsentlig faktor för en lyckad praktisk utbildning. I mötet mellan dessa två verksamheter aktualiseras de skilda mål och förutsättningar vård- respektive omsorgsverksamhet har i jämförelse med skola/utbildning. Fagermoen (1984) har gjort en fruktbar genomgång av olikheterna och dess inverkan på samarbetet. Hon framhåller att i den kultur skolan representerar betonas de individuella rollerna, t ex sjuksköterske- eller undersköterskerollerna. Arbetsplatsen är snarare inriktad på systemet i stort, d v s att sjukhuset eller distriktet ska fungera. I skolan är ett viktigt mål att lära de studerande att ge en optimal omsorg respektive vård baserad på individens behov. Arbetsplatsens mål handlar i stället - av nödvändighet - om att ge optimal vård inom ramen för befintliga ekonomiska och politiska resurser. Medan skolan betonar helhetssyn och individualiserad vård, finns inom vården fortfarande en långtgående arbetsdelning för specialiserade uppgifter. Skolan strävar vidare efter att de studerande ska införliva värderingar och en etik i vars och ens professionella hållning medan arbetsplatsen i hög grad styrs av en hierarkisk struktur och yttre kontroll.

Det är viktigt både för studerande och handledare att ha kunskap om ovanstående skillnader och orsakerna bakom dessa. Klyftan mellan de båda kulturerna är en realitet, men målet i handledningen måste vara att överbrygga skillnaderna så att inläring möjliggörs. Risken är annars att antingen skolans eller vårdens ideologi och principer förkastas. Eleven tvingas helt enkelt att välja, istället för att öva sig i att plocka det bästa från respektive organisation och att inse var gränserna går för de olika kulturernas möjligheter till förändring.

Handledning i vård-och omsorgsutbildningarna

Det har sedan länge funnits upparbetade kanaler mellan vårdskolor och de olika vård- och serviceinrättningar som utnyttjats för elev-placeringar. Vanligt förekommande har även varit ett samarbete mellan olika skolor i en region för uppdelning av praktikplatser sinsemellan så att inte vissa specialavdelningar skulle bli alltför tungt belastade med elever. Sedan många år har det varit problematiskt att skaffa fram platser inom exempelvis barnsjukvård, psykiatri och vissa infektionskliniker. Barn och psykiskt sjuka vistas alltmer sällan på vårdinstitutioner; de vårdas i större utsträckning i hemmet. Endast de svårast sjuka befinner sig på sjukhus. Unga elever och elever med korta placeringar tas därför ogärna emot.

Handledningen på vårdlinjen har tidigare haft karaktär av s k momenthandledning, d v s en handledning inriktad på att direkt lära ut färdigheter i arbetet, som att tvätta och mata patienter, bädda sängar eller ge injektioner. På senare år har fler och fler lärare övergivit detta sätt att arbeta till förmån för s k processororienterad handledning. Denna inriktas huvudsakligen på elevens kognitiva, sociala och emotionella utveckling genom samtal kring upplevelser i praktiken. Ett viktigt mål för samtalen är också kopplingen mellan det teoretiska och det praktiska utbildningsinnehållet. Momenthandledning har därmed överlåtits till personalen på arbetsplatsen.

Inom social service har den vanliga modellen sedan lång tid varit kontaktbesök med samtal med elever och handledare kring vad eleverna varit med om under praktiken. Arbete tillsammans med eleven ute i praktik har inte varit aktuellt för läraren, helt enkelt därför att arbetet sker ute i pensionärers eller andra hjälptagares hem, där det av hänsyn till dessas integritet inte anses lämpligt att alltför många personer samtidigt vistas.

Organisation av arbetsplatsförlagd utbildning

Som redan nämnts föreslås i proposition 1987/88:102 att en del av utbildningen skall arbetsplatsförläggas och att den andelen ska utökas. Grundprincipen är att de olika moment som ingår i en utbildning "skall äga rum där de bästa resultaten kan uppnås med hänsyn till målet för utbildningen i dess helhet" (a a, s 19). En vinst som statsrådet framhåller är "att eleverna får se sina arbetsmoment insatta i en realistisk tillämpning, vilket bör skapa motivation i de fortsatta studierna". Ett annat syfte med APU är att öka ungdomarnas motivation och deras kunskaper om arbetslivet. I propositionen föreslås att minst 10% av vardera åk 1 och 2 samt cirka 60% av den totala utbildningstiden i åk 3 skall arbetsplatsförläggas. Samtidigt anser statsrådet att vissa yrkesutbildningar kan ha behov av ytterligare arbetsplatsförläggning. I Skolöverstyrelsens planeringsunderlag för omvårdnadslinjen föreslås en jämnare fördelning av den arbetsplatsförlagda utbildningen mellan de tre årskurserna. Cirka 30% av hela utbildningstiden föreslås förläggas till arbetsplatser.

Den arbetsplatsförlagda utbildningen skall vara kursplanestyrd och ska betraktas som utbildning och inte enbart praktik eller färdighetsträning. Den skall vara lika noga planlagd som undervisningen i de skolförlagda delarna. Vad som ska läras in på arbetsplatserna är vagt formulerat i läroplanen.

"Undervisningen i social servicepraktik och vårdpraktik skall bedrivas som arbetsplatsförlagd utbildning. Härutöver skall om möjligt vissa delar av undervisningen i social servicekunskap och omvårdnadskunskap bedrivas som arbetsplatsförlagd utbildning" (Läroplan 1988:32, s 5).

Propositionens krav på nyinlärn timer kan möjligen orsaka svårigheter i vård och omsorgsarbete, där man alltid har att ta hänsyn till patienter/hjälpsökvande. Vid en skola, som vi varit i kontakt med, har man noggrant analyserat vad som kan läras in under APU utan föregående genomgång av stoffet i skolan. Rengöring och skölrumsarbete är exempel på sådant eleverna får lära sig på arbetsplatser. Däremot behandlar man svårare moment, som t ex att sätta kateter, i skolans undervisning innan eleverna går ut på arbetsplatser. Där ska undervisningen ske under ledning av handledare som arbetsplatsen tillhandahåller. Vi återkommer till handledarfrågorna längre fram. I följande avsnitt redovisar vi resultaten från skolorna rörande tillgång på arbetsplatser, hur skolorna har organiserat APU och var de placerat eleverna samt vissa problem som skolorna erfarit. Innan vi redovisar några siffror, vill vi uppmärksamma läsaren på att skolorna vanligen lämnade in sina svar under december 1989; många skolor har alltså inte genomfört den APU de anger, utan de flesta siffror avser vad man tänkt sig att genomföra. Uppgifterna vi lämnar måste således tolkas med stor försiktighet.

Årskurs 1

56 skolor har angivit antal veckor för den arbetsplatsförlagda utbildningen i omvårdnad, medan de övriga svarat i form av verbala beskrivningar, vilka vi inte kunnat översätta till tid.

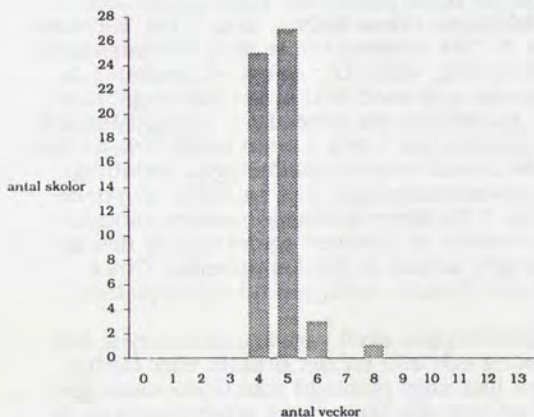

Fig 1. Tid för APU i omvårdnad vid 56 skolor i åk 1. (anm: i stapeln för 4 veckor ingår även 4,5 och 4-5 veckor).

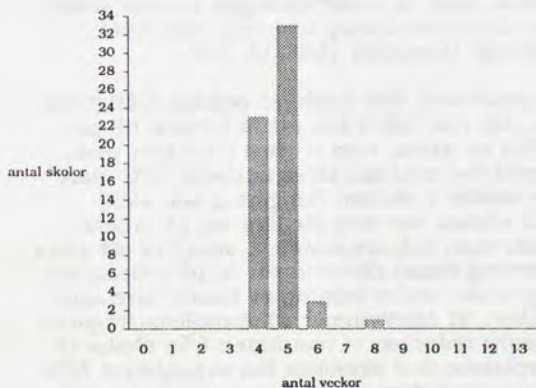

Fig 2. Tid för APU i social service vid 60 skolor i åk 1.

Praktiken i åk 1 är enligt propositionen tänkt att utgöra cirka 10% av utbildningstiden, vilket motsvarar cirka 4 veckor. Enligt det planeringsunderlag SÖ givit ut, är tiden för APU i de båda modulerna vårdpraktik respektive praktik i hemtjänst jämnt fördelad

med ca 200 tim vardera. Med ett delningstal på 38 tim/vecka, blir detta drygt 5 veckor.

Skolorna har avsatt varierande tid till APU. Fem veckor vardera inom sjukvård respektive social service visar sig vara vanligast, men det förekommer att man lagt in hela åtta veckor inom de båda områdena. I omvårdnadsmodulen är långvård eller sjukhem den vanligaste förläggningen men det är väl att märka att även akutsjukvård förekommer under åk 1 vid minst fyra skolor (några har uppgivit vårdpraktik utan närmare precisering). Landstinget i Jönköpings län skriver i en rapport till länsskolnämnden:

"Årskurs 1

Arbetsgruppen anser att långtidsvård och social service mognadsmässigt kräver mycket av eleven varför dessa APU-områden senareläggs i utbildningen. Den grundläggande omvårdnadskunskapen får elever inom korttidsvård".

Den motsatta uppfattningen är dock den vanligaste. På många håll anser man att akutsjukvården skrämmer och upprör unga elever mera och långvård ses allmänt som en lämplig introduktion till vårdarbete.

Inom social service avser placeringarna hemtjänst, servicehus med eget boende eller med helinackordering. Några skolor har svarat "socialtjänst", vilket kan vara mycket varierande. Här har 60 skolor angivit praktiken i veckor, övriga svar i form av beskrivningar som inte låtit sig omräknas till antal veckor.

ÅRSKURS 2

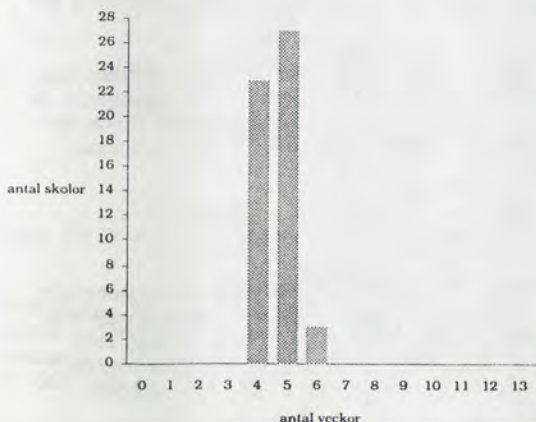

Fig 3. Tid för APU inom omvårdnad vid 53 skolor i åk 2.
(anm: i stapeln för 4 veckor ingår även 4,5 och 4-5 veckor)

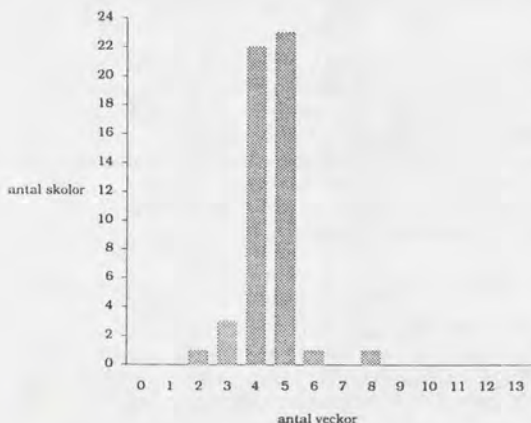

Fig 4. Tid för APU inom social service vid 51 skolor i åk 2.
(anm: i stapeln för 4 veckor ingår även 4,5 och 4-5 veckor).

Enligt läroplanen anges även för åk 2 drygt 4 veckor för APU inom social service medan APU i omvårdnad föreslås vara drygt 5 veckor. Skolornas svar visar att de flesta på ett ungefär följer anvisningarna. Under årskurs två dominerar akutsjukvård som arbetsplats men även långvård och primärvård förekommer. Tid för APU är tämligen homogen; 23 skolor har 4-4,5 veckor, 27 skolor 5 veckors praktik, några enstaka längre praktiktid.

Inom social service i åk 2 deltar eleverna i arbetsplatsförlagd utbildning vanligen 4 eller 5 veckor. Variationen är här större – 2 till 8 veckor – än inom omvårdnad.

Beträffande fördelningen av APU i både årskurs 1 och 2 mellan områdena social service och sjukvård, visar det sig att det vanligaste är en jämn fördelning t ex 5-5 eller 4-4 veckor. Variationer förekommer emellertid, t ex 2 veckor i social service och 4 veckors akut-sjukvård.

ÅRSKURS 3

44 skolor har planerat även för åk 3 och angivit siffror. Resterande skolor har inte hunnit så långt i sin planering att de kan uppge några tal för veckor eller specialiteter, vare sig för omvårdnad eller social service. Av skolornas svar har inte framgått för vilken gren i åk 3 de planerat, varför siffrorna givetvis måste ses som ytterst osäkra.

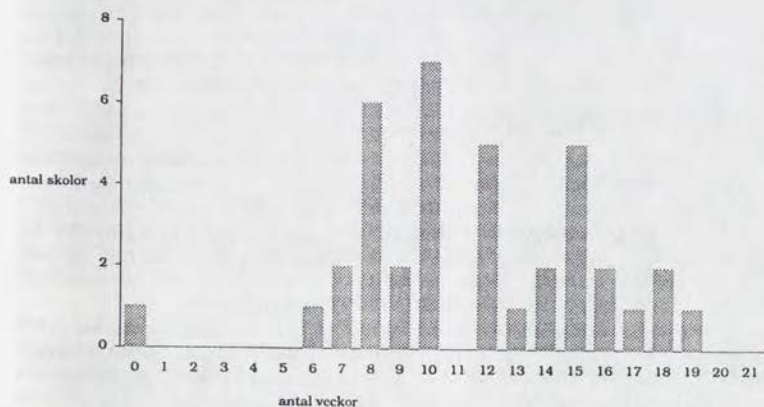

Fig 5. Tid för APU i omvårdnad vid 38 skolor i åk 3.

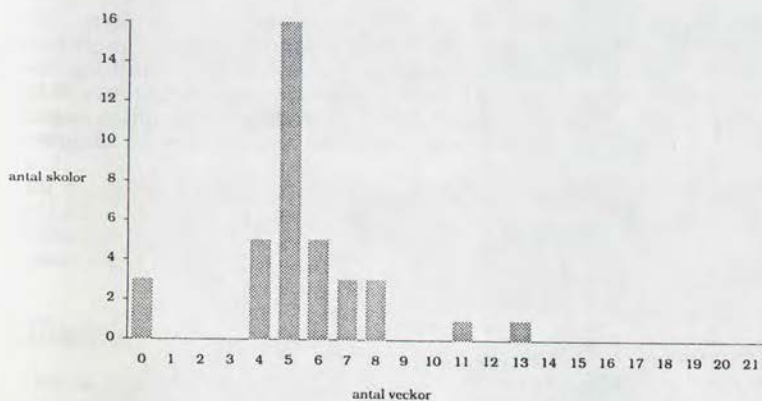

Fig 6. Tid för APU i social service vid 37 skolor i åk 3.

Sex skolor har inte angivit tid för APU fördelat på omvårdnad och social service. Dessa har i stället uppgivit en totaltid för båda tillsammans. En skola vardera har angivit 13, 14, 15-17, 18.6, 20 och 21-22 veckor.

Planeringsunderlaget från SÖ anger för åk3, gren OMOM, cirka 200 tim för APU i hemtjänst samt cirka 310 tim för APU i omvårdnad, d v s drygt 5 respektive 8 veckor.

Störst variation beträffande praktikens uppläggning visar skolorna i planeringen inför årskurs 3; detta gäller såväl tid som val av specialitet. En möjlig förklaring till den stora variationen kan vara att man planerar för skilda grenar i åk 3. Här vill vi igen betona att endast fyra skolor innevarande läsår genomför utbildning i åk 3.

Övriga svar hänför sig till planering. Här varierar tid i sjukvård mellan 0 och 19 veckor. 21 skolor planerar akutsjukvård i någon form och 14 skolor primärvård/vårdcentral. Här är kanske också lämpligt att påpeka att vi hänfört APU i psykiatri till omvårdnad, trots att vissa skolor troligtvis avsett det som APU i social service. Psykiatripraktik kan vara mycket varierande; det kan gälla psykiatri, öppen vård i olika former, akutpsykiatri mm. Enligt läroplanen 1988:32 hänförs psykiatrisk vård till social service, medan övrig psykiatrisk vård räknas som omvårdnad.

Svårigheterna att hänföra vissa vårdområden till antingen social service eller vård speglar den sammanblandning och det samarbete mellan dessa båda områden som f n är under utveckling på fältet, och som har varit ett motiv för tillkomsten av denna linje.

Inom social service råder som synes mycket stora variationer vad gäller tid; mellan 3 och 17 veckor. De flesta, 23 skolor, planerar emellertid 4-5 veckor.

Eftersom det är möjligt att förlägga APU olika under de tre åren kan en översikt över total tid för APU under samtliga utbildningsår ge en tydligare bild. Översikten över arbetsplatsförlagd utbildning totalt under 3 år nedan visar på stora variationer; mellan 29 och 54 veckor. 29 veckor motsvarar den norm som anges i proposition och läroplan. Som framgår av figuren planerar samtliga skolor en längre APU.

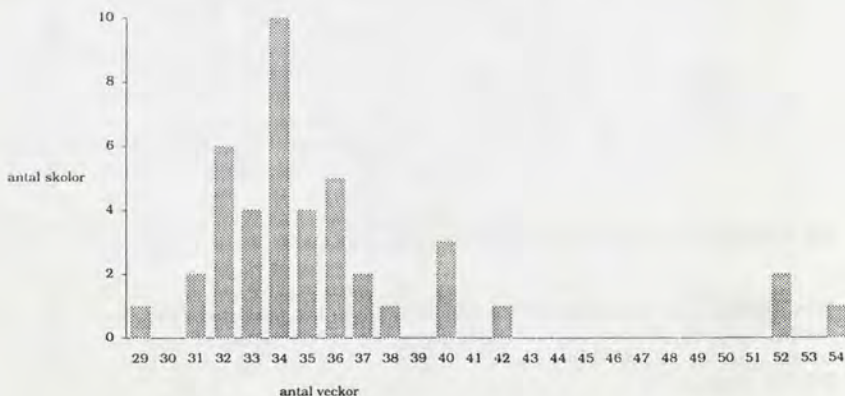

Fig 7. Antal veckor planerad APU under tre årskurser vid 42 skolor.

De stora variationerna beträffande omfattningen av APU är svåra att

förstå. Sannolikt har en viss förvirring uppstått på grund av de olika uppgifter som lämnas i proposition och läroplan. Den skola som har uppgivit 29 veckors APU, vilket motsvaras av 27% av den totala utbildningstiden, är kommunal, belägen på en mindre ort och har 16 elever i enbart åk 1. Det är tänkbart att planeringen ändras med tiden. Samma skola har 1.25 vtr/elev för tillsyn. Av de sju skolorna som har lång APU (40-54 veckor) är sex primärkommunala, sex har både åk 1 och 2 och en även åk 3. Alla skolorna är belägna på mindre orter, utom en som ligger i en större stad. Tillsynstiden varierar vid de sju skolorna mellan 0,7-3 timmar. Fyra skolor har få (16-46) elever i OM-linjen medan tre har många elever (54-139). 54 veckor APU motsvarar 50% av den totala utbildningstiden; en likartad uppläggning som tidigare vårdutbildningar haft. Vi kan inte finna någon samvariation mellan några av ovanstående faktorer.

En viktig faktor är tillgången på arbetsplatser som påverkar både typ av arbetsplats och den totala mängden APU. Visserligen har utbildning tidigare funnits i form av två linjer med praktik, men sociala servicelinjen har p g a brist på sökande vid ett flertal tillfällen ej kunnat starta eller genomförts med reducerat antal elever. En väl fungerande praktikplatsorganisation har av den anledningen kanske inte kunnat byggas upp inom social service - på alla orter. En annan tänkbar orsak är den tradition av längre praktikperioder inom det egna arbetsområdet som vård- och omsorgsutbildningar tidigare haft. I OM-linjen ska eleverna förberedas för arbeten inom två sektorer, som visserligen ligger nära varandra, men ändå har olika historia och tradition. Som nämnts tidigare hade Vd-linjen cirka 28 v och SS-linjen ca 25 v för praktisk utbildning och OM-linjen som i sig ska innesluta båda dessa föreslås ha 29 veckor tillsammans inom båda verksamhetsområdena. Kanske kan det vara svårt att avgöra var man ska skära i den tidigare praktiktiden och för att lösa problemet, utökas den totala tiden för APU. Den treåriga utbildningen innebär en viss - om än liten - utökning av APU. Tillsammans med övriga försöksutbildningar inom området kan på vissa håll brist på platser uppstå.

Tillgång till och konkurrens om praktikplatser

Det är många skilda elevkategorier inom vårdområdet som ska ha praktikplatser; inte enbart de 'egentliga' värdeleverna utan även t ex värnpliktiga sjukvårdare, PRAO-elever och barnskötarelever. Innevarande år har även en försöksutbildning inom den kommunala vårdhögskolan startats, vilken innebär en direktutbildning från någon studieförberedande linje inom gymnasiet till sjuksköterska. Dessa elever har således inte genomgått gymnasieskolans vårdlinje och praktiserat på den grundläggande nivån (sjukvårdsbiträde/ undersköterska) utan ska få sin praktik på nämnd nivå under sin sjuksköterskeutbildning. Denna elevkategori är ett nytt inslag i konkurrenssituationen. Inom sociala serviceområdet, som i och för sig kan betraktas som obegränsat, förekommer också konkurrens om praktikplatser. En nyttillkommen kategori utgörs av elever inom treårig försöksutbildning inom VLBU. Det tredje utbildningsåret

ger en extra belastning på tänkbara praktikplatser, vilket framhålls av flera skolor. Detta hänger givetvis samman med att skolorna anordnar längre APU än vad som föreskrivs. Den nya utbildningen innebär också att nya typer av elevplatser måste skaffas fram - något som visat sig vara svårt på många håll. Nära hälften av skolorna uppger att problem förekommer just pga konkurrenssituationen.

Om den arbetsplatsförlagda utbildningen sägs förutom att den styrs av tillgången på arbetsplatser, att den borde vara längre och att det är för lite praktik i åk 1 och 2. Några skolor tar upp tillgången på praktikplatser som en svårighet.

Rätt många kommenterar förväntade problem vid exempelvis full utbyggnad av OM-linjen. Dessa rör tillgång på praktikplatser och utbildade handledare, lokalbrist, svårigheter att ge eleverna reell möjlighet till önskat tillval, administrativa och schemamässigt problem mm. Ett exempel som har angivits är brist på kök för undervisning i modul Hushållning.

Konkurrensen om praktikplatser har bland annat att göra med det delade huvudmannskapet mellan primär- och sekundärkommun. En skola betonar vikten av kontinuerlig samordning mellan kommun och landsting, då skolor med olika huvudman utnyttjar samma arbetsplatser.

"I Arvika driver kommunen en OM-linje parallellt med landstinget. Samma praktikplatser används dock vilket medfört att elevbelastningen ökat ofantligt. Detta gäller i synnerhet på akutavdelningar där möjligheterna att hitta alternativa utbildningsplatser är små. I hela Västra sjukvårdsdistriktet finns bara 5 medicinska/kirurgiska avdelningar. På 5 år har antalet elever med behov av vårdpraktik på akutavdelningar ökat från 32 till 180!!"

"Praktikplatserna räcker till med ett nöddrop inom psyk och öppen primärvård (ser på samtliga behov inom länet). Om det startas nya OM-linjer i våra kommuner kommer inte praktikplatserna att räcka till".

"Problem med tillgång på praktikplatser vid fullskala. Praktikperioden kan troligen ej läggas ut där det är pedagogiskt bäst med tanke på teorimoduler. Man får nog inrikta sig på att över huvud taget få plats för alla elever under läsåret. Inom psykiatriområdet får det nog bli fältstudier i stället för praktik".

"Vid full utbyggnad - svårigheter att få praktikperioderna att avlösa varandra pga modulernas olika längd och att de bör komma i en följd. Detta innebär att praktikplatserna ej kan utnyttjas fullt ut".

Att överhuvudtaget få adekvata praktikplatser i tillräcklig utsträckning synes vara den största stötestenen. Allra svårast uppges det

vara inom akutsjukvård och psykiatri. Inom det sistnämnda området vill man inte gärna ta emot OMOM-elever, då de ju inte kan fungera som arbetskraft senare.

I Östergötlands län landsting har en praktikplatsutredning gjorts som resulterat i förslag till ett effektivare utnyttjande av praktikplatserna. Till förslagen hör att ta bort teoridagarna under praktiken, att utnyttja helger samt att använda vissa avdelningar som basplaceringar varifrån eleven får göra studiebesök på specialavdelningar. I utredningen framkommer också att psykiatrin ogärna tar emot elever samt ett starkt önskemål från handledarna att få extra tid för handledningen.

En av detta läns skolor har sänt in ett uttömmande svar och trots att det är ett par sidor långt, vill vi återge det i sin helhet på grund av att det visar problematiken i hela sin vidd och på skolans försök att hantera den. Inom långvård och social service i åk 1 föreligger det, enligt denna skola, inga problem.

"Åk 2 "inom gruppledarens kompetensområde". Här är det svårt att veta vad läroplanen avser. Gruppledaren är oftast ett vanligt vårdbiträde som har som en liten del av sitt arbete att ansvara för arbetsfördelning i gruppen. Det är inte nödvändigt att hon är mera erfaren och kunnig än övriga vårdbiträden. Anledningen till att hon fått gruppledaruppgiften kan lika gärna vara en dålig rygg.

Åk 3 "personer med särskilda behov inom psykogeriatrisk vård, missbruksvård, sektoriserad vård och omsorgsverksamhet". I Finspång, som är en mindre ort, finns inte dessa personer på särskilda institutioner utan enstaka vårdtagare finns inom de vanliga hemtjänstgrupperna, men inte i sådan mängd att det är tillräckligt för en hel klass elever. Förhållandet är likartat i Norrköping. Det finns dock en del dagcenterverksamhet, som skulle kunna utnyttjas som praktikplatser för några få elever.

Angående dagverksamhet för senildementa har vi hittills vid förfrågan fått svaret att man ej vill ta emot elever på grund av att det oroar de gamla med nya ansikten och stör verksamheten.

Angående missbruksvård anser man att gymnasieeleverna är för unga och omogna för att ha praktik där, någon enstaka KomVux-elev vald med omsorg kan möjligen få praktikplats.

Inom omsorgsverksamhet borde det gå att få fram den del platser eftersom våra specialkurser, omsorger om psykiskt utvecklingsstörda, försvinner så småningom. VLBU får därmed ett ökat behov av omsorgsplatser för sin 3-åriga utbildning, vilket kan medföra viss konkurrens.

Inom akutvården kommer belastningen att bli stor på prak-

tikplatserna med periodvis fem gymnasieelever samtidigt per avdelning (28 platser). Behovet av praktikplatser ökar inom gymnasieskolan, då även kommunens gymnasieskola, De Geerskolan, har en OM-klass och Vårdskolan i Finspång har en OM-klass med 30 elever (tidigare höst- och vårintag med 16 elever). På lasarettet i Finspång finns bara två akutavdelningar, varför ungefär halva klassen behöver ha praktikplatser i Norrköping.

För att möta denna höga belastning har vi redan idag vidtagit följande åtgärder:

1) Koncentrerade praktikperioder (d v s inga teoridagar under praktiktiden).

2) Elever praktiserar lördagar och söndagar i större utsträckning än förut (praktiserar de helger som handledaren arbetar).

3) För eleverna i 2-åriga vårdlinjen och KomVux kurs IX har gjorts ett schema för hospitering på mottagningar, laboratorier och andra "kringsfunktioner" på kliniker. Detta kommer att erbjudas OM-linjens elever i åk 3. Syftet med detta är följande:

- Eleven får "vidgade vyer" d v s helhetsbild av klinikkens arbete

- Man kan "sprida ut" eleverna schemamässigt så inte alla elever finns på avdelning samtidigt och konkurrensen om inlärningsuppgifter kan minskas något.

Psykiatrisk vård är ur APU-synpunkt vårt stora problemområde. Inom psykiatrin sker stora förändringar av verksamheten, vilket även medför minskat antal vårdplatser. Man går över till öppen vårdverksamhet samt rådgivning och stöd till t ex kommunens vårdpersonal.

/ /

Vi har även haft tillgång till utbildningsplatser på behandlingshem och dagavdelningar. Dessa tar bara emot en elev åt gången. Hittills har vi delat dessa platser med Vårdhögskolan och disponerat dem cirka halva terminen var. För närvarande har man fulla kurser på Vårdhögskolan och utökad utbildning och då får gymnasieeleverna ej tillgång till dessa utbildningsplatser i samma utsträckning som tidigare på grund av att man prioriterar vårdhögskolestuderande, som är äldre och har mera kunskap.

Öppenvårdsteam tar ej emot gymnasieelever på grund av att de anses vara för unga och för oerfarna.

Nya verksamheter i samverkan med kommun och primärvård t ex dagavdelning och gruppboende för senildementa är

obenägna att ta emot elever. Man anser att det stör verksamheten och oroar de gamla att ofta få se nya ansikten.

Inom gymnasieskolan är det så att 2-åriga vårdlinjen och KomVux HS I-IX får skötarkompetens. De måste därför i första hand få tillgång till de psykiatrisatser som finns. OM-linjens elever får ej skötarkompetens och kan troligen ej erbjudas traditionell praktik inom psykiatrin. Vi får nog tänka oss någon form av fältstudier och eventuellt utnyttja platser inom omsorgerna för psykiskt utvecklingsstörda.

Inom primärvården kan det bli problem att få tillräckligt antal praktikplatser, då Vårdhögskolans också har stort behov av platser här. Hos distriktsköterskor och på vårdcentraler vill man bara ha en elev åt gången samt viloperioder utan elev. Attitydförändring behövs!"

Detta långa citat visar skolans försök att hantera den uppkomna situationen och personalens ambition att skaffa praktikplatser inom tidigare inte utnyttjade områden. Hela idén med arbetsplatsförläggning baserar sig på att det finns adekvata arbetsplatser att tillgå. En annan förutsättning för att den arbetsplatsförlagda utbildningen ska kunna fungera gäller handledning och i följande avsnitt presenterar vi vad vi inhämtat beträffande denna problematik.

Anmärkningen ovan beträffande läroplanens formulering "gruppledarens allmänna kompetensområde" för åk 2 har orsakat funderingar på flera håll. Vissa sociala servicegrupper har roterande gruppledarskap, andra arbetar med självstyrande vårdlag och åter andra har ingen gruppledare alls. Variationen i den praktiska verksamheten stämmer således relativt dåligt med läroplanens formulering.

Handledarfrågan

Detta avsnitt - rapportens längsta - behandlar många skilda förhållanden som rör handledning; detta gäller såväl lärares arbete som yrkeshandledares samt deras inbördes relation på grund av införda förändringar.

Definitioner och mål

Handledning, konsten "att leda någon vid handen", kan definieras på olika sätt. Enligt Heap (1981) är handledning av praktikanter "...en utbildningsprocess som bidrar till att praktikanten lär sig det sociala arbetets metod, integrerar baskunskaper och yrkesprinciper och utvecklar en yrkesidentitet."

Handledningen utgår vanligen från den studerandes löpande praktiska uppgifter vid respektive praktikplats. I handledningen ingår att förmedla relevanta kunskaper, stimulera systematiskt tänkande och klarlägga de känslor och attityder som uppgifterna inom omvårdnads- eller det sociala arbetet kräver. Handledning förutsätter ett samspel mellan praktikanter och handledare där båda är aktiva och bidragande (a a). I handledning finns mycket som påminner om tankarna i Deweys idéer om progressiv utbildning. Handledningsrelationen bygger under ideala omständigheter på en tilltro till den studerandes egen utvecklingspotential och vilja till lärande. I relationen finns också en strävan mot kollegialitet. Handledaren är i sin egenkap av färdigutbildad undersköterska/ vårdbiträde en viktig rollmodell för eleven. I detta faktum finns både utmärkta möjligheter till effektiv inlärninng men också risker för beroendeförhållande (Holmström 1975). För att kunna fungera bra som handledare krävs att den yrkesverksamma har genomgått alla de stadier vi berörde i avsnittet om inlärninng i praktik (s 5-6) och uppnått det femte stadiet (Heap, 1981). Det innebär att vederbörande helst bör ha några år av yrkesverksamhet på nacken.

Rekryteringen av handledare till OM-linjen

Systemet med att utse personliga handledare för de studerande i praktikutbildning hade startat på många håll redan före OM-linjens införande. Detta har sannolikt underlättat rekryteringen. Det nya med försöksutbildningen är den uttalade vikt man lägger vid handledarnas roll och den utbildning om 7 dagar som erbjudds i samband med försöken.

I skolornas svar framkommer att rekryteringen av handledare sker antingen genom att intresserade vårdbiträden söker handledarutbildning 'på eget bevåg' eller att de utses på arbetsplatsen av sektionschef, föreståndare, arbetsledare eller praktikplatssamordnare eller i samråd med arbetsledaren - det senast nämnda förfaringssättet är det vanligaste. Vid fem skolor utses handledare via praktiklä-

rarna. Nio skolor har uppgivit att praktikplatsens arbetsgrupp gemensamt utsett handledare "enligt avtal mellan landstinget och fackorganisationer. Avtal håller på att tecknas på den kommunala sidan." Ytterligare några skolor har angivit fackliga organisationers medverkan i att utse handledare. Endast en skola uppger att den haft god hjälp av ett engagerat yrkesråd. En annan skola får stöd av sitt SSA-råd.

De allra flesta svaren visar en stor aktivitet från skolans sida. Kontakter på skilda administrativa nivåer har tagits; studierektor har talat med arbetsledare, avdelningschefer och politiker och tjänstemän inom landstingens hälso- och sjukvårdsnämnd. Kommunala tjänstemän och utbildningsansvariga har inbjudits till skolorna för information, lärare med god lokal- och personkännedom har tagit personliga kontakter med hemtjänstassistenter, undersköterskor, arbetsledare och gruppleddare. De allra flesta skolorna uppger att de kraftigt förstärkt sin information till tänkbara berörda. En skola har utgått från elevernas önskemål om praktik och med ledning av dessa försökt rekrytera handledare. En annan skola har en arbetsgrupp där representanter för omvårdnad och social service ingår. Dessa utser handledare inom respektive område.

"Att ta emot elever är ju ett sätt att rekrytera blivande personal. /... /

Därför finns ett stort intresse från arbetsledningen att göra det bra för handledare och elev."

Fyra skolor har angivit kriterier på blivande handledare, exempelvis ska de ha adekvat utbildning, vara intresserade av elever och av undervisning och vara positiva till sitt eget yrke. Ett önskvärt krav är att handledaren ska arbeta heltid. Att det inte alltid är enkelt att utse handledare visar följande citat:

"Akutavdelning: Som regel är det alltid samma handledare till eleverna= de som "går på" underskötersketjänsterna. I regel är det en heltidsanställd + 2 deltider/avd. Detta innebär att samma handledare kan ha två elever samtidigt.

LV-avd (långvårdsavdelning): Rättvisekrav bland personalen leder till att även icke utbildad personal deltar i handledningen."

I ett landsting försöker man att inom akutvården göra upp med praktikansvariga inom vården att vissa avdelningar ska fungera som "elevavdelningar" med utsedda, utbildade handledare. Fördelarna med detta är att man småningom utvecklar en god ömsesidig personkännedom och kontakt. Det kan emellertid också innebära risk för ett alltför intensivt utnyttjande av vissa handledare med elevtrötthet som följd. Vi vet också att rekryteringen stundtals är besvärlig och att man ibland tvingas göra avkall på t ex kravet på adekvat utbildning. Som framgår av ovanstående citat får då den studerande en praktiskt erfaren handledare med handledarutbildning men utan yrkesutbildning.

Handledarutbildning

Den arbetsplatsförlagda utbildningen bör, enligt proposition 102, le-
das av handledare som arbetsplatsen tillhandahåller. Samma källa
framhåller att utbildning av handledare bör påbörjas under budget-
året 1988/89 och den föreslås vara sju dagar lång. Behovet av hand-
ledarutbildning uppges vara stort och handledarkåren bör byggas upp
snabbt.

"ÖGY har uppskattat behovet av handledare till 10 000-11 000
under en treårsperiod vid fullt utbygd verksamhet. Efter
denna period behövs återkommande fortbildning samt en viss
nyrekrytering. / . . / För försöksverksamhetens behov kan an-
talet uppskattas till 1 500" (aa, s 77).

Även om citatet bygger på en planering om 5 000 elevplatser och an-
talet stigit till totalt cirka 16 000, tycktes man utgå från att arbets-
platserna generellt sett har en stabil arbetskraft. Visserligen räknar
man med "en viss nyrekrytering" men huvudinriktningen synes vara
att en gång utbildade handledare alltid finns att tillgå vid senare till-
fällena. Inom vårdområdet tycks det inte förhålla sig på detta sätt.
Personalomsättningen är stor och nya handledare måste fortlöpande
utbildas. Inom de 51/63 skolor som utbildat handledare framgår att
dessa uppgår till 4 473 personer - en siffra som vida överstiger
ÖGY:s förmodade handledarantal för hela försöksverksamheten.

De svar vi erhållit från skolorna visar att antalet personer som erhål-
lit handledarutbildning är, som väntat, beroende av skolans storlek
och antalet försöksklasser. De 51 skolor som angett en siffra på frå-
gan om antal, har utbildat 2 067 personer inom social serviceom-
rådet och 2 406 personer inom hälso-och sjukvård. Dessutom har
30 handledare utbildats inom barnomsorgen. Hur de utbildade
handledarna fördelar sig på skolor med olika huvudman framgår av
nedanstående uppställning.

Tabell 2. Antal utbildade handledare under två år samt planering för 1990.

	<i>Genomförda utbildningar under två år</i>		<i>Planerade utbildningar under 1990</i>	
	kommun	landsting	kommun	landsting
SS	507	1 560	0	115
HoSjv	529	1 877	0	240
Totalt	1 036	3 437		355 ¹

¹ endast fem skolor har uppgivit siffror. Vi förmodar att antalet planerade
handledarutbildningar i verkligheten är högre.

Sammanlagt har således de 51 skolorna totalt utbildat 4 473 handledare under de senaste åren. Denna höga siffra för utbildade handledare kan ställas mot det totala elevantalet, som den 15 sept 1989 var 4 252. Skolorna har alltså utbildat mer än en handledare/elev. OM-linjens elever ska ha APU inom många olika verksamhetsområden. Som exempel kan vi nämna omvårdnad - som kan tyckas enhetligt. Men det krävs olika handledare inom primärvård, långvård, medicinsk, kirurgisk, psykiatrisk vård osv. Alltså måste man till en början utbilda många handledare/elev. Handledarna får utbildning för att i första hand undervisa OM-linjens elever. I de utbildningsprogram vi sett ges stort utrymme åt unga elevers situation och det specifika med den nya försökslinjen betonas. Självfallet kommer handledarna att i viss mån utnyttja sin kompetens även för andra elevgrupper - i den mån OM-elever inte finns på arbetsplatsen. I vilken utsträckning man kommer att kunna 'återanvända' handledare är en öppen fråga som bland annat hänger samman med personalomsättningen.

Flera skolor uppger att handledarutbildningen har stimulerat personalen; intresset för att fungera som handledare har ökat och "de känner ett större värde". Skolornas personal anser att en utbildad handledare har större tilltro till sina kunskaper, att handledarutbildningen har givit dem 'råg i ryggen', att det fungerar bra att handledare ansvarar för praktiska moment och att de fått ett större ansvar och "både lärare och elever har engagerats mer aktivt och positivt". Man hoppas att handledarutbildning leder till högre kvalitet på utbildningen.

"Handledarna har större tillit till sina kunskaper, som leder till en mer medveten kunskapsförmedling till eleven samt en större öppenhet mot klinikläraren".

Trots det stora antalet utbildade handledare upplevs dock fortfarande bristen på utbildade handledare på många håll som besvärande. Några citat kan belysa detta:

"Det är problem att få utbildade handledare. Personalrörligheten är stor, vilket till och med har medfört att elever inte haft samma handledare under hela praktikperioder. Det är svårt att få arbetsgivarna att förstå vikten av utbildade handledare och att ge handledarna tillräcklig tid."

"Med tanke på omsättningen av vårdpersonal tycks en utökning av handledaransvaret på vårdpersonalen i stort sett omöjlig. Att hitta tillräckligt med kvalificerade yrkeshandledare ffa inom långtidsvård är redan idag svårt."

Som synes kompliceras hela handledarorganisationen av att personalomsättningen är stor inom områdena vård och social service. Vi återkommer mera utförligt till denna problematik lite längre fram.

Handledarutbildningens längd varierar. De flesta följer propositionens förslag på 5 dagar + 2 uppföljningsdagar. Många andra varianter

finns dock; allt från 3 till 7 dagar. Från Stockholmsområdet rapporteras att det har varit svårt att samla deltagarna till uppföljningsdagar; drygt en tredjedel har uteblivit, ibland ännu större andel. Detta antas hänga samman med att uppföljningsdagarna inte prioriteras av arbetsgivaren. Andra skäl uppges vara annan utbildning eller att handledarna bytt arbetsplats. Från andra håll, exempelvis Arvika, har vi inhämtat uppgifter om att det inte alls är svårt att få handledarna till uppföljningen; de vill ha all den utbildning de kan få.

De flesta skolorna har haft separat handledarutbildning för personal inom omvårdnad respektive social service, men ett par skolor anger att de planerar gemensamma kurser för personal inom akut-, långvård och social service. Vid två skolor har sjukvårdspersonal fått 3,5 - 4 dagar och de från social service 2 dagar. Utbildningens omfattning kan, enligt vissa skolor, förkortas ett par dagar utan negativ effekt på utbildningens kvalitet. Samma skillnad mellan omvårdnad och social service har framkommit även vad gäller tid för tillsyn för lärare, där lärare i omvårdnad på sina håll har haft längre tid än lärare i social service.

Några skolor har inte haft någon handledarutbildning alls. Vissa samarbetar med varandra och någon skola har så stort geografisk område som måste utnyttjas för APU, att det är i det närmaste omöjligt att genomföra någon reguljär handledarutbildning.

Vad gäller handledarutbildningens innehåll tycks i stort samma innehåll återkomma:

- Gymnasieskolans organisation
- ÖGY-försöket
- Omvårdnadslinjens karakteristika med 3-årig utbildning, modulsystem och arbetsplatsförlagd utbildning
- Tonåringar och ungas livsvillkor
- Handledningsmetodik

Det förekommer naturligtvis varianter och olika betoningar av skilda avsnitt. Så behandlades i utbildningen vid ett par skolor t ex elevvård och elever med särskilda behov. En skola gör en presentation av karaktärsämnena på linjen. Vid några skolor är etik med på schemat, ytterligare en har också kulturkunskap med. Etik och kulturkunskap utgör de årligen återkommande temastudierna på Omvårdnadslinjen. Rollspel, drama, samtalsmetodik och falldiskussioner är metoder som uppges av flera skolor.

Relationen lärare - handledare

Som nämndes inledningsvis har primärkommunala skolor vanligtvis inte tidigare haft klinisklärare inom den egna skolan. Vid övriga skolor har införandet av handledare på arbetsplatsen medfört förändringar i arbetsfördelningen mellan lärare och handledare. Genom tillkomsten av utbildade, personliga handledare för eleverna, får skolans lärare en annan funktion.

"Klinikläraren går inte in i den direkta handledningen av elever utan överläter det till handledaren. Klinikläraren är en länk mellan skolan och arbetsplatsen. Vara stöd för handledaren och eleven. Diskutera med eleverna och handledaren t ex målet som elever har med utbildningen på arbetsplatsen och hur man bäst ska nå det. Diskutera elevernas upplevelser samt följa upp hur eleverna kan koppla sina teoretiska kunskaper till praktiken."

Uppgiften att stötta elever och handledare och att så att säga arbeta genom handledaren är lärarens nya uppgift. I enstaka svar framkommer att läraren går in i direkt handledning av elever då det gäller speciella uppgifter.

"I omvårdnadsmodulen i åk 2 kommer klinikläraren att följa upp venprovtagning samt dela läkemedel tillsammans med eleven 1 gång".

"Läraren fungerar som kontaktperson som reder ut problem och oklarheter och försöker att knyta ihop teori - praktik: Har vid några tillfällen arbetat med eleven i vissa arbetsuppgifter..."

Läraren har alltså i huvudsak övergivit den s k momenthandledningen och inriktar sig istället på handledning av elev och handledare i gemensamma samtal. Nedan beskrivs en typisk uppläggning av tillsynen:

"Våra lärare besöker eleverna minimum 3 tillfällen under varje praktikperiod.

Besök 1 görs under första veckan. Målsättningssamtal inför praktiken, planering av praktiken, ev praktikuppgifter diskuteras och planeras.

Besök 2 görs i mitten, halvtidsbedömning, samtal elev/handledare om hur det gått, vad som varit bra och mindre bra.

Besök 3 görs i slutet av praktikperioden. Slutbedömning och sammanfattning av praktikinnehållet.

Därtill kommer avdelningslektioner, metoddiskussioner med personalen, stöd till handledare samt att upprätthålla goda relationer mellan praktikplats och skola."

Den stora förändringen innebär att arbeta med och genom de utbildade handledarna. Lärarna har ofta blivit involverade i handledarutbildningen och i samband med denna kunnat starta planeringen av praktikplaceringen för respektive elev. Modellen med kontaktbesök och individuella handledare har av många skolor införts före Om-linjen, men i och med att handledarna nu får en utbildning kan lärarna på ett annat sätt än tidigare dela ansvaret för praktiken med handledarna och den praktiska utbildningen kan därmed få en kvalitetshöjning. Läraren ses som en pedagogisk resurs.

"Hade delvis infört denna förändring tidigare: Förändrats från momenthandledning till en pedagogisk resurs för handledare och elev. Läraren diskuterar mera etik och omvårdnad idag"

"Tidigare hade vi sociala servicelinjen. Där hade läraren i de flesta fall bara kontakt med en centralt placerad handledare."

Svaren synes ge en bild av en rätt väl strukturerad verksamhet där samtliga inblandade vet vad den ena eller den andra gör och vem som har ansvar för vad. I några skolors svar kan man skymta en ton av sorg över förändringen:

"Klinikläraren har tappat kontakten med handledare och arbetsplatsen eftersom lärare i karaktärsämnen gör APU-besöken. I Värmland kommer klinikläraren att vara ur verksamheten 1990".

"Handledarna har fått ta över den kliniska undervisningen, något som de 1: känner att de inte är kompetenta att utföra och 2: inte har tid till på samma sätt som en kliniklärare. En lärare har inte 30 patienter som måste gå före elevernas behov av undervisning".

Uttalandet kan tolkas på flera sätt. Dels kan det vara ett uttryck för en känsla av att inte ha kvar sin position som elevernas lärare på praktikstället. Lärarbesvikelsen kan komma till uttryck i ett uttalande å handledarnas vägnar. Dels kan uttalandet vara ett korrekt återgivande av handledarnas utsagor. Det är naturligtvis rimligt att handledare ibland hamnar i akuta vårdssituationer där arbetet måste prioriteras och eleverna komma i andra hand. Dessa akuta vårdssituationer kan då inte utnyttjas i elevernas inlärninng annat än retrospektivt.

Den första tolkningen ges visst stöd av andra uttalanden. Från en del landstingskommunala skolor kommer uppgifter om att lärare saknar sin tidigare lärarfunktion på kliniken:

"Vi handleder och undervisar inte längre på kliniken och har egentligen tappat all kontroll över hur utbildningen bedrivs".

"Tidigare deltog läraren mer aktivt i undervisningen i vissa moment i utbildningen och hade också som regel mer tid för varje elev".

Modeller för lärarnas handledning

För vissa primärkommunala skolor innebär Omvårdnadslinjen att lärarna för första gången följer sina elever i praktik överhuvudtaget. Tidigare har kontaktbesök/handledning skötts av lärare vid någon landstingsskola. Det är uppenbart att detta upplevs positivt av lärare vid primärkommunala skolor, som härigenom får en helhetsbild av

utbildningen. Flera kommunala skolor skriver att de fått bättre kontakt med praktikfälten.

I huvudsak följer lärarna två modeller för sin handledning i praktik. Den ena modellen innebär att läraren i de studerandes karaktärsämne även genomför tillsynen på den arbetsplatsförlagda utbildningen och gör arbetsplatsbesöken. Fördelarna med denna modell är att läraren känner de studerande och kan fortsätta en individualiserad undervisning som startat under den skolförlagda delen av utbildningen. Läraren kan också bidra till att koppla skolförlagd respektive arbetsplatsförlagd utbildning till varandra. Detta är sannolikt den vanligaste arbetsmodellen. Nio skolor uppger explicit att de följer denna modell. Nackdelen är att läraren tvingas hålla kontakt med ett stort antal olika arbetsplatser och handledare, dessutom tillkommer ofta långa och tidsödande resor. En skola uttrycker sig sålunda:

"Ibland kan en lärare behöva åka upp till 25 mil tur och retur för att göra arbetsplatsbesök....."

Den andra modellen innebär att lärarna delar upp praktikplatserna sinsemellan och besöker dessa platser regelbundet. Med detta system blir lärarna väl förtrogna med arbetsplatsen, personalen och rådande rutiner. Det är en modell som sägs uppskattas av arbetsplatserna. På en del skolor kan de flesta vårdlärare på linjen vara engagerade i detta system, på andra skolor ett färre antal. Det förekommer till och med att svensklärare gör kontaktbesök! Nackdelen med denna modell är att läraren saknar kännedom om enskilda elevers speciella förutsättningar och behov och att hon inte har detaljkunskap om hur utbildningen på skolan fungerar. I enkäten svarar 5 skolor att de har denna modell men eftersom många inte direkt svarat på frågan, kan det gälla långt flera (17 skolor talar enbart om kontaktbesök tillsammans med handledare och elev).

"Vi har i vårt landsting/utbildningsnämnd förhållandevis goda resurser för att inom vårdgymnasiet skapa en fungerande klinisklärarorganisation, som bygger på kontinuitet från lärare inom respektive praktikområde. Detta är ett starkt önskemål från lärarna och de olika verksamhetsområdena. Lärarna har mycket god kännedom om verksamhetsområdet och dess personalsituation och kan tillsammans med ansvarig utse handledare för de olika eleverna som blir aktuella".

Några skolor tycks använda flera system där man blandar gammalt och nytt. Läraren i karaktärsämnet gör först ett besök och informerar på arbetsplatsen, träffar flera handledare och har en gemensam diskussion om praktiken. Därefter tar en lärare med hela sin undervisning förlagd till arbetsplatser vid och gör kontaktbesök. I en kartläggning av samverkan mellan skola och klinik (Bergstrand, 1989) önskar personalen vid den undersökta kliniken att samma lärare år efter år har hand om den pedagogiska handledningen inom hela kliniken. Det uppges vara en stor fördel att man känner varan-

dra och att personalen vet vilka arbetsuppgifter som lärare och elever kan ta ansvar för.

Lärares tillsyn

"Då vissa utbildningsavsnitt förläggs till arbetsplatser kan också yrkeslärarna inom försöksverksamheten få tid för två mycket angelägna uppgifter, nämligen uppföljning och tillsyn av eleverna på arbetsplatser samt egen fortbildning" (proposition 1987/88:102 s 19).

I enkäten tillfrågades skolorna om båda dessa uppgifter och kommentarerna rörande 'tillsynstiden' under APU är många. Bland annat framhålls att det är svårt att få tiden att räcka särskilt som den måste anpassas efter vad som passar praktiken, handledaren och eleven. När läraren är på arbetsplatsbesök är det många som vill träffa henne; elev, handledare, arbetsledare m fl. De vård- och social service-lärare som utövar tillsyn under APU har mycket små möjligheter att delta i fortbildning och vi återkommer till fortbildningsfrågan längre fram. Ibland utövas tillsyn av lärare som inte tidigare undervisat i klassen och det uppfattas som en mycket dålig lösning.

"2uvt/elev/vecka anser vi vara den lägsta tid som överhuvudtaget kan fungera/lärare. Frågan om kliniklärare eller ej är inte klart redovisad. Alltså råder stor förvirring här. /...../ Tjänstekonstruktioner och fördelning av elever, lektion och övriga arbetsuppgifter måste ses över."

De flesta skolorna har uppgivit den tid som skilda lärare har för tillsyn av eleverna. Några skolor framhåller att tid/elev inte går att uppgge, då olika elever behöver olika mycket stöd eller handledning. Vissa skolor har angivit läsårsveckotimmar, andra total tid och ytterligare andra en viss tid per elevgrupp (som vi inte alltid vet hur stor den är). Trots olikheterna i redovisningssättet har vi försökt räkna ut tid/elev och vecka, vilket anges i nedanstående figur. 40 min i figuren motsvaras av en timme.

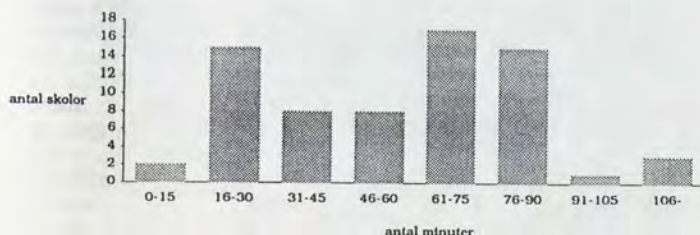

Fig 8. Antal lärartimmar/elev och vecka för tillsyn av elever under APU. (anm: i de fall skolor uppgivit olika tid för de två inriktningarna, har båda medtagits)

Variationen i tillsynstid är som synes stor mellan skolorna. Den lägsta tid en skola uppgivit är 6 min/elev och vecka. Denna är primärkommunal och har 57 elever i både åk 1 och 2. Den skola som uppgivit 16 min är landstingskommunal och har 54 elever i åk 1 och 2. De skriver - något uppgivet - "tidigare fanns kliniklärare". Det verkar som om dessa tidigare lärare inte alls ersätts genom en utökad tillsynstid. Av de två skolorna i andra extremiteten med 3 vtr/elev är två primärkommunala, har 16 elever i åk 1 och är belägna i små orter. Den tredje skolan ligger likaledes i en liten ort men har åk 1 och 2 och är landstingskommunal.

En möjlig tolkning kan vara att skolornas arbetssätt före försöksverksamheten påverkar deras beräkning av den tid som ses som nödvändig för att utöva tillsyn. Siffrorna kan också variera beroende på hur man definierat begreppet tillsyn - t ex om man räknat in kontakter med arbetsplatser före och efter elevplaceringar, planering, information etc. Detta har vi dessvärre inte kunnat penetrera ytterligare, utan vi får nöja oss med att konstatera olikheterna skolorna emellan.

Tid för tillsyn varierar rimligtvis också med val av handledarmodell (jmf ss 23-24). Om samma lärare ska besöka 15 elever på vitt skilda arbetsplatser, torde det bli mindre tid för varje elev än för den lärare som har tre arbetsplatser och dess elever att tillse. Om arbetsplatserna är spridda över ett stort geografiskt område, något som är ganska vanligt i glesbygd, går mycket tid åt till resor och mindre blir kvar för den enskilda eleven. Men det är inte säkert att restid får ingå i arbetstiden. En skola, som uppgivit 24 min för tillsyn, skriver:

"Där praktikplatserna har geografisk spridning behövs restid. Det är idag inte inräknat i arbetstiden".

Fem skolor har olika tid för tillsyn inom de båda områdena. Den största skillnaden är 20 minuter för social service och 80 minuter för omvårdnad!

Lärares fortbildning

I ett fåtal av skolornas svar framkommer att lärarna haft möjlighet att fortbilda sig under den tid eleverna haft praktikmodul medan hälften av skolorna uppger att de inte alls kunnat detta. Skälen uppges vara att lärarna behövs "minst lika mycket ute i praktiken som i teorin" eller att de undervisar i andra klasser denna tid. Ett annat skäl är att den fortbildning som erbjuds infaller på annan tid. En skola uppger att behov av fortbildning inte föreligger bland lärarna, medan de flesta skolor uppger att lärare gärna vill delta; lära sig mer, få inspiration och träffa kollegor.

"Möjligheter till fortbildning under APU har funnits men varit begränsad bland annat därför att lärarna undervisar i de arbetsplatsförlagda modulerna".

"Kursen passade inte in under praktikperioden, vikarier måste in."

Den fortbildning som lärarna deltagit i är i första hand SÖ:s utbildning rörande ÖGY-försöket. Kurser i omvårdnad med varierande omfattning (1-10 poäng), yrkesstudier i social omsorgsverksamhet och psykiatri, ergonomi, vårddidaktik 2 poäng, är andra exempel på fortbildning.

Det är sannolikt alltför optimistiskt att tro att de studerandes praktikmoduler ska kunna ge utrymme för fortbildning i nämnvärd omfattning. Den snabba omsättningen på handledare, behovet av att utbilda och handleda handledare och studerande samt att hålla kontakt med arbetsplatserna kommer troligen att sluka de flesta lärares tid. Några skolor har kommenterat den skillnad de förmodar kommer att inträffa vid fullt utbyggd treårig utbildning. Då antar man att olika moduler i olika undervisningsgrupper kommer att schemaläggas så att tiden för både fortbildning och tillsyn kommer att minska.

Problem med i samband med handledares undervisning

I våra kontakter med skolorna - det gäller såväl skolbesök som enkäten - har vi fått kännedom om en del problemområden med direkt relevans för undervisningen på arbetsplatserna. I detta sammanhang vill vi ta upp tre av dessa problem; läkemedelshantering, personalomsättning och lärares tjänstekonstruktion.

Några skolor har påpekat att undersköterskor som handledare inte kan undervisa i *läkemedelshantering*, som t ex injektionsgivning och medicinutdelning. Detta är uppgifter som åligger sjuksköterska och normalt inte ingår i undersköterskans arbete, men som vissa ändå utför på s k individuell delegation (SOS FS (M) 1980:100). Att "uttaga läkemedel ur förrådet och iordningsställa dos därav för patient" kan endast delegeras till undersköterska av överläkare (MF 1974:83, 9.2 §; Socialstyrelsen, 1989). Uppgiften att överlämna läkemedel till patient kan däremot delegeras till undersköterska av en sjuksköterska. I tider med stor sjuksköterskebrist kan en undersköterska delegeras uppgiften att dela läkemedel vid exempelvis en långvårdsavdelning. Undersköterskor är alltså inte formellt behöriga att utföra detta. Men i utbildningen ingår såväl teoretisk och praktisk undervisning i läkemedelshantering. Så länge deras lärare var sjuksköterskeutbildad uppstod inga problem. Men en undersköterska som handledare har inte rätt vare sig att själv utföra - utan delegering - eller undervisa i läkemedelshantering. Hon får således inte delegera vidare till en elev. En sjuksköterska måste göra detta. Tjänstgörande sjuksköterskor vid vissa avdelningar har meddelat skolor att de inte har tid att genomföra denna undervisning. Beträffande handledningen i arbetsplatsförlagd utbildning framhåller socialstyrelsen:

"Det är angeläget att skolans lärare, handledare och avdelningsföreståndaren går igenom syftet med den arbetsplatsförlagda utbildningen, vilka arbetsuppgifter eleven skall handleddas i och vem som skall handleda eleven i de olika uppgifterna" (a a, s 5).

Såvitt vi förstår finns två lösningar på detta problem. Antingen måste någon av arbetsplatsens sjuksköterskor handleda den studerande i dessa uppgifter eller så får skolans lärare gå in och överta denna begränsade uppgift – då under avdelningsföreståndarens överinseende. I de fall sjuksköterskor inte anser sig ha tid till detta, måste i stället tid beredas för lärare att hinna utföra denna uppgift.

Ett annat problem som synes besvärande är *personalomsättningen* inom vård och omsorgsarbete.

"Personalomsättningen inom vården gör att nya handledare utses för varje elev. Från arbetsplatserna har man redan påtalat detta och ser behov av att handledarutbildningen dubblas under året (=en utbildning/elevgrupp) och återkommer varje termin under försöksperioden"

I en utredning (Bergstrand 1989) vid ortopedkliniken vid Södersjukhuset i Stockholm uppges att 7 avdelningar tog emot 70 elever under hösten 1988. Personalen bestod bland annat av 43 sjuksköterskor och 74 undersköterskor/biträden. 40 elever kom från gymnasieskolan, 15 från vårdhögskolan, 5 var PRAO-elever, 7 var militära sjukvårdare och 3 elever hade s k ungdomsplats. Eleverna från högskola respektive gymnasieskolan representerade inom sig en rad olika kurser, terminer och utbildningar. Under samma tid nyanställdes totalt 45 personer! Enligt intervjuade sjuksköterskor skulle elevantalet behöva minska med hälften för att arbetet skulle bli drägligt.

Från Alingsås kommer ett protokoll från ett sammanträde med personalen vid medicinkliniken. De anser sig ha för många elever och orkar inte vara bra handledare för alltför många olika kategorier. Vissa morgnar är det fler elever än personal på avdelningarna. Personalen önskar elevfria veckor, att vårdläraren finns på avdelningen och vill ha tid att utveckla sin egen yrkesroll.

Det har varit svårt att få tag i siffror rörande personalomsättning framför allt beroende på att de skilda landstingen respektive kommuner använder olika sätt att redovisa sin statistik. Landstingsförbundet (1989) har, i samråd med ett flertal andra intressenter, ett personalförsörjningsprojekt igång och följande uppgifter har vi hämtat ifrån detta. Några siffror från 1989 som rör sjukvårdsbiträden och undersköterskor kan ge en bild av läget.

Tabell 3. Antal sjukvårdsbiträden och undersköterskor samt tjänstgöringsgrad i landet som helhet, 1989.

	undersköterskor	sjukvårdsbiträden
befattningar	42 339	43 336
antal anställda	63 313	79 230
i tjänst	53 862	66 906
årsarbetare	42 415	54 860
deltidsarbete	59%	71%
andel män	4%	8%

Cirka 85 % av alla vårdarbetare är kvinnor och nära 50% av samtliga är deltidssamarbetande. Generellt sett är det ont om vårdpersonal. Ökningstakten av antalet anställda inom landstingen har minskat dramatiskt under senare år. Man har svårigheter att rekrytera personal och samtidigt ökar antalet befattningar för sjuksköterskor och undersköterskor medan antalet sjukvårdsbiträden minskat. Vakanterna har ökat. I mars 1989 rapporterar alla landsting utom ett stor brist eller brist på personal. Endast ett landsting uppger balans. I storstadsregionerna har verksamheter fått inskränkas pga personalbrist. 1988 nyrekryterades 51 000 personer och ungefär lika många slutade. Även om denna siffra gäller samtlig vårdpersonal, vet vi att rörligheten är störst bland de yngsta och de med kortast utbildning. I relation till tabellen ovan är det således en mycket stor andel som nyrekryteras bland den personal som ska vara handledare till elever inom OM-linjen.

Totalfrånvaron är 12-30%, beroende på hur man räknar. Långtidsfrånvaron är cirka 12 % och man räknar med en ökning pga planerad förlängd semester och förlängd föräldraledighet. Siffrorna skulle då öka med 3,2% respektive 2,6%. Den externa avgången har ökat under senare år och är nu cirka 9%. Avgångarna är högst bland de yngre med kortast utbildning. Siffran 12% rör endast långtidsfrånvarande (> 1 mån); de förflyttningar som sker inom och mellan landstingen, och som uppskattas vara betydande, medtas inte. Störst är avgången inom långvård och psykiatri och störst inom länen AB, C, O och U i nu nämnd ordning. Det är personal med kort utbildning som fungerar som handledare till elever inom OM-linjen. Det är inom dessa grupper som både frånvaron och avgångarna är störst. De som går vidare till högre studier rekryteras även de bland de lägst utbildade. Detta kan ge någon fingervisning om det enorma behovet av handledarutbildning.

En undersökning i Malmöhus län 1986 visar att av de som gick ut vårdlinjen 1976 hade tio år senare 43% vidareutbildat sig till sjuksköterskor och 9% till arbetsledare. Endast en tredjedel fanns kvar i den ursprungliga anställningen och 11 % hade helt lämnat vården. Denna undersökning visar på en betydande rörlighet i form av kompetensutveckling inom vården.

Enligt Långtidsutredningen inom Kommunförbundet (1990) tycks situationen vara ännu svårare. Totalt antal anställda inom den primärkommunala sektorn är drygt 600 000. Andelen som slutade mellan

1987 och 1988 var drygt 12% och nytillskottet knappt 15%. Andelen som slutade var störst i storstäder och glesbygdskommuner. Om man ser till omsättningen fördelat på verksamhetsområden är andelen som slutat och nyanställts störst inom området *Arbete och näringsliv* med drygt 20%. Antalsmässigt är omsättningen störst inom verksamhetsområdet äldre- och handikappomsorg. Knappt 20 000 (15%) slutade och drygt 27 000 (19.5%) nyanställdes under 1989. Rörligheten är störst i åldern 20-24 år. Många studerande anställs för kortare eller längre tid i t ex hemtjänsten och personalomsättningen synes omfattande.

Givetvis förekommer stora lokala skillnader och vi har fått rapporter om vissa långvårdssjukhus och socialdistrikt där omsättningen sågs vara nära 100% under 1 år. Ovanstående siffror ger en uppfattning om den omfattande rörlighet det är fråga om inom såväl hälso- och sjukvård som i sociala servicesektorn. I de officiella siffrorna inräknas inte föräldraledighet, semester, ledighet för studier mm., varför siffrorna måste justeras uppåt för att få grepp om problematiken, sett ur handledarsynpunkt. Personalrörligheten får givetvis enorma konsekvenser vad gäller behovet av handledarutbildning. Många skolor har också uppgivit att handledarutbildning måste pågå inför varje ny kull elever.

Ett tredje problem som snarare är av organisatorisk art är *lärares tjänstekonstruktion* och dess relation till modulsystemet (lärare finns på L-plan, K-plan med uppehåll och på K-plan med semester). 41/66 skolor har uppgivit problem i samband med detta. 15 skolor har inte särskilt angivit några problem men kommenterar samtidigt att sådana nog hade funnits om man inte vidtagit åtgärder. Vid en skola anser man t ex att man redan under försöken med grund- och tilläggskurser "tränats in" i ett användbart system och vid en annan tror man att det varit större problem om de inte parallellt lagt modulerna; något som medfört en jämnare arbetsbelastning bland lärarna. Knappt hälften (28 skolor) anger ojämn arbetsbelastning som det största problemet och två menar att "vissa veckor är det svårt att orka med arbetet". En skola uttrycker att de har "enormt snedbelastning". Toppår på schemat går inte att undvika och det är svårt att administrera och att lägga ett fungerande schema, då många lärare också ska undervisa i andra typer av kurser. Systemet "omöjliggör en strikt modulläsning" och flera skolor har uppgivit att de parallellt lägger flera moduler. Det finns exempel på skolor som lagt 3 eller 4 moduler jämsides för att klara arbetet.

"Problemet är svårigheten att få lärarens tjänstekonstruktion beträffande arbetstid, begränsningsperiod och behörighet att stämma med modulsystemet så att det blir en jämn arbetsbelastning för lärare och en kontinuitet i samarbetet för såväl elever som lärare under terminen resp. läsåret. Detta medför ett stort merarbete på skolledarnivå och tar mycket resurser i anspråk".

"Det statliga avtalet medger snedbelastning olika veckor, medan det kommunala inte gör det".

"Lärarens tjänst blir antingen över- eller underfylld under vissa perioder. Ett nytt avtal, som tillåter snedbeläggning såsom det statliga avtalet, behövs."

"Eftersom varje vecka är suverän (gäller K-anställda lärare) får läraren övertimmar vissa veckor - blir dyrt. Vissa veckor uppfylls ej undervisningsskyldigheten. Svårt då att utnyttja resurstiden för planering eftersom andra lärare i lärarlaget då har fullt upp med sin teorimodul. Vissa veckor räcker ej lärartiden till på grund av att läraren har teorimodul i OM."

En skola uppger att det är svårt att bryta den tidigare traditionen med skilda teorilärare respektive klinicklärare, men att arbetet pågår. En kommunal skola anger att lärare i omvårdnad har hela sin tjänstgöring förlagd till landstingets inrättningar som kliniklärare, medan inom social service lärare tjänstgör inom såväl skolförlagd som arbetsplatsförlagd utbildning.

Trots att modulsystemet medfört en del svårigheter i form av sned arbetsbelastning, så framgår av svaren från 15 skolor att modulsystemet också har medfört ett större "helhetstänkande", det blir "lättare att arbeta utifrån läroplanens allmänna mål; personlig utveckling, intresse, aktivitet, eget ansvar mm. Detta innebär att teoriundervisningen ger en "djupare" utbildning med högre kvalitet." Utbildningen anses bli mindre splittrad, det är bra att få ägna sig åt "en sak i taget" och fem skolor anger att modulsystemet ger en lugnare arbetstakt. Eleverna sägs ta ett större ansvar och de kan påverka undervisningens uppläggning. De arbetar också mer självständigt än tidigare. Tre skolor framhåller att utbildningen numera är bättre strukturerad.

Det av några så prisade modulsystemet får också många negativa kommentarer; de är för stora och för tunga, för styrande på praktiken, det är svårt att förmedla en helhetssyn, modulerna är alltför detaljerade och det leder till en komplicerad administration. Systemet anses av fem skolor vara arbetsamt teoretiskt och leda till tung belastning för eleverna framför allt pga det höga veckotimtalet. Allmänt om utbildningen skriver en skola att innehållet är inriktat mot framtiden och det stämmer inte med dagens värld verklighet. Det stora antalet veckotimmar gör det svårt att få utrymme för stödundervisning, att individualisera samt att ta igen förlorad tid. Vid frånvaro, som i och för sig inte behöver vara särskilt omfattande, kan en elev förlora en hel modul och skolorna hanterar problemet med återläsning av moduler på olika sätt. Vid några skolor vi varit i kontakt med, planeras in en reservtid i läsårsplaneringen för eventuellt förlorade moduler, medan på andra håll eleverna har att läsa igen dessa inom KomVux.

Ytterligare några skolor kommenterar förhållandet med de skilda betygssystemen. Fem skolor anser att det är en stor fördel att de graderade betygen försvunnit från karaktärsämnen - man kan då koncentrera sig på innehållet - och systemet med kompetensbevis leder till att skolan tar ett större ansvar för elevernas kunskande. På många

håll har grundliga diskussioner rört gränsen för kompetens. Några enskilda skolor markerar en oro för att urvalet till högskolan kommer att basera sig på de allmänna ämnenas graderade betyg och inte ta tillbörlig hänsyn till karaktärsämnena, som ju ses som de väsentligaste.

Elever i Omvårdnadslinjen

Inom försöksverksamheten är omvårdnadslinjen den mest omfattande; läsåret 1988/89 svarade den för drygt 30% av det totala antalet elever. Lå 88/89 fanns följande antal elever och elevplatser.

Tabell 4. Antal elever och lediga elevplatser i OM-linjen, åk 1, 15 september 1988 respektive 15 januari 1989 (SÖ-statistik, våren 1989).

antal elever 15.9 1988	antal elever 15.1 1989	lediga platser 15.9 1988	lediga platser 15.1 1989
1 789	1 697	68	157

Mellan de båda tidpunkterna i tabellen har antalet lediga platser mer än fördubblats. Av eleverna i årskurs 1 var 88% kvinnor och 83% 16 år. Den yngreprioritering som tillkom för gymnasiet som helhet i början av 1980-talet har tagits bort inom vårdområdet. Detta har fått till följd att andelen 16-åringar i åk 1 på vårdlinjen sjunkit från 79% till 67%. Den senaste siffran är från 1989. Andelen 16-åringar inom försöksverksamheten är således större än inom vårdlinjen. Andelen 16-åringar lå 89/90, åk 1, termin 1, har ökar till 87%.

Tabell 5. Antal förstahandssökande, utlagda intagningsplatser och elever i åk 1, termin 1, 15.9 1989 (R 89:47, SÖ-statistik, våren 1990).

	Förstahands- sökande 89/90	utlagda intagn platser	elever i åk 1 15.9 1989	lediga intag- ningsplatser 15.9 1989
OM	2 227	2 946	2 440	82
Vd	12 551	8 932	8 839	233
Ss	1 010	1 965	1 385	331

Som framgår av tabellen hade OM-linjen färre lediga intagningsplatser än övriga närliggande linjer. 15 januari 1990 var antalet lediga platser 224.

Från en skola har vi erfarit att nära hälften slutat efter första årskursen. Orsakerna är sannolikt flera, men den korta tid SYO-konsulenterna haft till sitt förfogande för information inför försöksverksamheten har stundtals lett till övertalning av elever att gå den nya linjen. Detta har slagit tillbaka när de studerande blivit medvetna om studiekraven och vad de tre åren skulle innebära.

Allmänt inom försöksverksamheten sågs att andelen underrepresenterat kön bör öka upp till 20%. Inom OM-linjen ser könsfördelningen för de senaste två åren ut som följer:

Tabell 6. Antal elever och andel kvinnliga elever i åk 1, termin 1 i OM-linjen läsåren 88/89 och 89/90 i absoluta och relativa tal (R 89:47, SÖ-statistik, våren 1989).

	antal elever	antal kvinnor	andel kvinnor
15.9 1988	1 789	1 577	88%
15.9 1989	2 440	2 102	86%

Under lå 89/90 har andelen kvinnliga elever ökat från 88% i åk 1 till 89% i åk 2. Antalet studieavbrott 15.9 1989 (av de som gick i OM-linjen 15.9 1988) var totalt 255, vilket motsvaras av 14%. 13,4% av flickorna och 20,8% av pojkarna gjorde avbrott (R 89:47, SÖ-statistik, våren 1990). Under åk 2 har ytterligare totalt 51 elever avbrutit sin utbildning.

Vad gäller rekrytering till omvårdnadslinjen har en del lärare meddelat att eleverna har högre betyg än sökande till vårdlinjen. Vi har inte närmare undersökt denna fråga, utan hänvisar till Mikael Palmes rapport, som helt ägnas åt rekryteringsfrågan.

För att få veta lite mer om hur eleverna själva ser på sin utbildning, har vi intervjuat åtta elever i årskurs 2 i en primärkommunal skola i Stockholmsområdet. Ett förhållande de intervjuade eleverna sagt sig uppskatta är förmånen att få ha personliga handledare.

"Det har varit jättebra att ha nån så man vet. I alla fall den här har haft utbildning".

". . . . märker på den här platsen att de har blivit informerade. Här är det väldigt bra, jag har blivit väldigt väl omhändertagen. På de andra platserna också, men bättre nu. Man träffas t ex på skolan. De är *handledare*, har gått en kurs en vecka, de vet vilken utbildning vi går".

"Det fungerade ganska bra. Min handledare hade inte gått handledarutbildning och det märktes väl en skillnad mellan de som hade gjort det. Min handledare lät mig nästan inte göra nånting, de är så försiktiga för att man är ung. OK, man ska ju inte lyfta men man kan göra mycket omvårdnad. Det märks också när det är personalbrist, de blir så stressade."

De intervjuade eleverna hade alla fått information om Omvårdnadslinjen via sina SYO-konsulenter och blivit starkt påverkade av den positiva information om de utökade möjligheter till vidare arbetsområden, fortsatta universitetsstudier och den lugnare studietakt som utlovades.

"Först valde jag tvåårig vårdlinje, sen hörde jag om de 3-åriga. SYO-konsumenten ringde runt och liksom övertalade om att den här var bättre. Jag beslutade mig på en gång.

hade redan lämnat in mitt besked. Lät bättre med tre än två år. Tvåårig linje; det är så mycket man ska läsa på kort tid."

"Det känns tryggt för mig att få gå tre istället för två år. Hörde av SYO-konsulenterna att man kunde läsa vidare med tre år, det tyckte jag lät bra så jag valde det. Sen finns det så mycket inom sjukvård man kan göra, inte bara sjukvård och hemtjänst - man kan välja."

En del elever klagar över den hårda studietakten:

"långa dagar. Man är helt slut när man kommer hem. Och så har man läxor på det."

". . . ganska bra men jobbigt med så långa dagar; från 8.10 till 16.00 utom fredagar, en sovmorgon. Efter skolan är man inte färdig; kanske prov som väntar. Sen har man kanske fritidsintressen så man får sitta uppe till tolv på nätterna för att klara skolan".

I en ännu ej publicerad studie av studerande vid (den tvååriga) vårdlinjen framhåller Gerhardsson att eleverna upplever de teoretiska studierna betungande. Mängden prov och läxor inskränker fritiden. Uppenbarligen har den treåriga utbildningen inte medfört den lindring i arbetet som många kanske väntat. Till detta bidrar det omfattande veckotimtalet.

I stort är de studerande nöjda med utbildningens uppläggning, även om de saknat besked om det tredje årets alternativ. Även i skolornas svar framkommer elevernas missnöje - indirekt - och lärare och skolledningar framhåller det besvärande i att inte kunna lämna ordentliga besked om åk 3 till vare sig elever eller föräldrar. Ovissheten har varit stor och de studerande har upplevt sig lurade på valmöjligheterna. Beskedet om vilka skolor som får vilken gren har dröjt alltför länge, enligt många mening. Under den allra senaste tiden har det framkommit klagomål, bland annat i Stockholmsområdet, över att eleverna har uppmanats välja fritt bland de grenar som finns i åk 3, men att valda varianter inte anordnas i tillräcklig omfattning.

Utbildning inom den tvååriga vårdlinjen ger kompetens att tjänstgöra inom somatisk hälso- och sjukvård samt psykiatri och eleverna anser det ytterst märkligt att en treårig utbildning ger mer begränsad kompetens än en tvåårig. Den nuvarande försöksutbildningen ger - om man väljer gren OMOM - dubbel kompetens för arbete inom social service och hälso- och sjukvård. Några elever anser också att utbildningen innehåller för mycket social service, vilket för de som inte tänker ägna sig åt detta arbetsområde känns onödigt. Även i vissa skolors svar framkom deras uppfattning att social service fått för stort utrymme i utbildningen. Å andra sidan finns också skolor som tycker tvärtom - att social service måste betonas mera. Sex skolor har angivit i sina svar att en av fördelarna med OM-linjen är att den ger dubbel behörighet för vård och social

service medan ungefär lika många skolor har svarat att eleverna skulle behöva ha tredubbel kompetens. En skola beklagar att

"... det inte är en enda linje där eleverna får lika mycket undervisning av psykiatri - vård; sluten och öppen - social service som ger alla elever en basutbildning med "helhets-tredubbel kompetens" som det treåriga utbildningsmålet."

Den specialisering som är nödvändig för varje arbetsplats skulle då, enligt denna skola, ges som inskolning eller fortbildning på arbetsplatsen.

Under våren 1990 har det kommit besked om att vissa grenar kommer att anordnas på mycket få orter i landet. Som exempel kan vi nämna grenen för psykiatri som, enligt uppgift från SÖ, endast kommer att genomföras vid fyra skolor; i Göteborg och Bohus län, Norrbotten, Östergötland och eventuellt i Värmland. Grenen för omsorger om psykiskt utvecklingsstörda planeras ges endast vid två skolor; en i Stockholm och en i Halmstad. Elevernas val i åk 3 är i princip fritt, men med tanke på förläggning av vissa grenar till ett fåtal orter och därmed lågt antal utbildningsplatser, uppfattas friheten att välja inte som reell.

Kompetensfrågan eller 'behörigheten' efter genomgången treårig utbildning har varit ett hett diskussionsämne bland eleverna ända sedan starten av försöksutbildningen. På många håll - bland annat i Värmland och i Stockholm - har eleverna strejkat för att de inte får behörighet även i psykiatri. Landstingsförbundet har i en skrivelse till landstingen, daterad 1990 05 02, meddelat att det

"anser att försöksverksamhetens omvårdnadslinje, gren för omvårdnad och gren för hälso- och sjukvård skall jämföras med vårdlinjens gren för hälso- och sjukvård vid tillsättning av skötartjänster."

Två motiv framförs i skrivelsen för detta ställningstagande: dels ingår i försöksläroplanen ungefär lika mycket psykiatri som på den tvååriga vårdlinjens gren för hälso- och sjukvård och dels finns inga specifika behörighetsregler för skötare eller undersköterskor. Det enda som finns reglerat är villkoren för lönegradsplacering. En elev vi träffade strax efter att skrivelsens innehåll hade blivit känt, var mycket nöjd med beslutet, men samtidigt ytterst förvånad över att inte få någon APU inom psykiatri under utbildningen. För att uppnå en reell kompetens torde det vara nödvändigt med både skol- och arbetsplatsförlagd utbildning i psykiatri.

Avslutning

Den nya utbildningen ger de studerande kompetens inom två fält med hitintills skilda huvudmän, personalstyrkor och två olika lagstiftningar. Ett närmande pågår mellan fälten som väl motiverar den gemensamma utbildningen. Enligt våra erfarenheter av de båda grupperna, finns emellertid nyansskillnader i synsätten i bemötandet av de hjälpsökande, som utgår från målen i socialtjänst- resp hälso- och sjukvårdslagen. Inom social service och omsorg betonas vanligen i första hand självbestämmande, normalisering och integritet medan sjukvårdens personal hellre betonar vikten av att ge god vård. I den etik som sjukvårdspersonal införlivar i sin yrkesroll och i allt vårdarbete, står respekten för liv och hälsa i främsta rummet. Dessa skillnader i synsätt finns ofta bakom de motsättningar som stundtals uppstår mellan de båda organisationernas personal. Hur detta integreras i utbildningen och med vilket synsätt de studerande lämnar utbildningen är en intressant fråga, som vi inte närmare studerat. Sannolikt innebär samarbetet i lärlagen en för båda parter berikande diskussion.

Ett hinder för ett fruktbart utbyte är emellertid det faktum att endast cirka 37% av de lärare som undervisar i social service har adekvat kompetens. Om lärare av 'fel' sort undervisar i ämnet kommer oundgängligen en form av metainläring att ske; läraren förmedlar tyst sina värderingar, det sker i urval av stoff i enlighet med lärarens utbildning, i de praktiska exempel som läraren tar upp i sin undervisning, i bemötandet av de studerande, ja i snart sagt allt som läraren företar sig. Genom SÖ:s försorg pågår för närvarande en fortbildning av icke behöriga lärare i social servicekunskap.

Hela försöket med treårig omvårdnadslinje och framför allt förläggnings av viss del av undervisningen till arbetsplatser, bygger på vissa förutsättningar. Hit hör tillgång till adekvata arbetsplatser under den tid och i den omfattning som är pedagogiskt motiverad. Den andra förutsättningen som är väsentlig är tillgången till utbildade handledare. Båda dessa förhållanden vad gäller OM-linjen är problematiska. Skolorna genomför utbildningen men måste göra avkall på flera vitala punkter. Här påminner vi om ett exempel vi berört tidigare: många skolor tvingas ersätta arbetsplatsförlagd utbildning inom psykiatri med fältstudier eller studiebesök. Detta innebär självfallet en minskad möjlighet att uppnå de mål som finns för APU och medför sannolikt en lägre kompetens.

Idén om att arbetsplatsens personal fungerar som handledare är bra. Men för att kunna fungera som handledare på ett bra sätt krävs att hon/han har en egen tydlig yrkesidentitet, vet vad arbetet kräver, vad som är stora eller små frågor och vad som är viktigt att undervisa om. Kort sagt, handledaren bör ha gått igenom alla de fem stadier, som vi tidigare nämnt (jmf s 5). Så långt vi kan se hör en stabil personal och därmed handledarkår till undantagen. Personalen är rörlig, handledare flyttar och handledarutbildning måste

ständigt upprepas. Mestadels är det de yngsta och de med kortast utbildning som ska vara handledare till gymnasieskolans elever. Ofta är inte handledarna mycket äldre än eleverna. Det kan finnas situationer där handledaren är relativt nyanställd, inte har hunnit utveckla någon egen yrkesprofil eller tillägnat sig den förtrogenhetskunskap, som en längre tid i ett yrke ger. Själv osäker, är det ett alltför stort krav att förvänta en god handledning av elever. Då faller hela den grundläggande tanken om handledare som ansvariga för den arbetsplatsförlagda utbildningen.

På grund av de omorganisationer som pågår inom vård- och sociala serviceområdet – sektorisering av psykiatrin, hemsjukvård av svårt sjuka, växelvård, omsorg i hemmet av gravt senildementa osv – anses vi att en tredubbel kompetens vore bra för att kunna fullgöra alla de skilda uppgifter som förväntas av de nuvarande eleverna i ett kommande arbetsliv. Vår uppfattning är att utgångarna från OM-linjen kunde begränsas till en eller två – och därmed göras bredare. Även praktiska skäl talar för en sådan lösning; långt ifrån alla skolorter kan erbjuda alla varianter, vilket medför att elever eventuellt måste byta skola. Många elever säger att de hellre stannar kvar i sin gamla klass än byter till ny skola och nya kamrater för att få gå önskad gren. Mot en bredare 'generalistutbildning' talar å andra sidan de studerandes ungdom och relativa omognad. Man måste fråga sig vilken grad av generalisering som är möjlig inom ramen för en gymnasieutbildning. Att bli omvårdare utifrån vissa generella principer som har allmängiltighet oavsett vårdområde, innebär stora krav på en förmåga att tänka principiellt istället för situationsbundet, ha breda grundkunskaper om människans hälsa och behov, att förstå de begränsningar i arbetet som framtvingas av lagar och förordningar etc. Många elever vi talat med har sagt att de föredrar grenen för enbart hälso- och sjukvård bland annat på grund av att de vill vidareutbilda sig till sjuksköterska eller sjukgymnast. I dessa vidareutbildningar förväntas eleverna redan ha inhämtat specialkunskaper inom hälso- och sjukvård, vilket i sig talar för en smalare utbildning. Den dubbla uppgiften gymnasieskolan har – att samtidigt vara yrkesförberedande och studieförberedande – är inte enkel att hantera.

Ett annat problem i organiserandet av den praktikförlagda utbildningen hänger samman med de inskränkningar som gäller minderårigas möjligheter att utföra vissa sysslor på arbetsplatsen. De får t ex inte lyfta tungt eller arbeta med mycket svårt sjuka. Detta är ett problem i synnerhet under första året, då de studerande är 16 - 17 år och praktiserar i antingen långvård eller akutsjukvård och inom hemtjänstverksamhet – alla områden där dessa företeelser är vanliga. Man kan också hävda att kontakterna med svårt sjuka, döende och döda är en väsentlig del av utbildningsinnehållet. Det vilar ett stort ansvar på praktikläraren och på handledaren att organisera praktiken så att den studerande skyddas på ett rimligt sätt.

Slutligen några kommentarer rörande vår huvudfråga; lärarens funktion i den arbetsplatsförlagda utbildningen. I vilken mån kan handledaren överta lärarens uppgifter? Behövs läraren?

Inom vård- och social serviceutbildningarna har sedan flera år utvecklats undervisningsmodeller i praktisk utbildning som är väl anpassade till ÖGY-försöket. I omvårdnadslinjens arbetsplatsförlagda utbildning lyfts handledarens roll fram och ges större tyngd än tidigare. Hennes uppgift är att svara för undervisningen i praktiska moment och förmedla ett förhållningssätt gentemot de hjälpsökande. Sannolikt är detta uppgifter som handledarna i de flesta fall, med handledarutbildning som påbyggnad, är väl skickade att klara. En förutsättning är emellertid att personalomsättning och arbetssituation medger kontinuitet och stabilitet beträffande handledartillgången. Ett sätt att i framtiden minska behovet av handledarutbildning kunde vara att, som en skola föreslår, inordna den i åk 3 i linjeutbildningen.

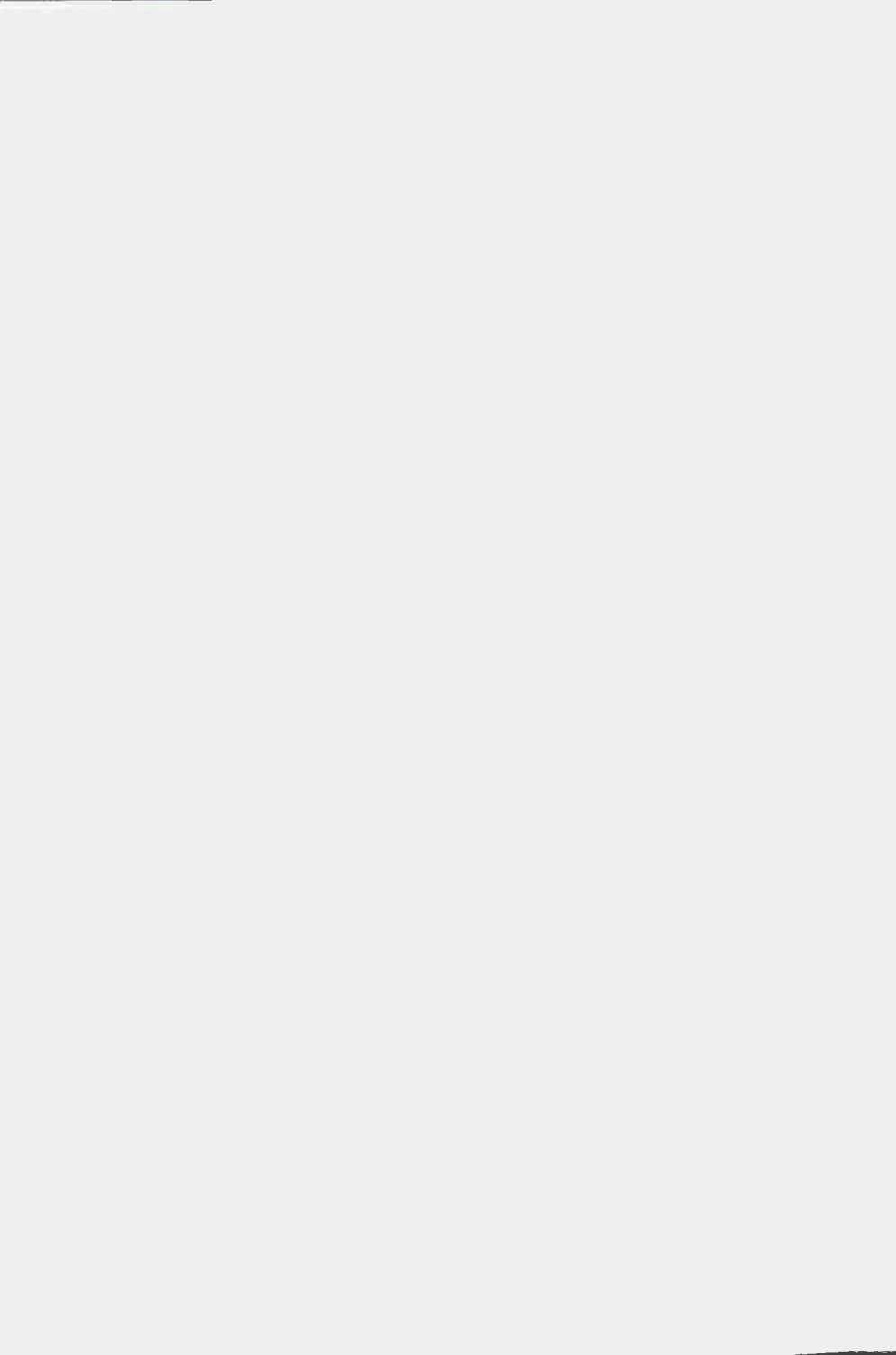
Läraren har emellertid en väsentlig roll när det gäller att generalisera erfarenheter, att knyta ihop teori - praktik och hjälpa den studerande att dra slutsatser för sitt fortsatta arbete. Lärarens roll är också att handleda handledaren, informera arbetsplatsen om utbildningens mål och elevens uppgifter, bidra till elevens yrkesmässiga växt genom reflekterande samtal samt vara den som står för den kontinuerliga bedömningen av de studerande. I svaren från många skolor framgår tydligt att läraren fortfarande behövs. Hon är den som har tid och möjlighet att diskutera omvårdnad, etiska frågeställningar i arbetet, reda ut problem, systematiskt följa elevens kunskaps- och personlighetsutveckling osv. Läraren har i första hand ett utbildningsansvar, medan handledarens primära uppgift är att tillgodose pensionärers och patienters behov av vård och omsorg. Begreppet tillsyn ser vi inte som särskilt väl valt för ovanstående uppgifter.

Läraren har en högre vårdutbildning än handledaren samt tre terminers lärarutbildning och är anställd av skolan. Hon får därmed en annan position i vårdarbetet. Hennes kännedom om utbildningsinnehållet är givetvis större än handledarens. Vår studie visar dessutom att viss praktisk utbildning i läkemedelshantering måste utföras av sjuksköterskor. Huruvida detta ska ombesörjas av sjuksköterskor på praktikstället eller av lärarna, måste lösas via överenskommelser mellan de berörda parterna. Slutligen vill vi framhålla att många praktikställen via skolorna uttrycker ett behov av ökad kontakt med skolans lärare. Det stora antalet elever av olika kategorier, den på sina håll mycket besvärande personalomsättningen samt den ofta stora vårdtyngden i arbetet gör att behovet av lärarens stöd i undervisningen på arbetsplatsen är stort. Läraren kan alltså inte ersättas av handledaren och behövs även fortsättningsvis ute i arbetsplatsförlagd utbildning. Vilken omfattning denna undervisning bör ha, är svårt att ha någon bestämd mening om. Alldeles klart är emellertid att med 6 minuter per elev och vecka kan svårigen ovanstående skissade innehåll i undervisningen genomföras.

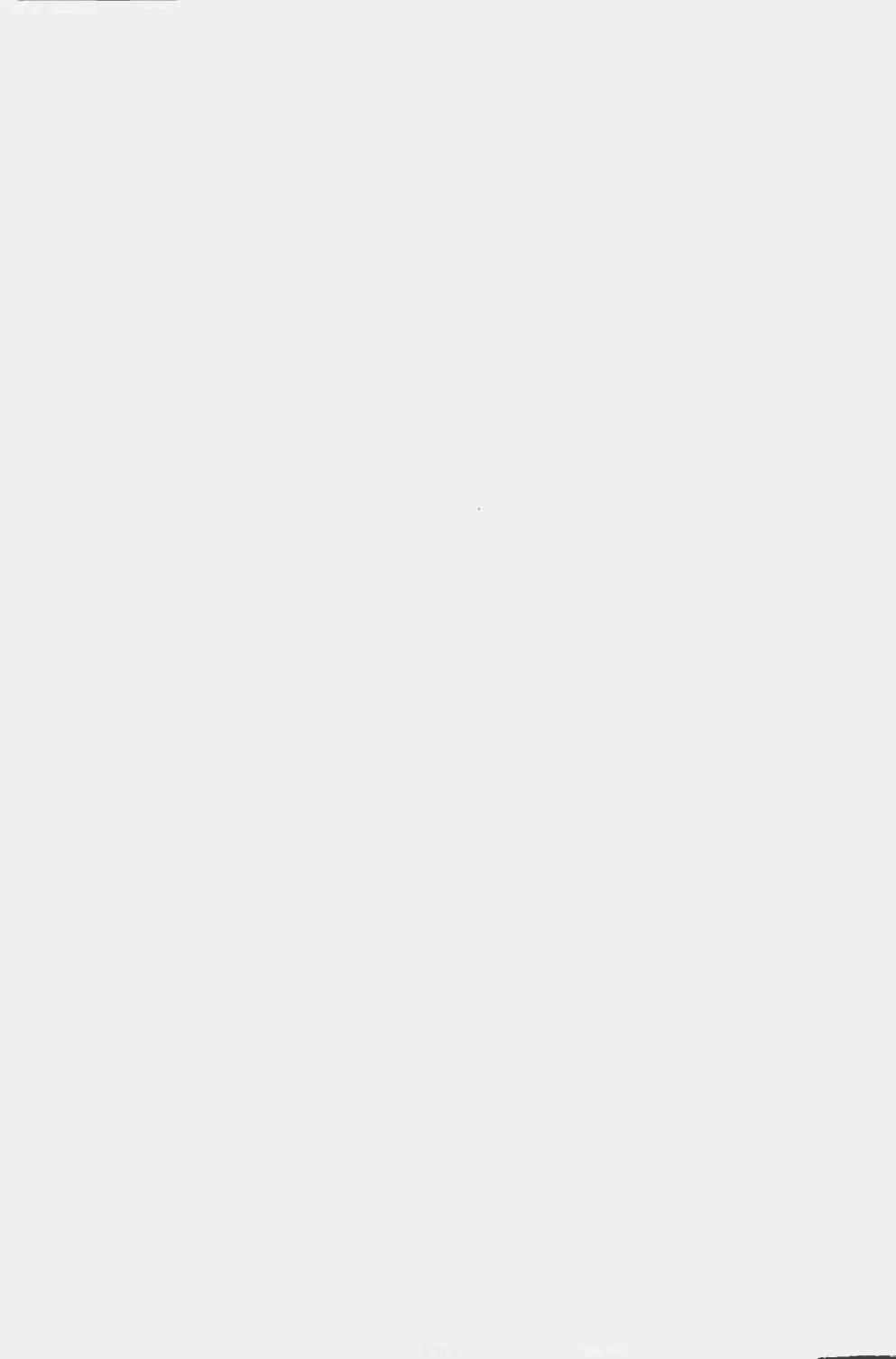
Trots de problem vi har utläst ur skolornas svar på våra frågor finns också en glädje över att utbildningen anses bli bättre än tidigare. Allmänt tycker man det är bra att eleverna hinner bli ett år äldre innan de lämnar skolan och att de får en bredare kompetens. Många skolor har redovisat mycken entusiasm och intresse för försöksverksamheten. Trots kort förberedelsetid har man uppenbarligen sett försöket med omvårdnadslinjen som en chans till lokal skolutveckling. Många har genomfört lokala utredningar om praktikplatser, ytterligare systematisering vad gäller praktikhandledning och utvidgat samarbetet med närliggande skolor etc. Införandet av lokala utvärderare vid skolorna har otvivelaktigt medfört en höjning av kunskapsnivån kollegor emellan. En del av sådant som tidigare var den enskilde lärarens sak har onvandlats till frågor för hela skolan eller lärargruppen. Tillgången till praktikplatser är otvivelaktigt ett knepigt problem på många håll, i synnerhet inom psykiatri. Handedarutbildningen har satts igång och behovet av handledare har visat sig vara långt större än beräknat. Skolorna har slutligen uppenbarligen utnyttjat möjligheterna till lokal frihet i planeringen beträffande tiden för den arbetsplatsförlagda utbildningen. Möjligen har de olika bud som lämnats av propositionen respektive skolöverstyrelsen bidragit till de variationer som skolorna uppvisar.

Referenser

- Bergstrand, M (1989) *Samverkan Skola - Klinik*. Vårdlärare - en pedagogisk resurs vid utveckling av introduktion, inskolning, handledning. Institutionen för omvårdnad, Vårdhögskolan i Stockholm.
- Fagermoen, M S (1984) Den nyutdannede sykepleier: Realitets-jokket i *Sykepleien* nr 12/84.
- Heap, K (1981) *Handledning i socialt arbete*. Målsättningar för praktiken Handledarens roll. Metodik och yrkesprinciper. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Holmström, B: (1975) Handledningens pedagogik och tillämpningens konst i *Psykolognytt* 1975:16 ss 10-24.
- Högström, M-B, Tolonen, L. (1990) *Från teori till praktik - att tänka, känna och handla vård inom vårdutbildningen*. Lund: Studentlitteratur.
- Landstingsförbundet (1989) *Personal igår, idag, i morgon*. Rapport från Personalförsörjningsprojektet i anslutning till långtidsutredningen 1990.
- Lgy 70, Supplement 83. 2-årig vårdlinje, gren för hälso- och sjukvård.
- Lgy 70. Supplement 84. 2-årig social servicelinje.
- Proposition 1987/88:102 *Utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan*.
- R 89:47. *Gymnasieskolan hösten 1989*. Skolöverstyrelsen, 1990.
- Svenska Kommunförbundet (1990) Samtal med Ingrid Haak, avdelningen för statistik och informationsförsörjning.
- SÖ (1988) *Läroplan för gymnasieskolan*. 1988:32. Omvårdnadslinje.
- SÖ (1990) Samtal med Elly Gunnarsson, gymnasieavdelningen.
- SoS FS (M) 1980:100 *Socialstyrelsens kungörelse med allmänna råd om delegering av arbetsuppgifter inom hälso- och sjukvård m m*.
- Socialstyrelsen (1989) *Socialstyrelsens svar på frågor om undersköterskans kompetens m m. Aktuellt i maj 1989*.

DIREKTIV OCH PERSONAL

DIREKTIV

Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan

Dir. 1988:62

Beslut vid regeringssammanträde 1988-09-15

Chefen för utbildningsdepartementet, statsrådet Lennart Bodström, anför.

Mitt förslag

Jag föreslår att en särskild utredare tillkallas med uppdrag att utvärdera försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan.

Bakgrund

I prop. 1987/88102 om utveckling av yrkesutbildningen i gymnasieskolan aviserade jag min avsikt att vid sidan av den uppföljning och utvärdering som normalt åligger den statliga skoladministrationen även få till stånd en särskild utvärdering av vissa frågor. Denna utvärdering skall i första hand knyta an till mina förslag att i ökad utsträckning utnyttja arbetslivet som resurs för yrkesutbildning. Riksdagen behandlade den 6 juni 1988 denna fråga och framhöll vikten av att de politiska partierna får insyn i utvärderingsarbetet (Ubu 1987/88:31, rskr. 366). Därför bör till detta arbete knytas en grupp bestående av företrädare för de politiska partierna.

Riktlinjer

I propositionen angav jag att bl.a. följande frågor är väsentligt att få belysta i en sådan utvärdering:

- Hur påverkas tillgången på platser för arbetsplatsförlagd utbildning av konjunkturläge och ortens storlek och näringsstruktur?
- Vilka effekter får en förlängd utbildning på rekryteringen av yrkesinriktad utbildning?
- Är det möjligt att arbetsplatsförlägga stora delar av utbildningen och samtidigt ha högt ställda krav på kvalitet?
- Tillhandahåller arbetsplatserna utbildade handledare?
- Hur fungerar samarbetet mellan arbetslivet och skolan?

- Träffas de avtal som behövs dels mellan skolhuvudmän och arbetsgivare, dels mellan arbetsgivare och arbetstagare?
- Vilka kostnader uppstår för staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna?

I det följande kommer jag att ytterligare beröra några av dessa frågor.

Arbetsplatsförlagd utbildning

Redan i dag anordnas viss reguljär yrkesutbildning i form av arbetsplatsförlagd utbildning. Denna har emellertid totalt sett relativt liten omfattning och varierar starkt mellan olika studievägar.

I den aktuella försöksverksamheten skall provas en arbetsplatsförlagd utbildning av stor omfattning. För verksamheten gäller förordningen (SÖ-FS 1988:84) om försöksverksamhet med treåriga yrkesinriktade studievägar i gymnasieskolan 1988/89 - 1990/91.

En arbetsplatsförlagd utbildning av den typ och omfattning som skall provas i försöksverksamheten förutsätter ett brett engagemang från arbetslivets sida. I försöksverksamheten skall provas hur man genom en utökning av den arbetsplatsförlagda utbildningen kan höja kvaliteten i yrkesutbildningen. Kursplanerna skall indelas i moduler. Dessa skall utgöra pedagogiskt väl avgränsade avsnitt som - vart och ett - skall ge en kompetens som svarar mot ett behov i arbetslivet. Det är skolhuvudmannen som - efter samråd med berört yrkesråd eller motsvarande - avgör vilka moduler som skall förläggas till arbetsplatser inom de ramar som anges i den av skolöverstyrelsen fastställda kursplanen.

Det har framhållits att möjligheterna att genomföra arbetsplatsförläggning av utbildning är beroende av många olika faktorer. flera normalt utom skolans möjligheter att påverka. I försöksverksamheten skall provas hur arbetsplatsförlagd utbildning fungerar på orter med särskilda näringsgeografiska, arbetsmarknadsmässiga och konjunkturrella betingelser. Det har ankommit på skolöverstyrelsen att med detta perspektiv beslut om fördelningen av utbildningsplatser på orter och studievägar.

I försöksverksamheten skall den arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen i årskurserna 1 och 2 omfatta minst 10 procent av den totala studietiden under dessa årskurser. Motsvarande andel skall i årskurs 3 normalt uppgå till 60 procent. Därvid skall grundprincipen vara att olika utbildningsmoment skall äga rum där de bästa resultaten kan uppnås med hänsyn till utbildningen i dess helhet. Skolhuvudmannen skall utöva tillsyn även över de arbetsplatsförlagda delarna av utbildningen.

Att förlänga en yrkesinriktad utbildning och öka inslaget av allmänna ämnen samt att förlägga delar av den till arbetsplatser kan inverka på elevrekryteringen på flera sätt. Så t.ex. kan förlängningen och det ökade inslaget av allmänna ämnen, som ger en förbättrad grund för vidare studier, locka elever som i dag väljer mer teoretiska studiealternativ. Flickor kan möjligheten tilltalas av det ökade innehållet av allmänna ämnen men kanske tveka inför perspektivet att tidigt i utbildningen hamna på mansdominerade arbetsplatser, något som gör handledarnas roll central. Skoltrötta

ungdomar kan komma att tveka inför en förlängd utbildningstid men lockas av de arbetsplatsförlagda inslagen. En förlängd utbildning förskjuter tidpunkten för då ungdomar lämnar familjeekonomin och kan bli självförsörjande. Exempelen kan mångfaldigas.

Förnyelsen av den yrkesinriktade utbildningen ställer krav på en omfattande lärarfortbildning. En yrkesutbildning med ökade inslag av arbetsplatsförlagd utbildning ger lärarna i årskurs 1 och 2 tid till sådan återkommande fortbildning. Detta kräver dock att den arbetsplatsförlagda utbildningen organiseras på ett sådant sätt att fortbildningsinslag kan genomföras.

I utvärderingen bör de frågor rörande arbetsplatsförlagd utbildning som jag här berört, belysas.

Handledarfrågor

Den ökade arbetsplatsförläggningen av utbildningen förutsätter tillgång på handledare och att dessa måste vara väl förtrogna med såväl utbildningens mål som det aktuella yrkesområdet. För detta behövs handledarutbildning som skall vara obligatorisk. Utformningen av denna utbildning liksom dess längd och innehåll bör få provas och växa fram i försöksverksamhet med början redan läsåret 1988/89. En kursplan för utbildning av handledare har fastställts av regeringen den 9 juni 1988 (SÖ-FS 1988:84, bilaga 2).

Det är angeläget att utredaren utförligt belyser tillgången på handledare och hur handledarutbildningen genomförs i praktiken.

Vissa kostnadsfrågor

Den finansieringsmodell som är avsedd att tillämpas i försöksverksamheten leder till en förändrad kostnadsfördelningen mellan staten, skolhuvudmännen och arbetsgivarna. Särskilt statsbidrag skall utgå till de arbetsplatser som tar emot elever. Bidrag lämnas med ett visst fastställt belopp per timme och elev.

De statliga kostnaderna för de skolförlagda delarna av utbildningen ökar, medan statens kostnader för åtgärder inom det kommunala uppföljningsansvaret, ungdomslag och rekryteringsstöd förväntas minska. Detta kostnadssamband är det viktigt att närmare belyst.

Skolhuvudmännen beräknas få vissa ökade kostnader vad gäller lokaler, läromedel, utrustning m.m. för sitt deltagande i försöksverksamheten. Under försöksperioden kommer därför medel i form av en särskild genomföranderesurs att ställas till kommunernas förfogande. För arbetsgivarnas del ändras vissa kostnader för inskolningsplatser, handledning m.m.

Det bör ankomma på utredaren att noggrant redovisa den totala kostnadsbilden för såväl staten, skolhuvudmännen som arbetsgivarna.

Ramar för utredarens arbete

Utvärderingen skall ske successivt under hela försöksperioden. Avrapportering skall ske årligen den 1 september. En samlad utvärdering av försöksverksamheten skall redovisas senast den 1 september 1991.

För insyn och information skall till utvärderingsarbetet knytas en referensgrupp bestående av företrädare för de politiska partierna.

Utredaren skall samråda med skolhuvudmännen, berörda myndigheter, kommittéer och organisationer.

Utredaren skall beakta dels kommittédirektiven (Dir. 1984:5) till samtliga kommittéer och särskilda utredare, dels kommittédirektiven (Dir. 1988:43) till kommittéer och särskilda utredare angående beaktande av EG-aspekter i utredningsverksamheten.

Hemställan

Med hänvisning till vad jag har anfört hemställer jag att regeringen bemyndigar chefen för utbildningsdepartementet att tillkalla en skild utredare - omfattad av kommittéförordningen (1976:119) - med uppdrag att utvärdera försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan,

att besluta om sakkunniga, referensgrupper, experter, sekreterare och annat biträde åt utredaren.

Vidare hemställer jag att regeringen beslutar att kostnaderna skall belasta åttonde huvudtitelns anslag Utredningar m.m.

Beslut

Regeringen ansluter sig till föredragandens övervägande och bifaller hans hemställan.

PERSONAL

Ordförande:

Landshövding Claes Elmstedt

Huvudsekreterare:

Professor Ulf P. Lundgren (t.o.m. 900630)
Docent Kerstin Mattsson (fr.o.m. 900701)

Sekretariat:

Fil.kand. Solveig Berggren	12 mån.
Fil.lic. Sonja Jansson	2,5 mån.
Doc. Kerstin Mattsson	6 mån.
Fil.dr. Sten Pettersson	11 mån.

Experter:

Undervisningsrådet Britta Ekberg	2,5 mån.
Fil.kand. Lena Hammarberg	1,5 mån.
Skolinspektör Nils Hansson	3 v.
Fil.kand. Ingrid Heyman	3 mån.
Doc. Britt Johansson	3 mån.
Fil.kand. Mikael Palme	4 mån.

Sakkunniga:

Departementssekreterare Tomas Keisu
Finansdepartementet
Departementssekreterare Ingemar Lindskoug
Utbildningsdepartementet.
Båda sakkunniga har under året lämnat sitt uppdrag
för andra uppgifter. Nya sakkunniga ännu ej utsedda.

Parlamentarisk referensgrupp:

Göran	Allmér	m
Sinikka	Bohlin	s
Helena	Egerlid	mp
Lahja	Exner	s
Isa	Halvarson	fp
Larz	Johansson	c
Ylva	Johansson	vpk
Ingvar	Johnsson	s
Sven-Åke	Nygårds	s
Lars	Svensson	s

Sekretariatets adress:

UGY, Institutionen för pedagogik
Högskolan för lärarutbildning i Stockholm
Box 34103
100 26 STOCKHOLM
Tel.: 08/ 737 56 56 el 737 56 01
Telefax: 08/ 57 81 80 efter 1/1-90 657 81 80.

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

1000000

Statens offentliga utredningar 1990

Kronologisk förteckning

1. Företagsförvärv i svenskt näringsliv. I.
2. Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. S.
3. En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. U.
4. Transportrådet. K.
5. Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. Fö.
6. Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. UD.
7. Lagstiftning för reklam i svensk TV. U.
8. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. S.
9. Kostnader för fastighetsbildning m. m. Bo.
10. Strömngatan 18 - Sveriges statsministerbostad. SB.
11. Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. U.
12. Meddelarrätt. Ju.
13. Översyn av sjölagen 2. Ju.
14. Långgudsutredningen 1990. Fi.
15. Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. Fö.
16. Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. K.
17. Organisation och arbetsformer inom bilateral utvecklingsbistånd. UD.
18. Lag om folkbokföringsregister m.m. Fi.
19. Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. S.
20. Valfärd och segregation i storstadsregionerna. SB.
21. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. ME.
22. Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. ME.
23. Tomträttsavgäld. Bo.
24. Ny kommunallag. C.
25. Konkurrensen inom livsmedelssektorn. C.
26. Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. Fö.
27. Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. K.
28. Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. C.
29. Tobakslag. S.
30. Översyn av upphovsrättslagstiftningen. Ju.
31. Perspektiv på arbetsförmedlingen. A.
32. Staden. SB.
33. Urban Challenges. SB.
34. Stadsregioner i Europa. SB.
35. Storstädernas ekonomi 1982-1996. SB.
36. Storstadsliv. Rika möjligheter - hårda villkor. SB.
37. Författningsreglering av nya importrutiner m.m. Fi.
38. Översyn av naturvårdslagen m.m. ME.
39. Konstnärens villkor. U.
40. Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. ME.
41. Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. C.
42. Internationellt ungdomsutbyte. C.
43. Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. C.
44. Demokrati och makt i Sverige. SB.
45. Kapitalavkastningen i bytesbalansen. Fi.
46. Särskild skatt i den finansiella sektorn. Fi.
47. Beskattnings av stipendier. Fi.
48. Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. S.
49. Arbete och hälsa. A.
50. Ny folkbokföringslag. Fi.
51. SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. C.
52. Utbyte av utländska körkort. K.
53. I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. C.
54. Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. A.
55. Flygplats 2000 - De svenska flygplatserna i framtiden. K.
56. Skatt på lotterier och spel. Fi.
57. Personaltjänst i totalförsvaret. Fö.
58. Konkurrens i inrikesflyget. C.
59. Sätt värde på miljön! Miljöavgifter och andra ekonomiska styrmedel. M.
60. Skada av vilt. Jo.
61. Skärpt tillsyn - huvuddrag i en reformerad datalag. Ju.
62. Konkurrensen inom bygg/bosektorn. C.
63. Svensk lönestatistik. C.
64. Årlig revision i statsförvaltningen. C.
65. Folkhögskolan i framtidsperspektiv. U.
66. Det fria bildningsarbetet. Debattinlägg om folkbildningen och folkhögskolan i framtiden. U.
67. Återbetalning av mervärdeskatt till utländska företagare. Fi.
68. Vad kostar ett statsbidrag? C.
69. SIPRI 90 - om SIPRIs finansiering och arbetsformer. UD.
70. Lokalt ledd närradio. U.
71. Sekretess för landskapsinformation. Fö.
72. Lokalkontor. C.
73. Transportstöd. K.
74. Skuldsaneringslag. Ju.
75. Utvärdering av försöksverksamheten med treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Andra året. U.

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Statsrådsberedningen

- Strömgatan 18 - Sveriges statsministerbostad. [10]
Välfärd och segregation i storstadsregionerna. [20]
Staden. [32]
Urban Challenges. [33]
Stadsregioner i Europa. [34]
Storstädernas ekonomi 1982-1996. [35]
Storstadsliv. Rika möjligheter- hårda villkor. [36]
Demokrati och makt i Sverige. [44]

Justitiedepartementet

- Meddelarrätt. [12]
Översyn av sjölagen 2. [13]
Översyn av upphovsrättslagstiftningen. [30]
Skärpt tillsyn - huvuddrag i en reformerad datalag. [61]
Skuldsaneringslag. [74]

Utrikesdepartementet

- Förbud mot tjänstehandel med Sydafrika m.m. [6]
Organisation och arbetsformer inom bilateralt utvecklingsbistånd. [17]
SIPRI 90 - om SIPRIs finansiering och arbetsformer. [69]

Försvarsdepartementet

- Svensk säkerhetspolitik i en föränderlig värld. [5]
Beredskapen mot oljeutsläpp till sjöss. [15]
Förmånssystemet för värnpliktiga m. fl. [26]
Personalutbildning inom totalförsvaret. [57]
Sekretess för landskapsinformation. [71]

Socialdepartementet

- Överklagningsrätt och ekonomisk behovsprövning inom socialtjänsten. [2]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn. Idéskisser och bakgrundsmaterial. [8]
Handikapp och välfärd? - En lägesrapport. [19]
Tobakslag. [29]
Samhällsstöd till underhållsbidragsberättigade barn, del III. [48]

Kommunikationsdepartementet

- Transportrådet. [4]
Storstadstrafik 5 - ett samlat underlag. [16]
Post & Tele - Affärsverk med regionalt och socialt ansvar. [27]

- Utbyte av utländska körkort. [52]
Flygplats 2000 - De svenska flygplatserna i framtiden. [55]
Transportstöd. [73]

Finansdepartementet

- Långtidsutredningen 1990. [14]
Lag om folkbokföringsregister m.m. [18]
Författningsreglering av nya importrutiner m.m. [37]
Kapitalavkastningen i bytesbalansen. [45]
Särskild skatt i den finansiella sektorn. [46]
Beskattningsav stipendier. [47]
Ny folkbokföringslag. [50]
Skatt på lotterier och spel. [56]
Återbetalning av mervärdesskatt till utländska företagare. [67]

Utbildningsdepartementet

- En idrottshögskola i Stockholm - struktur, organisation och resurser för en självständig högskola på idrottens område. [3]
Lagstiftning för reklam i svensk TV. [7]
Vidgad vuxenutbildning för utvecklingsstörda. [11]
Konstnärens villkor. [39]
Folkhögskolan i framtidsperspektiv. [65]
Det fria bildningsarbetet. Debattinlägg om folkbildningen och folkhögskolan i framtiden. [66]
Lokalt ledd närradio. [70]
Utvärdering av försöksverksamhet enmed treårig yrkesinriktad utbildning i gymnasieskolan. Andra året. [75]

Jordbruksdepartementet

- Skada av vilt. [60]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Perspektiv på arbetsförmedlingen. [31]
Arbete och hälsa. [49]
Arbetslivsforskning - Inriktning, organisation, finansiering. [54]

Bostadsdepartementet

- Kostnader för fastighetsbildning m. m. [9]
Tomträttsavgäld. [23]

Statens offentliga utredningar 1990

Systematisk förteckning

Industridepartementet

Företagsförvärv i svenskt näringsliv. [1]

Civildepartementet

Ny kommunallag. [24]

Konkurrensen inom livsmedelssektorn. [25]

Att följa upp kommunal verksamhet - En internationell utblick. [28]

Tio år med jämställdhetslagen - utvärdering och förslag. [41]

Internationellt ungdomsutbyte. [42]

Förenklad statistikreglering; med förslag till lag om den statliga statistikframställningen. [43]

SÄPO Säkerhetspolisens arbetsmetoder, personalkontroll och meddelarfrihet. [51]

I skuggan av de stora - De mindre partiernas villkor i kommunalpolitiken. [53]

Konkurrens i inrikesflyget. [58]

Konkurrensen inom bygg/bosektorn. [62]

Svensk lönestatistik. [63]

Årlig revision i statsförvaltningen. [64]

Vad kostar ett statsbidrag? [68]

Lokalkontor. [72]

Miljö- och energidepartementet

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. [21]

Den elintensiva industrin under kärnkraftsavvecklingen. Bilagedel. [22]

Översyn av naturvårdslagen m.m. [38]

Kärnkraftsavveckling - kompetens och sysselsättning. [40]

Miljödepartementet

Sätt värde på miljön! Miljöavgifter och andra ekonomiska styrmedel. [59]

